शिवराज
२०२०

कर्मवीर विठ्ठल रामजी शिंदे शिक्षण संस्था, गडहिंग्लज संचलित

शिवराज साहित्य, वाणिज्य आणि डी. एस. कदम विज्ञान महाविद्यालय आणि
संभाजीराव माने साहित्य, वाणिज्य व विज्ञान कनिष्ठ महाविद्यालय,
गडहिंग्लज, जि. कोल्हापूर.

पदवी प्रमाणपत्र वितरण समारंभ

महाविद्यालयाच्या
जीवनातील
एक दुर्मिळ क्षण..

SHIVRAJ COLLEGE 2020

पदवी प्रमाणपत्र वितरण समारंभात स्नातकांना मार्गदर्शन करताना मा. मंत्री हसनसो मुश्रीफ

पदवी प्रमाणपत्र वितरण समारंभात स्नातकांना मार्गदर्शन करताना संस्थेचे अध्यक्ष मा.प्रा.किसनराव कुराडे

पदवी प्रमाणपत्र वितरण समारंभात स्नातकांना पदवी प्रमाणपत्र वितरित करताना उच्च व तंत्र शिक्षणमंत्री मा. उदय सामंतसो

पदवी प्रमाणपत्र वितरण समारंभात स्नातकांना मार्गदर्शन करताना उच्च व तंत्र शिक्षणमंत्री मा. उदय सामंतसो

पदवी प्रमाणपत्र वितरण समारंभात अहवाल वाचन करताना महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. बी. जे. देसाई

कर्मवीर विठ्ठल रामजी शिंदे शिक्षण संस्था, गडहिंग्लज.

शिवराज साहित्य, वाणिज्य आणि डी.एस.कदम विज्ञान महाविद्यालय, गडहिंग्लज. संभाजीराव माने साहित्य, वाणिज्य व विज्ञान कनिष्ठ महाविद्यालय, गडहिंग्लज. (जि.कोल्हापूर)

शिवराज २०२०

संपादक मंडळ

- **अध्यक्ष :** मा. प्र. प्राचार्य डॉ. बी. जे. देसाई
- **प्रमुख संपादक :** प्रा. अशोक खंडू मोरमारे
- **विभागीय संपादक :**

  प्रा.डॉ.एस.बी.माने - हिंदी

  प्रा.डी.यू.जाधव - इंग्रजी

- **विशेष सहाय्य :**

  प्रा. अनिल कुराडे,
  सचिव क.वि.रा.शिंदे शिक्षण संस्था

- **सहाय्यक संपादक :**

  प्रा.डॉ.एस.डी.पाटील

  प्रा.पी.एस.चिगरे

  प्रा.एस.जी.मुंज

  प्रा.डी.पी.खेडकर

  श्री. संदीप कुराडे,ग्रंथपाल

  प्रा.के.एस.देसाई

  प्रा.टी.व्ही.चौगुले

महाविद्यालय विकास समिती

(सन २०१७ पासून)

१.	प्रा.किसनराव कुराडे	– अध्यक्ष
२.	प्रा.अनिल व्ही.कुराडे	– व्यवस्थापन सचिव
३.	प्रा.एन.बी.एकिले	– नामनिर्देशित विभागप्रमुख
४.	प्रा.एस.जी.मुंज	– प्राध्यापक प्रतिनिधी
५.	डॉ. एम. डी. चौगुले	– प्राध्यापक प्रतिनिधी
६.	श्री.संतोष शहापूरकर	–अध्यापकेत्तर कर्मचारी प्रतिनिधी
७.	श्री.बसवराज आजरी	– सामाजिक क्षेत्र प्रतिनिधी
८.	ॲड.दिग्विजय कुराडे	– शैक्षणिक क्षेत्र प्रतिनिधी
९.	श्री.ईश्वर नारायण देसाई	– उद्योग क्षेत्र प्रतिनिधी
१०.	डॉ.एम.पी.पाटील	– संशोधन क्षेत्र प्रतिनिधी
११.	डॉ.एस.डी.पाटील	– IQAC समन्वयक
१२.	विद्यार्थी परिषद सभापती	–
१३.	प्र.प्राचार्य डॉ. बी. जे. देसाई	– समिती सचिव

शाळा समिती

(सन २०१५–१६ पासून)

१.	मा.प्रा.किसनराव कुराडे	– अध्यक्ष
२.	मा.श्री.शंकरराव भीमा नंदनवाडे	– संस्था प्रतिनिधी
३.	मा.प्रा.जे.वाय.बारदेस्कर	– संस्था प्रतिनिधी
४.	मा.प्रा.ए.व्ही.कुराडे	– संस्था प्रतिनिधी
५.	मा.प्रा. टी. व्ही. चौगुले	– प्राध्यापक सदस्य
६.	मा.श्री.एस.आर.शहापूरकर	– प्रशासक सेवक प्रतिनिधी
७.	मा.प्राचार्य डॉ. बी. जे. देसाई	– सचिव

कर्मवीर विठ्ठल रामजी शिंदे

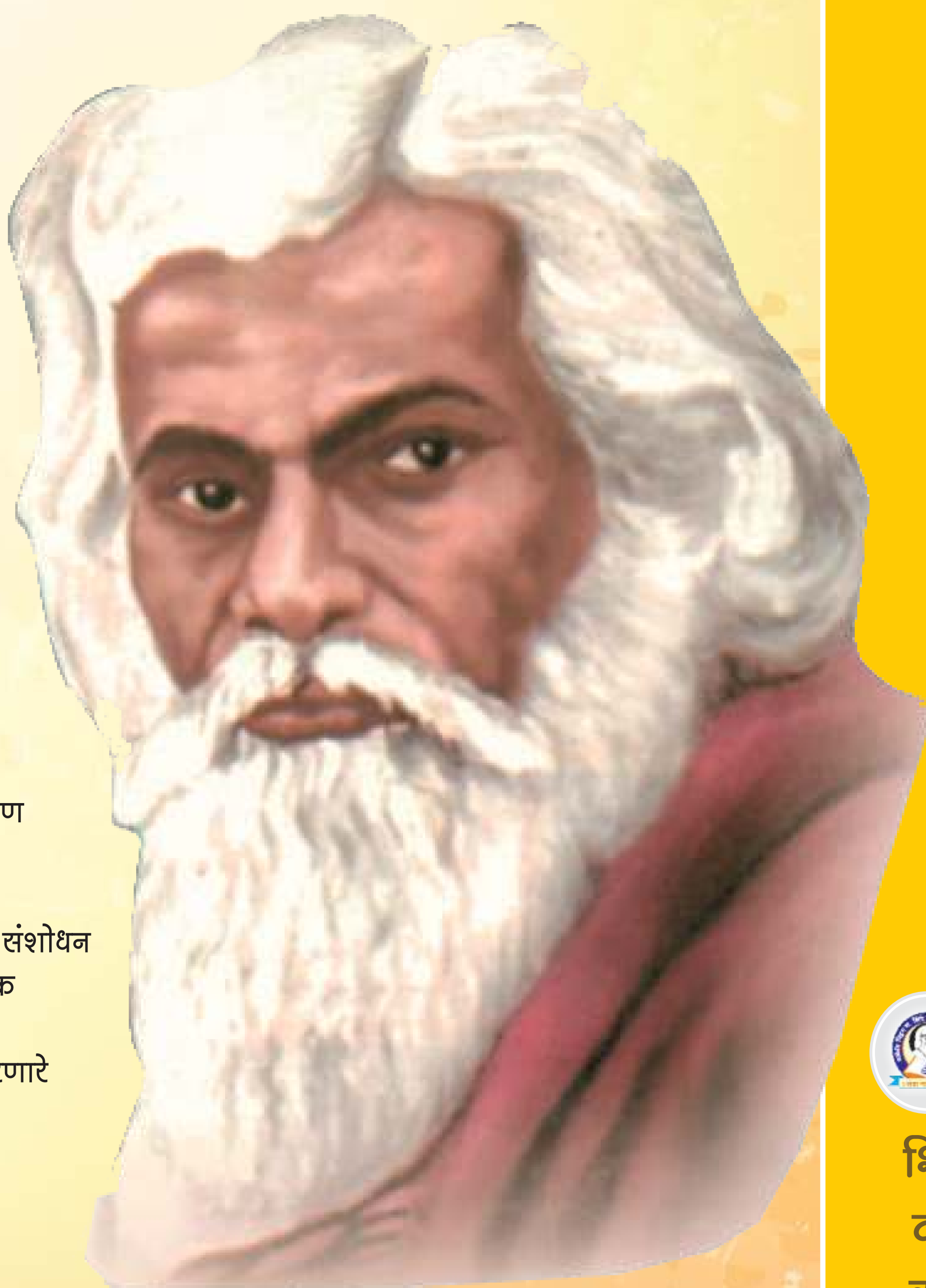

''महर्षी शिंदे हे अस्पृश्यता निवारण कार्याच्या जागृतिपर्वाचे प्रणेते व या कार्याचे अग्रदूत होते.

महर्षी शिंदे हे शिस्तशीर संशोधन करणारे संशोधक, प्रगल्भ वैचारिक लेखन करणारे विचारवंत व आल्हाददायक ललित लेखन करणारे लेखकही होते.''

– कै. डॉ. गो. मा. पवार

भावपूर्ण

श्रध्दांजली

ज्येष्ठ साहित्यिक

कै. उत्तम बंडू तुपे

ज्येष्ठ समाजसेवक

कै. प्रा. विठ्ठल बन्ने

भारतीय सैनिक

शहीद जवान ज्योतिबा चौगुले

भारतमातेच्या सीमेचे रक्षण करताना
शहीद झालेल्या वीरपुत्रांना,
महापुरात व कोरोना १९ च्या
प्रादूर्भावाने मृत्यूमुखी पडलेल्या
असंख्य भारतीय
नागरिकांना
भावपूर्ण श्रध्दांजली...!

कर्मवीर विठ्ठल रामजी शिंदे शिक्षण संस्थेचे अध्यक्ष

मा. प्रा. किसनराव कुराडे

कोणतीही लढाई जिंकण्यासाठी,
प्रथम स्वतःशी लढायला शिक
स्वतःमध्ये दडलेल्या षड्रिपूंना,
हुडकून काढून प्रथम जिंक !
मग तुला कळून येईल,
तू जग जिंकले आहे.
अपयश सर्व तुझ्या समोर,
यश बनून झुकले आहे !

– कवी प्रा. किसनराव कुराडे

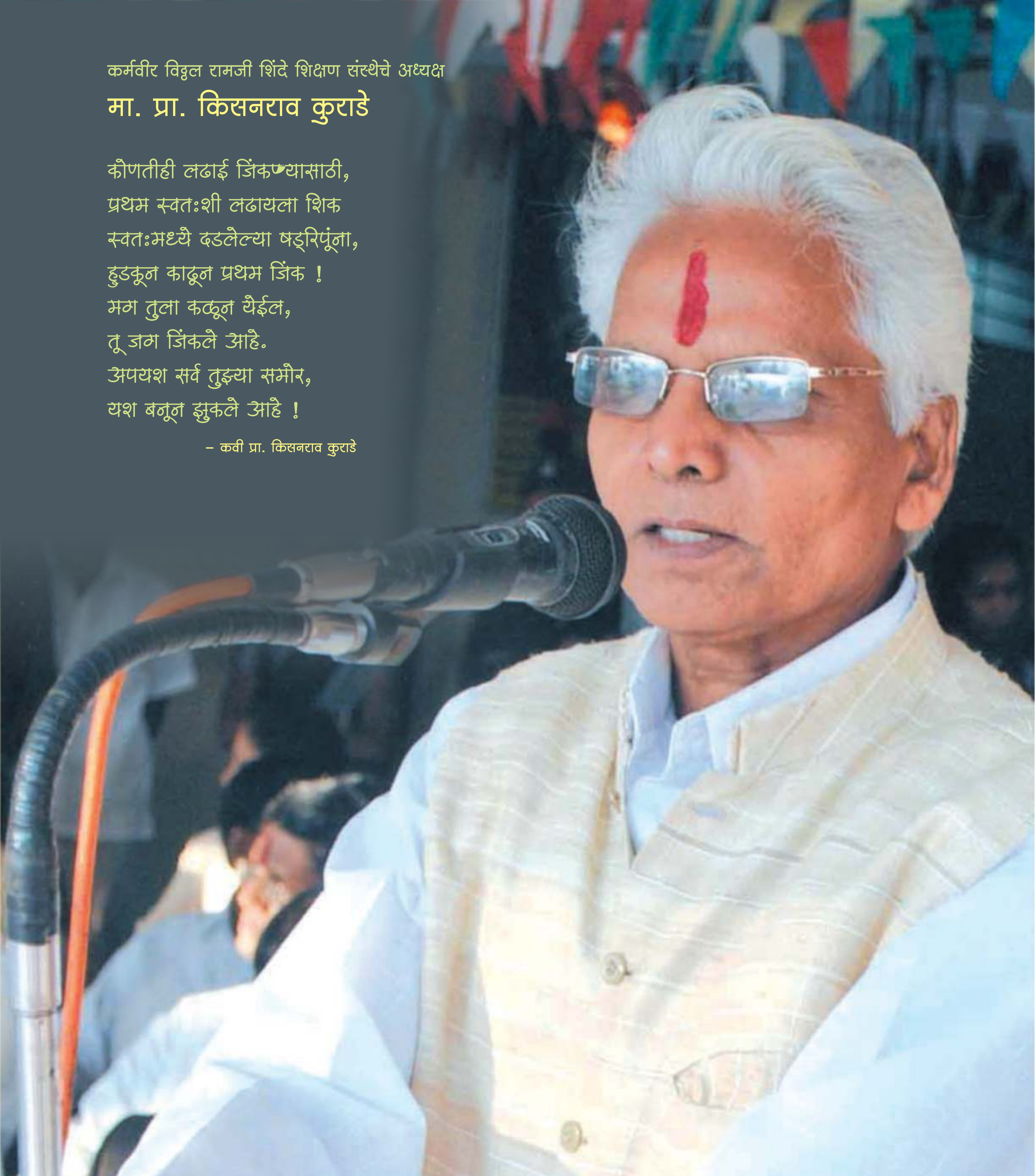

सेवा निवृत्ती

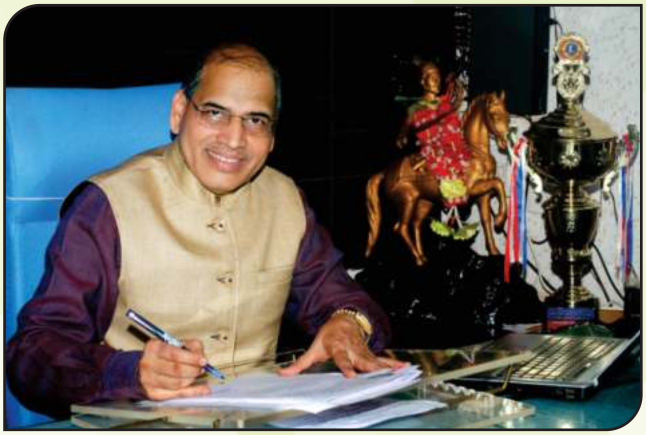

मा. प्राचार्य, डॉ. आर. बी. तेली

प्रा. एस. सी. जोशी
मराठी

प्रा. आर. के. देशपांडे
संख्याशास्त्र

उपप्राचार्य
प्रा. आर. बी. कांबळे
इंग्रजी

पर्यवेक्षक
प्रा. पी. एम. भोईटे
रसायनशास्त्र

प्रा. व्ही. एम. मुसाई
मराठी

उपप्राचार्य
प्रा. के. ए. सावेकर
इंग्रजी

श्री. शिवाजी दौलू पाटील
कर्मचारी

''शिवराज महाविद्यालयातील
प्रदीर्घ सेवेनंतर
निवृत्त झालेल्या या मान्यवरांना
त्यांच्या **भविष्यातील वाटचालीसाठी**
शिवराज परिवारातर्फे
हार्दिक शुभेच्छा!

मा. प्र. प्राचार्य

शिवराज साहित्य, वाणिज्य आणि
डी. एस. कदम विज्ञान महाविद्यालय,
गडहिंग्लज

डॉ. बी. जे. देसाई

M.Sc., Ph.D.

पदाधिकारी

प्रा. पी. एम. भोईटे
M.Sc., B.Ed. ,
उपप्राचार्य, संभाजीराव माने कनिष्ठ महाविद्यालय
(कालावधी : १/६/२०१९ ते ३१/१२/२०१९ पर्यंत)
पर्यवेक्षक (कालावधी : ३१/५/२०१९ पर्यंत)

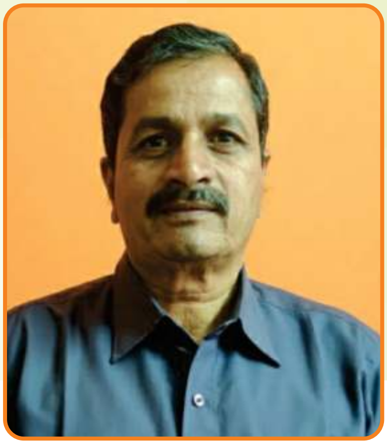

प्रा. के. ए. सावेकर
M.A., B.Ed. ,
उपप्राचार्य, संभाजीराव माने कनिष्ठ महाविद्यालय
(कालावधी : १/१/२०२० ते ३०/४/२०२० पर्यंत)
पर्यवेक्षक (कालावधी : ३१/१२/२०१९ पर्यंत)

रजिस्ट्रार
श्री संतोष शहापूरकर
M.A.,MBA
शिवराज महाविद्यालय, गडहिंग्लज

'संवाद' प्रकाशन सोहळा

मा. हसनसो मुश्रीफ 'संवाद' पुस्तक प्रकाशन समारंभात मनोगत व्यक्त करताना

ज्येष्ठ पत्रकार श्री.सुभाष धुमे 'संवाद' पुस्तक प्रकाशन समारंभात मनोगत व्यक्त करताना

सौ. क्रांतिदेवी कुराडे 'संवाद' पुस्तक प्रकाशन सोहळा समारंभात मनोगत व्यक्त करताना

डॉ. सुनिलकुमार लवटे 'संवाद' पुस्तक प्रकाशन समारंभात मनोगत व्यक्त करताना

'संवाद' पुस्तकाचे प्रकाशन करताना मान्यवर

मान्यवरांच्या हस्ते मा. प्रा. किसनराव कुराडे यांचा यथोचित सत्कार

कर्मवीर गुणवंत पुरस्कार २०२०

प्रा.एन.बी.एकिले यांना 'कर्मवीर गुणवंत शिक्षक' पुरस्कार प्रदान करताना ज्येष्ठ विचारंवत प्रा.प्रसाद कुलकर्णी

श्री.महादेव गणपतराव खोत यांना 'कर्मवीर गुणवंत कर्मचारी' पुरस्कार प्रदान करताना ज्येष्ठ विचारंवत प्रा.प्रसाद कुलकर्णी

मान्यवरांच्या भेटी...

आमदार राजेश पाटील यांचे स्वागत करताना प्राचार्य डॉ.बी.जे.देसाई व संस्था सचिव, प्रा.अनिल कुराडे

विभागीय सहसंचालक डॉ.अजय साळी यांचे पुष्पगुच्छ देऊन स्वागत करताना प्राचार्य डॉ.बी.जे.देसाई

विशेष कार्यक्रम

डॉ. आनंद मेणसे Gandhi for New Generation या विषयावरील एकदिवसीय राष्ट्रीय सिम्पोझियममध्ये आपले विचार मांडताना

डॉ. एस. डी. पाटील Gandhi for New Generation या विषयावरील एकदिवसीय राष्ट्रीय सिम्पोझियममध्ये आपले विचार मांडताना डॉ. एस. डी. पाटील

संपादकीय...

रसिक बंधू, भगिनींनो,

'शिवराज २०२०' हे शिवराज महाविद्यालय, गडहिंग्लजचे वार्षिक नियतकालिक आपल्या हाती देताना मला मनस्वी आनंद होत आहे.

सन २०१९–२० हे शैक्षणिक वर्ष अनेक नैसर्गिक आपत्तींनी गाजले. जुलै ऑगस्टमधील महापुराने आणि ऑक्टोबरमध्ये झालेल्या अतिवृष्टीने माणसाला जमिनीवर आणले. मी मी म्हणणारी माणसे या महापुराने हतबल झाली. या महापुराने एक गोष्ट मात्र चांगली केली, ती म्हणजे आजवर जगातून नाहिशी होत चाललेली 'माणूसकी' माणसामध्ये पुन्हा रुजविली. प्रत्येक माणूस आपापल्यापरीने या पूरग्रस्तांना जेवढी मदत करता येईल तेवढी मदत करताना दिसत होता.

या आसमानी संकटातून माणूस कुठे सावरतोना सावरतो, तोच कोरोना विषाणूचे संकट जगातील प्रत्येक माणसासमोर एक 'काळ' म्हणून उभे राहिले. या संकटाने तर संपूर्ण जग हतबल झाल्यासारखे वाटले. याचा सामना नेमका कसा करायचा? याच गोष्टीचा सर्वजण विचार करु लागले. काहीजण तर 'कोरोना बरोबर आपणास जगायला शिकावे लागेल'. असे सांगायला लागले. एकूणच वरील सर्व विवेचनावरुन असे सांगता येते, 'माणसाने कितीही भौतिक प्रगती साधली असली तरी तो निसर्गापुढे एकदम खुजा आहे.' हेच अंतिम सत्य आहे.

यासर्व आपत्तींचा संपूर्ण मानवी जीवनावर फार मोठा परिणाम झालेला आहे. महापुराने महाराष्ट्राचा शेतकरी पूर्ण उध्वस्त झाला. त्यात कोरोना सारख्या विषाणूने भर घातली. यामुळे संपूर्ण जगाचे जनजीवन विस्कळीत झाले. अनेकांचे रोजगार गेले. तर शेतकरी, व्यावसायिक यांचे प्रचंड नुकसान झाले. यामुळे प्रत्येकजण एका दहशतीखाली जीवन जगताना दिसत होता.

अशा या परिस्थितीत मी 'शिवराज २०२०' या वार्षिक नियतकालिकासाठी सामाजिक, राजकीय, सांस्कृतिक, आर्थिक अंगाने कथा, कविता, ललितलेखन, प्रवासवर्णन , चरित्रलेखन, नाट्यलेखन अशा विविध विषयावर लेखन करण्याचे

आवाहन विद्यार्थ्यांना केले असता, विद्यार्थ्यांकडून त्याला चांगला प्रतिसाद मिळाला. समाज जागृती व समाजजीवनात विवेकवादी जाणिवेची रुजवात करणे हा विचार मनात धरुन विद्यार्थ्यांनी विविध विषयानुषंगाने लिहिलेल्या विविध कथा, कविता ललित लेख माझ्याकडे आले. विद्यार्थ्यांच्या आधुनिक वैचारिक जाणिवेतून साकार झालेले हे सर्व साहित्य वाचकांच्या मनामध्ये एक नवा विचार व नवी उर्जा निर्माण करणारे आहे. यात तीळमात्र शंका नाही.

हा वार्षिकांक परिपूर्ण करण्यासाठी आमच्या संस्थेचे अध्यक्ष मा. प्रा. किसनराव कुराडे, सचिव, प्रा. अनिलराव कुराडे आणि महाविद्यालयाचे प्र.प्राचार्य डॉ. बी.जे. देसाई यांचे वेळोवेळी अनमोल असे मार्गदर्शन लाभले. तसेच संपादक मंडळातील प्रा. दत्तराव जाधव व प्रा. संतोष माने या साहाय्यक संपादकांनी चांगले सहकार्य केल्यामुळे आणि सरस्वती ऑफसेटचे मालक श्री.अतुल कोलते यांनी अंक जुळणी वेळेत पूर्ण करण्यासाठी अधिक परिश्रम घेतले. यामुळेच मी हा अंक रसिक वाचकांसमोर वेळेत मांडू शकलो. यासर्वांचे मी मनापासून आभार मानतो.

प्रा. अशोक मोरमारे
संपादक

प्राचार्यांचे मनोगत...

शैक्षणिक वर्ष २०१९-२० मधील आपल्या महाविद्यालयातील उल्लेखनीय घटना व प्रगतीचा परामर्श घेताना मला आनंद होत आहे. अध्यक्ष मा. प्रा. किसनराव कुराडे व संचालक मंडळाच्या मार्गदर्शनाखाली मी 'प्रभारी प्राचार्य' म्हणून सप्टेंबर २०१९ रोजी रुजू झालो. गेली ५६ वर्षे या उपविभागातील ज्ञानसेवेचे कार्य अविरतपणे करणाऱ्या व सेवाभावी वृत्ती जोपासणाऱ्या या आमच्या महाविद्यालयाने आमच्या प्राध्यापक, प्रशासकीय सेवकांच्या माध्यमातून विद्यार्थी हीत जोपासण्याबरोबरच विद्यार्थ्यांचा सर्वांगीण विकास साधण्याचा प्रयत्न केला आहे. हे आम्हा सर्वांना अभिमानास्पद आहे. के.जी. टू पी. जी. पर्यंत अद्यावत शैक्षणिक सुविधा देणारे आमचे 'शिवराज विद्या संकुल' गडहिंग्लज, आजरा, चंदगड भागातील शिक्षण क्षेत्रात ज्ञानदानाचे कार्य करणारे विद्या संकुल असून ग्रामीण विद्यार्थ्यांचे एक 'आधारस्तंभ आहे.'

शैक्षणिक वर्षात महाविद्यालयाच्या 'पदवी प्रदान' कार्यक्रम उच्च व तंत्र शिक्षण मंत्री महाराष्ट्र राज्य मा. उदय सामंत व ग्रामविकास मंत्री मा. हसनसो मुश्रीफ यांच्या प्रमुख उपस्थितीत संपन्न झाला. या कार्यक्रमास विद्यापीठ गुणवत्ता यादीतील विद्यार्थी विद्यार्थीनी यांच्यासह ३३५ स्नातकांना पदवी प्रमाणपत्र प्रदान करण्यात आले.

सतत विद्यापीठ पातळीवरील विविध स्पर्धा गाजविणाऱ्या आमच्या क्रीडा विभागाच्या खेळाडूनी यावर्षी देखील आपल्या चमकदार कामगिरीने महाविद्यालयास नाव लौकिक मिळवून दिला. भुवनेश्वर येथे पार पडलेल्या 'खेलो इंडिया' राष्ट्रीय पातळीवरील क्रीडा स्पर्धेत तलवारबाजीत - तीन रौप्य , दोन कास्य, कुस्तीमध्ये

– एक सुवर्णपदक, राष्ट्रीय वेटलिफटींग एक सुवर्णपदक प्राप्त केले आहे.

शिवाजी विद्यापीठाच्या ॲथलटिंक्स स्पर्धेची जनरल चॅम्पियनशिप पटकावणारे महाविद्यालय म्हणून वेगळा दबदबा क्रीडा विभागात निर्माण केलेल्या आमच्या महाविद्यालयाच्या खेळाडूनी यावर्षी आठव्यांदा जनरल चॅम्पियनशिप पटकावून महाविद्यालयाच्या गौरवशाली परंपरेत मानाचा शिरपेच खोवला. महाविद्यालयाच्या पदव्युत्तर विभागाची विद्यार्थिनी कविता कचरे ही हिंदी विषयात व रेखा होनगेकर ही इंग्रजी विषयात शिवाजी विद्यापीठाच्या गुणवत्ता यादीत चमकले. महाविद्यालयाच्या एन.एस.सी. व एन.एस.एस. विभागाने यावर्षी झालेल्या अतिवृष्टीने महापूराने उध्वस्त झालेल्या अनेक कुटुंबाना मदत करुन सामाजिक बांधिलकी जोपासली यांसह अन्य विविध सामाजिक उपक्रम या विभागामार्फत राबविण्यात आले. यासाठी संस्थेचे संचालक ॲड. दिग्विजय कुराडे यांचे नेहमीच सहकार्य लाभत असते.

विद्यार्थ्यांच्या व्यक्तीगत विकासासाठी ६० पेक्षा अधिक समित्या कार्यरत आहेत. आम्ही 'शिवराजीयन' पाक्षिकांचे नियमित प्रकाशन केले जाते. यावर्षी वार्षिक स्नेहसंमेलनासाठी खा. राजू शेट्टी यांचे प्रमुख पाहुणे म्हणून अनमोल मार्गदर्शन लाभले. यावर्षी या भागातील युवा पिढीला कृषी विषयक मार्गदर्शन लाभावे यासाठी महाविद्यालयातीले राज्यशास्त्र विभाग, ग्रामपंचायत ऐनापूर व अभिनव ग्रामीण विकास व संशोधन संस्था यांच्या संयुक्त विद्यमाने 'युवा कृषी' परिषदेचे आयोजन करण्यात आले होते. तसेच कॉमर्स विभाग व CSIBER, कोल्हापूर यांच्या संयुक्त विद्यमाने 'Research Methodology and Quantitative Techniques' या विषयावर एक दिवशीय राष्ट्रीय चर्चासत्राचे आयोजन करण्यात आले होते. समाजवादी प्रबोधिनी गडहिंग्लज व महाविद्यालय यांच्यावतीने 'युवकांसाठी गांधी' या विषयावर परिसंवाद घेण्यात आला.

यावर्षीच्या सेट परीक्षेत महाविद्यालयाच्या वनस्पतीशास्त्र विभागाचे प्रा. संकेत पाटील, संगणकशास्त्र विभागाच्या प्रा. दीपीका पंडीत – खांडेकर, ग्रंथालय परिचर अनिल कलकुटकी उत्तीर्ण झाले. तसेच कॉमर्स विभागाचे प्रा. बी. एम. जाधव तसेच रसायनशास्त्र विभागाचे प्रा. अल्ताफहुसेन गुलाब नाईकवाडे अर्थशास्त्राच्या प्रा. वृषाली हेरेकर यांना शिवाजी विद्यापीठाने पीएच.डी. प्रदान करुन गौरविले. यावर्षी गुणवंत प्राध्यापक म्हणून प्रा. एस. बी. एकिले व गुणवंत कर्मचारी म्हणून श्री. महादेव खोत

यांची निवड झाली.

रामकृष्ण मठ पुणे, सायबर इन्स्टीट्यूट कोल्हापूर व अभिनव ग्रामीण विकास व संशोधन संस्था कोल्हापूर या संस्थांशी शिवराज विद्यासंकुलाचा सामंजस्य करार करण्यात आला.

माझे सहकारी प्राध्यापक व प्रशासकीय कर्मचारी यांनी विविध कार्यशाळा व चर्चासत्रात सहभाग घेतला विविध उपक्रमशील कार्यशाळा, विविध नामवंत व्याख्यात्यांची व्याख्याने, प्रकल्प अहवाल, अग्रणी महाविद्यायांतर्गत कार्यशाळा, अभ्यास पाहणी, केमक्वीझ, पालक मेळावे आदि उपक्रम संपन्न झाले.

ज्ञानाची समृध्दी विद्यार्थ्यांच्या अंगी बाणवावी हा उदात्त हेतू सफल व्हावा यासाठी महाविद्यालयाच्या ग्रंथालय विभागाच्या वतीने विद्यार्थ्यांना ज्ञानभंडार उपलब्ध करुन देण्यासाठी ग्रंथपाल श्री संदीप कुराडे व त्यांचा स्टाफ यांच्या सहकार्याने सत्तर हजार ग्रंथसंख्या उपलब्ध असलेल्या ग्रंथालयातून विद्यार्थ्यांना ई-जनरल, इंटरनेट सुविधा मोफत पुरविली जाते या सेवेमुळे विद्यार्थी व प्राध्यापक यांना माहिती मिळविण्यासाठी सुविधा उपलब्ध झाल्याने दिवसेदिवस त्यांच्या ज्ञानात भर पडत आहे.

आपल्या ज्ञानाच्या कक्षा अधिक रुंदवणाऱ्या या भागातील ग्रामीण विद्यार्थ्यांना शिवराज हे आपलेच ज्ञानभंडार असल्याचा सात्विक आनंद मिळतो आहे. या विद्या संकुलात ज्ञानाचे आपले पंख बळकट करुन या विद्यासंकुलातील बहुसंख्य विद्यार्थी विद्यार्थीनी देश विदेशातील बहुराष्ट्रीय कंपन्याच्या कॅम्पस इंटरव्हयूव्ह द्वारे निवडले आहेत. अशा या आमच्या महाविद्यालयाचा दैदिप्यमान यशाचा झेंडा सतत फडकत राहिल्याचा आनंद 'शिवराजीयन' व आमच्या शिवराज विद्या संकुलातील आम्हा सर्वांना प्रेरणादायी आहे. अशी माझी पूर्ण खात्री आहे.

सर्वांच्या सहकार्याबद्धल धन्यवाद !

शिवराज कला, वाणिज्य आणि डी. एस. कदम विज्ञान महाविद्यालयातील प्राध्यापक वृंद

■ रसायनशास्त्र विभाग
प्रा. डॉ. बी. जे. देसाई (एम्.एस्सी.,पीएच्.डी.)विभाग प्रमुख
प्रा. डॉ. ए. एम्. हसुरे (एम्. एस्सी.,पीएच्.डी.)
प्रा. डॉ. बी. डी. अजळकर (एम्.एस्सी.,पीएच्.डी.)
प्रा. डॉ. एस्. डी. पाटील (एम्.एस्सी.,पीएच्.डी.)
प्रा. पी. आर. डोंगरे (एम्.एस्सी.)
प्रा. एस. ए. समडोळे (एम्.एस्सी.)
प्रा. बी. जे. कांबळे (एम्.एस्सी.)
प्रा. एन. आर. भोसले (एम्. एस्सी.)
प्रा. ए. पी. तेलवेकर (एम्. एस्सी.)
प्रा. कु. आर. आर. भोसले(एम्. एस्सी.)
प्रा. कु. एस. एस. शिंदे (एम्. एस्सी.)
प्रा. एस. के. पाटील (एम्. एस्सी.)
प्रा. पी. एस. गुरव (एम्. एस्सी.)
प्रा. ए. जी. नाईकवाडे/ताशिलदार (एम्. एस्सी.)
प्रा. एस. ए. पाटील (एम्. एस्सी.)
प्रा. जी. आर. पाटील (एम्. एस्सी.)

■ मराठी विभाग
प्रा. डॉ. एम्. व्ही. राजे (एम्. ए.,पीएच्.डी.नेट) विभाग प्रमुख
प्रा. डॉ. ए. बी. कुंभार (एम्. ए., पीएच्.डी.नेट)
प्रा. ए. के. मोरमारे (एम्. ए., नेट)
प्रा. डॉ. एस. एस. पाटील (एम.ए.,पीएच.डी.)
प्रा. सौ. एल. एस. माने (एम्. ए.)

■ इंग्रजी विभाग
प्रा. डी. यू. जाधव (एम्. ए., नेट) विभाग प्रमुख
प्रा. डॉ. एस. बी. परीट (एम्.ए.,एम्.फिल्.पीएच्.डी.,सेट)
प्रा. पी. ए. पाटील (एम्. ए., सेट)
प्रा. पी. एस. होनगेकर (एम्. ए.बी.एड्.,एम.एड्.,पी.जी.सी.टी.ई.)
प्रा. सौ. बी. ए. कुराडे (एम्.ए.)
प्रा. कु. एम. एन. निलवे (एम्.ए.)
प्रा. सौ. ए. ए. पट्टणशेट्टी (एम्. ए. सेट)

■ हिंदी विभाग
प्रा. एन. बी. एकिले (एम्. ए., एम.फिल. नेट) विभाग प्रमुख
प्रा. डॉ. एस. बी. माने (एम्. ए.,पीएच्.डी.)

■ मानसशास्त्र विभाग
प्रा. डॉ. आर. व्ही. गुंडे (एम्. ए., एम्.फिल.,पीएच्.डी.) विभाग प्रमुख

■ समाजशास्त्र विभाग
प्रा. ए. व्ही. कुराडे (एम्. ए.) विभाग प्रमुख
प्रा. डॉ. एस्. डी. सावंत (एम्. ए.,एम्. फिल.,पीएच.डी., नेट)
प्रा. आर. पी. हेंडगे (एम्. ए.,एम्. फिल., नेट)

■ राज्यशास्त्र विभाग
प्रा. एन्. आर. कोल्हापूरे (एम्. ए.,एम्. फिल.,सेट) विभाग प्रमुख
प्रा. डॉ. ए. जी. हारदारे (एम्. ए.,एम्. फिल्.,पीएच.डी.,नेट)

■ अर्थशास्त्र विभाग
प्रा. डॉ. जी. जी. गायकवाड (एम्. ए., बी.लिब्.,पीएच.डी.,नेट)विभाग प्रमुख
प्रा. एस. जी. मुंज (एम्.ए.)
प्रा. कु. डॉ. व्ही. के. हेरेकर (एम्.ए.,पीएच.डी.)
प्रा. डॉ. बी. एम. जाधव (एम्.ए.,पीएच.डी.,नेट)
प्रा. डी. के. पात्रूट (एम्.ए.)

■ भौतिकशास्त्र विभाग
प्रा. डॉ. एस्. एम्. कदम (एम्. एस्सी.,पीएच.डी.) विभाग प्रमुख
प्रा. डॉ. पी. एस्. चिगरे (एम्. एस्सी.,डी.एच.ई.,पीएच.डी.)
प्रा. पी. टी. टाकळे (एम्. एस्सी.)
प्रा. पी. बी. गंदगडे (एम्. एस्सी.)
प्रा. व्ही. एस. सावंत (एम्. एस्सी.)
प्रा. कु. ए. आर. पाटील
प्रा. कु. व्ही. व्ही. गुंडापगोळ (एम्. एस्सी.)
प्रा. कु. ए. एम. पाटील (एम्. एस्सी.)
प्रा. कु. ए. एस. साखरे (एम्. एस्सी.)
प्रा. कु. एस. एस. पाटील (एम्. एस्सी.)
प्रा. कु. एस. टी. शिंदे (एम्. एस्सी.)
प्रा. कु. एन. एम. खोत

■ वनस्पतीशास्त्र विभाग
प्रा. जे. व्ही. सरतापे (एम्. एस्सी.) विभाग प्रमुख
प्रा. एस. एस. पाटील (एम्. एस्सी.,नेट)
प्रा. ए. पी. पाटील (एम्. एस्सी.)
प्रा. कु. व्ही. वाय. पाटील (एम्. एस्सी.)
प्रा. पी. एस. यादव (एम्. एस्सी.)

■ संख्याशास्त्र विभाग
प्रा. आर. के. देशपांडे (एम्.एस्सी.)विभाग प्रमुख - ३१ डिसें.२०१९ पर्यंत
प्रा. सौ. एम्. आर. दंडगे (एम्.एस्सी.)
प्रा. जे. के. पाटील (एम्.एस्सी.)
प्रा. कु. पी. एन. कुराडे (एम्.एस्सी.)

■ **गणित विभाग**

प्रा. एस. एस. कांबळे (एम्. एस्सी.)
प्रा. कु. ए. ए. जगताप (एम्. एस्सी.)

■ **प्राणीशास्त्र विभाग**

प्रा. के. जे. अदाटे (एम्. एस्सी.) विभाग प्रमुख
प्रा. डॉ. कु. व्ही. एम. देशमुख(एम्.एस्सी.पी.एच.डी.)
प्रा. एस. एस. कांबळे (एम्.एस्सी.)
प्रा. पी. पी. कुंभार (एम्.एस्सी.)

■ **पर्यावरण शास्त्र**

प्रा. सौ. एस. एम. देसाई (एम्. एस्सी.)

■ **शारीरिक शिक्षण**

प्रा. आर. डी. मगदूम (बी. कॉम.,एम्.पी.एड्.) विभाग प्रमुख

■ **बी.एस्सी. कॉम्प्युटर**

प्रा. पी. टी. गोयल (एम्.एस्सी., कॉम्प्युटर सेट) विभाग प्रमुख
प्रा. सी. एस. निकम (एम्. सी. ए.)
प्रा. सौ. डी. एस. खांडेकर (एम्.एस्सी., कॉम्प्युटर)

■ **वाणिज्य विभाग**

प्रा. आर. बी. तेली (एम.कॉम.,एम.फील.,पीएच.डी.) विभाग प्रमुख (३१ ऑगस्ट २०१९पर्यंत)
प्रा. डी. पी. खेडकर (एम.कॉम., बी.एड्.,सेट)
प्रा. डॉ. एम. डी. चौगुले (एम.कॉम.,एम्.फील.,पीएच.डी.)

■ **ग्रंथालय विभाग**

प्रा. एस. आर. कुराडे (बी.एस्सी., एम. लीब., सेट) ग्रंथपाल

पदव्युत्तर विभाग - प्राध्यापक वृंद

प्रा. एस. जी. मुंज

■ **अर्थशास्त्र विभाग**

प्रा. एस. जी. मुंज : शिवराज महाविद्यालय, गड. प्रमुख पदव्युतर विभाग
प्रा. जी. जी. गायकवाड (विभाग प्रमुख) : शिवराज महाविद्यालय, गड. अर्थशास्त्र विभाग प्रमुख
प्रा. डी. जी. चिघळीकर : ऑर्टस, कॉमर्स आणि विज्ञान महाविद्यालय,गड.
प्रा. एस. एस. सावंत: र.भा.माडखोलकर महाविद्यालय, चंदगड
प्रा.डॉ.पी. वाय. निंबाळकर :यशवंतराव चव्हाण कॉलेज,हलकर्णी
प्रा. के. एस. पोवार :सदाशिवराव मंडलिक कॉलेज,मुरगूड
प्रा. डॉ. के. आर. तणंगे :ऑर्टस, कॉमर्स आणि विज्ञान
प्रा. के. पी. वाघमारे: कला महाविद्यालय, कोवाड.

■ **मराठी विभाग**

प्रा. डॉ. एम. व्ही. राजे : शिवराज महाविद्यालय, गड.
प्रा. डॉ. ए. बी. कुंभार : शिवराज महाविद्यालय, गड.
प्रा. ए. के. मोरमारे : शिवराज महाविद्यालय, गड.
प्रा. डॉ. ए. पी. गवळी : यशवंतराव चव्हाण कॉलेज, हलकर्णी
प्राचार्य डॉ. बी. व्ही. चौगुले : आर्टस् ,कॉमर्स कॉलेज, गड.
प्रा. बी. जे. शिंदे: आर्टस् , कॉमर्स कॉलेज, गड.
प्रा. डॉ. ए. एस. बल्लाळ: आजरा महाविद्यालय, आजरा

■ **हिंदी विभाग**

प्रा. एन. बी. एकिले विभाग प्रमुख :शिवराज महाविद्यालय, गड.
डॉ. एस. बी. माने: शिवराज महाविद्यालय, गड.
डॉ. के. आर. पाटील :प्राचार्य, आर्टस् , कॉमर्स कॉलेज,नेसरी
प्रा. यू. एस. पाटील : यशवंतराव चव्हाण कॉलेज,हलकर्णी
प्रा. एस. एन. खरुजकर :यशवंतराव चव्हाण कॉलेज, हलकर्णी
प्रा. डॉ. एस. बी. घरपणकर : राजा शिवछत्रपती महाविद्यालय, महागाव
प्रा. एन. डी. केसरकर : आर्टस् , कॉमर्स कॉलेज, नेसरी
प्रा. एस. एन. कांबळे: आर्टस् , कॉमर्स कॉलेज, नेसरी
प्रा. सौ. एस. एस. पाटील: आर्टस् , कॉमर्स कॉलेज, गड.

■ **इंग्रजी विभाग**

प्रा. डी. यू. जाधव विभाग प्रमुख: शिवराज महाविद्यालय,गड.
प्रा. पी. एस. होनगेकर: शिवराज महाविद्यालय, गड.
प्रा. डॉ. एस. बी. परीट: शिवराज महाविद्यालय, गड.

■ वाणिज्य विभाग

प्रा. डी. पी. खेडकर : शिवराज महाविद्यालय,गड.

प्रा. डॉ. एम. डी. चौगुले : शिवराज महाविद्यालय,गड.

डॉ. एन. बी. जाधव : प्राचार्य, राजा शिवछत्रपती महाविद्यालय, महागांव

प्रा. ए. एम. शिरदवाडे : डी. आर. माने कॉलेज, कागल

प्रा. व्ही. एस. वांद्रे : दत्ताजीराव ऑर्टस् , कॉमर्स, सायन्य कॉलेज, इचलकरंजी

प्रा. टी. के. जाधव : प्राचार्य एस. के. पाटील महाविद्यालय,कुरुंदवाड

प्रा. एम. ए. कोळी:सदाशिवराव मंडलिक कॉलेज,मुरगूड

प्रा. एम. एम. बागवान: देवचंद कॉलेज, अर्जुननगर

प्रा. एन. बी. भागवत: डी. आर. माने महाविद्यालय,कागल

प्रा. डॉ. एस. आर. पोवार: कर्मवीर हेरे कॉलेज, गारगोटी

प्रा. डॉ. पी. बी. पाटील : सायबर कोल्हापूर

प्रा. डॉ.एस. जी. विभूते: सायबर कोल्हापूर

प्रा. डॉ.एस. डी. गोरल: आर. बी. माडखोलकर कॉलेज, चंदगड.

■ समाजशास्त्र विभाग

प्रा. ए. व्ही. कुराडे विभाग प्रमुख: शिवराज महाविद्यालय,गड.

प्रा. डॉ. एस. डी. सावंत: शिवराज महाविद्यालय,गड.

प्रा. आर. पी. हेंडगे :शिवराज महाविद्यालय,गड.

प्रा. डॉ. के. एस. काळे: कला महाविद्यालय, कोवाड

प्रा. पी. ए. धोंगडे: यशवंतराव चव्हाण कॉलेज,हलकर्णी

प्रा. डॉ.ए. व्ही. पौडमल: यशवंतराव चव्हाण कॉलेज,कोल्हापूर

प्रा. डॉ.यू. बी. पाटील : महावीर कॉलेज,कोल्हापूर

प्रा. एस. एस. देसाई: बापूजी साळोखे कॉलेज,कराड

प्रा. जे. के. ससाणे: पी. के. कॉलेज,नेसरी

■ एम.एस्सी. कॉम्प्युटर सायन्स विभाग

प्रा. सी. एस. निकम विभाग प्रमुख:शिवराज महाविद्यालय,गड.

प्रा.पी. टी.गोयल:शिवराज महाविद्यालय,गड.

प्रा. एस. एस. स्वामी : शिवराज महाविद्यालय,गड.

प्रा. रोहन हत्ती : शिवराज महाविद्यालय,गड.

प्रा. ए. बी. काशीद : शिवराज महाविद्यालय,गड.

प्रा. व्ही. पी. कळसगोंडा : शिवराज महाविद्यालय,गड.

संभाजीराव माने साहित्य, वाणिज्य व विज्ञान कनिष्ठ महाविद्यालयाचा प्राध्यापक वृंद (अनुदानित विभाग)

■ इंग्रजी विभाग
प्रा. के. ए. सावेकर (एम्. ए., डी.एच्.ई.) उपप्राचार्य

■ रसायनशास्त्र विभाग
प्रा. पी. एम्. भोईटे (एम्. एस्सी., डी.एच्.ई.)पर्यवेक्षक
३१ डिसेंबर २०१९ पर्यंत

■ मराठी विभाग
प्रा. व्ही. एस्. मुसाई (एम्. ए.,बी.एड्.,एम.फील.)
३१ डिसेंबर २०१९ पर्यंत
प्रा. टी. व्ही. चौगुले (एम्. ए., बी.एड्.)

■ हिंदी विभाग
प्रा. सौ. एल्. एम्. डिसोझा (एम्. ए., बी.एड्.)

■ समाजशास्त्र विभाग
प्रा. एस. पी. पाटील (एम्. ए., बी.एड्.)

■ अर्थशास्त्र विभाग
प्रा. एस. ए. कांबळे (एम्. ए., बी.एड्.)
प्रा. टी. डी. भांदूगरे (एम्. ए., बी.एड्.)

■ राज्यशास्त्र विभाग
प्रा. आर. एस. सरनाईक (एम्. ए., बी.एड्.)

■ मानसशास्त्र विभाग
प्रा. ई. जी. कांबळे (एम्. ए., बी.एड्.)
प्रा. एम्. एस्. घस्ती (एम्. ए., बी.एड्.)

■ पर्यावरणशास्त्र विभाग
प्रा. सौ. एस. पी. गाडवी (एम्. एस्सी.,बी.एड.)

■ वाणिज्य विभाग
प्रा. ए. व्ही. पाटील (एम.कॉम.,बी.एड.)
प्रा. सौ. एस. एन. जांगनुरे (एम.कॉम.)

■ पदार्थ विज्ञान विभाग
प्रा. ए. बी. कोकणे (एम्. एस्सी.,बी. एड्.)
प्रा. आर. टी. पाटील (एम्. एस्सी.,बी. एड्.)

■ जीवशास्त्र विभाग
प्रा. व्ही. वाय. पाटील (एम्. एस्सी.,बी.एड.)

■ गणित विभाग
प्रा. के. व्ही. कदम

■ शारीरिक शिक्षण विभाग
प्रा. जयवंत पाटील (एम्. ए., एम्.पी.एड्.)

■ आय. टी. विभाग
प्रा. एस. पी. कुराडे (एम.एस्सी. कॉम्प्यू.)
प्रा. सौ. आर. ए. सावरतकर (बी.ई. कॉम्प्यू.)

संभाजीराव माने साहित्य, वाणिज्य व विज्ञान कनिष्ठ महाविद्यालयाचा प्राध्यापक वृंद (विनाअनुदानित विभाग)

प्रा. एस. पी. कुराडे हेड, ज्यु. सायन्स बी अँड सी डीव्हीजन
प्रा. कु. एम. एस. पाटोळे (मॅथ्स्)
प्रा. जे. बी. दोरुगडे (बायोलॉजी)
प्रा. सौ. आर. ए. सावरतकर (आय.टी.)
प्रा. सौ. एस. पी. पाटील (मॅथ्स्)
प्रा. सौ. आर. बी. खंणदाळे (आय.टी.)
प्रा. सौ. व्ही. व्ही. गुंडापगोळ (फिजीक्स)
प्रा. सौ. एस. एम. पाटील (केमेस्ट्री)
प्रा. के. व्ही. कदम (मॅथ्स्)
प्रा. डी. आर. बेलेकर
प्रा. ए. पी. तेलववेकर
प्रा. सौ. एस. पी. गाडवी
प्रा. एस. एल. मेटकर
प्रा. बी. जे. कांबळे
प्रा. सौ. आर. एस. कदम

महाविद्यालयातील प्रशासकीय कर्मचारी वृंद

कार्यालय :

■ प्रबंधक

श्री. एस. आर. शहापूरकर (बी. ए.,एम.बी.ए.)

■ मुख्य लेखनिक

श्री. आर. बी. आयरनाईक (एम. ए.)

■ कनिष्ठ लघुलेखक

श्री. के. टी. कुंभार (एम. कॉम.)

■ कनिष्ठ लेखनिक

श्री. एम. बी. माने (बी. कॉम्., एम्. लिब.)

श्री. पी. डी. पाटील (बी. कॉम्.)

श्री. ए. एम्. पोवार (बी. कॉम्., एम्. लिब.)

श्री. एन्. एस्. काबळे (बी. ए., एम्. लिब.)

श्री. एन. झेड. दळवी (बी. कॉम्.)

श्री. बी. बी. जाधव (बी.ए.)

श्री. पी. डी. सोरप (बी. ए.)

■ साहाय्यक ग्रंथपाल

श्री. आर. ए. जाधव (एम्. ए., एम्. लिब.,एफ.फिल.)

■ ग्रंथालय लेखनिक

श्री. बी. एल. कोरवी (बी. ए.)

■ ग्रंथालय परिचर

श्री. एस्. एस्. हजारे

श्री. व्ही. आर. टेंबरे

श्री. पी. बी. नडगेरी

श्री. ए. एल्. कलकुटकी (एम. ए.)

श्री. ए. एस. सावंत

श्री. एन. बी. असोदे

श्री. एम. बी. शिंदे

प्रयोगशाळा :

■ प्रयोगशाळा साहाय्यक

श्री. पी. जी. पोवार (एम्.ए.)

श्री. एस्. व्ही. शिंदे (बी.एस्सी.,बी.लीब.सायन्स)

श्री. एम. जी. खोत (बी्.ए.)

■ प्रयोगशाळा परिचर

श्री. बी. डी. मोरे

श्री. एस्. बी. खोत (बी. कॉम्.)

श्री. टी. आर. देवडकर

श्री. व्ही. व्ही. कोंडूसकर

श्री. टी. बी. कांबळे

श्री. आर. के. वडर

श्री. एस्. एम्. मोरबाळे

श्री. के. आर. कांबळे

श्री. एस्. एम्. कांबळे

श्री. व्ही. बी. पाटील

श्री. डी. जी. हुंदळेकर (बी. कॉम्.)

श्री. एस. एस. कांबळे

श्री. एस. एन. पाटील (एम.ए.,एम.बी.ए.)

■ शिपाई

श्री. एस्. डी. कुरळे

श्री. एम. के. गोटुरे

श्री. ए. एच. नाईक

श्री. के. एम. सूर्यवंशी

श्री. यू. डी. राऊत

श्री. व्ही. ए. सुतार

श्री. व्ही. एस. गुरव

श्री. एस. जी. हिले

विना अनुदान विभाग प्राध्यापक वृंद

■ बी. बी. ए. विभाग

प्रा. आर. डी. कमते

(एम.बी.ए.,एम.फील) हेड, बीबीए डिपार्मटमेंट

प्रा. प्रा. ए. यू. पटेल (एम.ए.,एम.फील)

प्रा. यु. एस. पाटील (एम.सी.ए.)

प्रा. पी. एस. पाटील (एम.बी.ए.)

प्रा. सौ. वाय. व्ही. सोनटक्के (एम.पी.एम.,एम.कॉम;डी.एल.एल.)

प्रा. एस. बी. शिंदे (बी.ए.,एल.एल.बी.)

प्रा. पी. एन. कुराडे (एम.एस्सी. स्टॅट)

■ बी. एस्सी. कॉम्प्युटर सायन्स इन्टायर (बी.सी.एस.) विभाग

प्रा. सी. एस. निकम(एम.सी.ए.) हेड, कॉम्प्युटर डिपार्टमेंट

प्रा. एन. जी. चव्हाण (एम.एस.सी.इले.)

प्रा. आर. के. पाटील(एम.एस्सी. कॉम्प्यु.)

प्रा. यु. बी. पाटील (बी.ई. कॉम्प्यु.)

प्रा. वाय. बी. पाटील (एम.सी.ए.)

प्रा. यू. पी. कानडे (एम.सी.ए.)

प्रा. एस. के. पाटील (बी.ई,कॉम्प्यु.)

प्रा. व्ही. पी. कळसगोंडा(एम.एस्सी. कॉम्प्यु.)

प्रा. एम. आर. दंडगे (एम.एस्सी.स्टॅट)

प्रा. कु. डी. पी. यमगेकर (एमटेक.इले.)

प्रा. एस. एस. कांबळे (एम.एस्सी.मॅथ्स्.सेट)

प्रा. टी. एस. पाटील (एम.सी.ए.) मॅथ्स

प्रा. पी. एस. होनगेकर (एम.ए. इंग्रजी)

■ बी. एस्सी. कॉम्प्युटर विभाग

प्रा. सी. एस. निकम(एम.सी.एम.,एम.सी.ए.)

प्रा. आर. बी. खोत (एम.एस्सी.कॉम्प्यु.)

प्रा. डी. एस. खांडेकर (एम.एस्सी.कॉम्प्यु.सेट)

प्रा. आर. के. पाटील (एम.एस्सी. कॉम्प्यु.)

प्रा. एस. पी. कुपेकर (एम.सी.ए.)

प्रा. पी. एम. यादव (एम.एस्सी. कॉम्प्यु.)

■ बी. सी. ए. विभाग

प्रा. के. एस. देसाई (एम.बी.ए.,जी.डी.सी.अँड ए.,एम.फील.नेट) हेड, बीसीए डिपार्टमेंट

प्रा. बी. एस. पठाण(एम.एस्सी.कॉम्प्यु.बी.एड.)

प्रा. कु. पी. बी. पटेकरी (एम.सी.ए.)

प्रा. कु. जे. आर. तोगलेकर(बी.ई,सी.एस.ई.)

प्रा. एस. एस. गावडे (एम.एस्सी स्टॅट)

■ बी.एस्सी. मायक्रोबायोलॉजी विभाग

प्रा. कु. ए. एस. कुराडे (एम.एस्सी.)

प्रा. कु. ए. के. मेंगाणे (एम.एस्सी.)

प्रा. कु. ए. आर. कोरडे (एम.एस्सी.)

■ पर्यावरणशास्त्र

प्रा. एस. एम. देसाई (एम.एस्सी.इनव्हॉरमेंट)

■ वाणिज्य विभाग

प्रा. कु. डी. बी. वाटंगी

प्रा. कु. ए. ए. कोड्ड

विना अनुदान विभाग

■ कर्मचारी वृंद ■

श्री. एस. ए. शिरहट्टी (एम.कॉम.) ज्यु.क्लार्क

सौ. एस. बी. निकम (एम.कॉम.) ज्यु.क्लार्क

श्रीमती जी. जे. शिंदे (बी.कॉम.,बी.लीब) लॅब.असिस्टंट

श्री. एन. टी. पाटील (बी.कॉम.) ज्यु.क्लार्क

श्री. डी. बी. देसाई (बी.कॉम.) ज्यु.क्लार्क

सौ. पी. आर. सलवादे (बी.कॉम.) ज्यु.क्लार्क

सौ. एस. बी. आजरी (बी.कॉम.) ज्यु.क्लार्क

श्री. सी. आय. बाबर (एम.ए.) ज्यु.क्लार्क

श्री. व्ही. एम. घेज्जी (बी.ए.) ज्यु.क्लार्क

श्री. वाय. एस. शेंडे (एम.ए.) ज्यु.क्लार्क

श्री. एस. एस. चौगुले ज्यु.क्लार्क

श्री. एस. पी. पाटील ज्यु.क्लार्क

श्री. आर. एन. पाटील ज्यु.क्लार्क

श्री. जे. जे. पाटील ज्यु.क्लार्क

श्री. एस. एम. देसाई ज्यु.क्लार्क

सौ. पी. पी. कांबळे लॅब. अॅटेंड.

श्री. बी. जी. चौगुले (एच.एस.सी.) लॅब. अॅटेंड.

श्री. आर. एन. कांबळे लॅब. अॅटेंड.(हार्ड.टेक.)

श्री. ए. जी. भाटले (एम.ए.) लॅब.अटेंडेंट

श्री. डी. के. पताडे (एच.एस.सी.) लॅब.अटेंडेंट

श्री. एम. डी. पाटणे लॅब.अटेंडेंट

श्री. जी. डी. निढोरी (बी.ए.) झेरॉक्स ऑपरेटर

श्री. एस. टी. हजारे (एच.एस.सी.) शिपाई

श्री. एम. बी. रेडेकर (एच.एस.सी.) शिपाई

श्री. एम. बी. यादव (एच.एस.सी.) शिपाई

श्री. एस. एस. गवळी (बी.ए.) शिपाई

श्री. डी. एस. पाटील (एच.एस.सी.) ज्यु. क्लार्क

श्री. एस. जे. साबळे (एच.एस.सी.) शिपाई

श्री. एस. व्ही. पाटील (एच.एस.सी.) शिपाई

श्री. एच. टी. मकानदार शिपाई

श्री. डी. जी. कुराडे शिपाई

श्री. ए. सी. देसाई शिपाई

कु. एम. सी. दबडे (बी.सी.ए.) ज्यु.क्लार्क

श्री. एस. डी. कांबळे, स्वीपर

सौ. एस. एस. ठबे स्विपर

श्री. आय. बी. बारदेस्कर (इलेक्ट्रीशयन)

श्री. बी. एस. दोरुगडे वॉचमन

कर्मवीर वि. रा. शिंदे शिक्षण संस्था (प्रशासकीय कर्मचारी वृंद)

■ **प्रशासकीय प्रमुख :** श्री. एल. एस. शिंदे (बी.कॉम.) ,

■ **लेखनिक :** श्री. नारायण पाटील (बी.कॉम.)

मराठी विभाग

जग बदल घालुनी घाव । सांगुनी गेले मज भीमराव ।।
गुलामगिरीच्या या चिखलात । रुतुन बसला का ऐरावत ।।
अंग झाडूनी निघ बाहेरी । घे बिनीवरती घाव ।।
धनवंतांनी अखंड पिळले । धर्मांधांनी तसेच छळले ।।
मगराने जणू माणिक गिळीले । चोर जाहले साव ।।
ठरवून आम्हा हीन अवमानीत । जन्मोजन्मी करुनी अंकित ।।
जिणे लादून वर अवमानीत । निर्मुन हा भेदभाव ।।
एकजुटीच्या या रथावरती । आरुढ होऊनी चलबा पुढती ।।
नव महाराष्ट्र निर्मुन जगती । करी प्रकट नीज नाव ।।

- अण्णा भाऊ साठे

अनुक्रमणिका

---------------✲ गद्य विभाग ✲---------------

- पाऊस आला मोठा — अविनाश मांगले
- उत्तूरचे त्रिवेणी साहित्य संमेलन : एक आनंद सोहळा — तेजस्विनी नेवडे
- साहित्यसम्राट अण्णा भाऊ साठे : जीवन व कार्य — रुपाली डवरी
- मन माझं मराठी — अंजना सुतार
- स्त्री संरक्षण : इतिहास आणि वात्सव — नीता कुरळी
- सावित्रीबाई फुले : एक क्रांतिकारी शिक्षिका — सृजना कोळी
- आजचा भारतीय नागरिक — तेजस्विनी पाटील
- राष्ट्राची प्रगती युवकांच्या हाती — प्रेरणा पत्ताडे
- धन्य धन्य ते शिवराय — श्वेता चव्हाण
- स्त्री : परंपरेची गुलाम — सुरेखा कांबळे
- अंधश्रध्दा : भोंदूबाबांचा मळा — कोमल कांबळे
- जीवन आणि प्रेम — पल्लवी चौगुले

---------------✲ पद्य विभाग ✲---------------

- कष्टकरी — सुशील असोदे
- कविता — निखिल काळगे
- स्वातंत्र्यदिन उदयास आला — रुपाली डवरी
- आयुष्य — स्वप्नाली देसाई
- येरे येरे पावसा — अनिकेत जाधव
- मैत्री — रविकांत घस्ती
- फौजी — समृध्दी खोत
- ...तो काळ बरा होता — तुषार यरोळकर
- मन — अश्विनी मायाण्णावर
- प्रेम तर मी पण केलं — रेश्मा दळवी
- उमेद नव्या आयुष्याची — अंजना सुतार
- फोन करुन बघू....! — रोहीत पाटील
- ममता — विवेक बिर्जे
- आयुष्याला द्यावे उत्तर — ऋतिक जाधव
- झेप — दीपाली इंगळे
- माय — सौरभ मांगले
- पणती — तेजस्विनी पाटील
- संभाजी महाराज समजले का आम्हाला — वैष्णवी शिवबुगडे
- विसरायचं नसतं — सादिया नदाफ

पाऊस आला मोठा...

अविनाश मांगले
B.A.-III

''येरे येरे पावसा,
तुला देतो पैसा,
पैसा झाला खोटा,
पाऊस आला मोठा...''

लहानपणी हे गीत म्हणताना किती छान वाटायचं. ताला-सुरात सर्वजण मिळून मोठ्या आवाजात लक्ष्मीच्या मंदिराजवळ मिळून हे गाणं म्हणायचो. किती आनंद होता त्या काळी! पण तो काळ आता निघून गेला. राहिल्या त्या फक्त आठवणी. तेव्हा दिवसातून पावसाळयात दोन तिनदा ओढा यायचा आणि आम्ही शाळेला गेल्यावर त्या बाजूला अडकून पडायचो. पण तेव्हा मजा यायची ती आता येत नाही. गटारातून वाहणाऱ्या पाण्यातून कागदाच्या होडया, नावा,

सोडताना खूप मजा यायची आणि पावसात
भिजायला तर त्याहून मजा यायची आम्ही
पावसात नाचायचो आणि म्हणायचो.

'येगं येगं सरी,
माझे मडके भरी,
सर आली धावून
मडके गेले वाहून...'

कोणाची तरी कागदाची नाव/होडी पाण्यात बुडली की त्याच्या नावाने आम्ही त्याला चिडवायचो आणि आई-वडिलांचा मार खायचो. असा हा पावसाळा कित्ती छान वाटायचा. ओढ्याला पाणी आलं की मासळया धरायला सगळी पोरं ओढयावर बादल्या, भांडी, पिशव्या घेवून दिवसभर ओढयावर बसून राहायची. संध्याकाळी मासळ्या घेऊनच घरी परत यायची आणि पूरे होईतोपर्यंत मार खायची. रड रड रडायचं आणि झोपून जायचं आणलेल्या मासळ्या आई स्वच्छ करून चुलीवर शिजायला टाकायची आणि त्या वासात पावसाळा निघून जायचा. मी जसजसा मोठा होत गेलो, तसतसे पावसाचे अनुभव वेगवेगळे येत गेले आणि पावसाळा देखील कमी कमी होत गेला. तसतसे शेतकऱ्यांचे शेतीतील पिके घेणं बिघडलं. सगळे शेतकरी भाता ऐवजी सोयाबीन पीक घेऊ लागले. त्यातून फायदा होत गेला आणि शेतकरी आळशी होत गेला. वर्षामागून वर्ष चालली होती. २०१४ साल आले. आमच्या गावच्या महालक्ष्मी देवीची यात्रा झाली. पहिल्या दिवशी देवीची मिरवणूक रात्री १० वाजता निघणार होती. आसाद्याने गाऱ्हाणे घातले आणि देवीची मूर्ती लोकांनी खांद्यावर घेऊन मिरवणुकीला सुरुवात केली. तशी पावसाने हजेरी लावली आणि सर्वत्र लोकांची दाणादाण उडाली. तसे आसाद्याने लक्ष्मीला पाऊस जाण्यासाठी गाऱ्हाणे घातले आणि पावसाचा जोर कमी झाला. जसा पाऊस कमी होऊ लागला तसा लोकांचा आनंद गगनात मावेना. त्यावेळी देवीला घेऊन लोक आनंदाने नाचू लागले यात्रा संपली. जशी पाखरे भुर्रकन उडून जातात तसे पै-पाहुणे आपापल्या गावाकडे निघाली. गावातील गर्दी कमी झाली आणि माहेरवाशीनी आहेर माहेर करून सासरला निघाल्या. डोळ्यातून आनंदाने गंगा यमुना वाहत निघून गेल्या.

अशा आठवणी चघळत चघळत एप्रिल निघून गेला. रानातील कामे आटपून शेतकरी पावसाची वाट पाहत बसले आणि पावसाचा पत्याच नाही. गावातील लोक पुन्हा देवीला गाऱ्हाणे घालायला म्हणून आसाद्याला बोलवून गाऱ्हाणं घातलं तरी पावसाचा पत्या नाही. तशी गावातील वेगवेगळी मतं पुढे येऊ लागली. गावातील पिकली पानं म्हणाली.

शेवंता : - लक्ष्मी गेली नांदायला पाटलाच्या घरी आणि परत ती माहेरी आलीच नाही. त्याला उत्तर दुसरी द्यायची.

राधा :- कलीयुग आहे बाई, हितून फूडं हे असच चालायचं! तुमचा आमचा जमाना गेला बाई. आताच्या पोरी डोईवर पदर सुदीक घेत नाहीत. नुसत्या बोडक्या हुईन हिंडत्यात. त्यामुळे हा पावूस देखील खुळा झालाय.

त्यावर उत्तर म्हणून तिसरी म्हणाली,

गोदा :- पड पड म्हणतोय तवा पाऊस पडत नाही आणि नको तवा पडतोय आणि आलेले पीक सगळं धुवून नदीला खरडून नेतोय आणि बसा बोंबलत म्हणतोय. या कलीयुगाचं वारं माणसाला झोंबायला लागलय. तसा माणूस भरकाटलाय बग. मग ह्यो पाऊस तरी कसा बिघडणार नाही.

असं म्हणता म्हणता थोड्या उशीरानं का होईना पाऊस सुरू झाला. सलग २०१५, २०१६, २०१७, २०१८ अशी सलग चार वर्षे पाऊस कमी कमी होत गेला. तशी गावातील लोकांची मते पुढे येऊ लागली. त्या मताप्रमाणेच पाऊस देखील वागू लागला.

पण २०१९ हे साल उजाडलं आणि पावसाला सुरुवात झाली. जूनच्या आठवड्यात पाऊस पडायला सुरुवात झाली. आणि शेतकऱ्यांच्या

पेरणीला जोर चढला. शेतकरी आनंदान म्हणू लागला. 'अवंदा रोहिणीला पेरणी झाली बग. गेली दोन चार वर्षे रोहिणीला पेरणी व्हायला नव्हती'. तो पर्यंत दुसरा बोलला.

रामा : – 'रोहिणीचा पेरा आणि शेतकऱ्याच्या शेतात माणिक मोत्याचा तुरा.'

भात, सोयाबीन, भूईमूग, जुंदळा सगळी पेरणी झाली. काही पिकं उगवून आली आणि पावसानं दडी मारली आणि पाण्यावाचून पीकं करपून गेली. गावातली लोक पावसाला बोलवण्यासाठी रण हालगी घेऊन देवांना पाणी वाडवण्यासाठी गेली. पाणी वाडवून पावसाला बोलण्याची परंपरा आमच्या गावात पूर्वीपासून आहे. पंधरा–वीस दिवसांची विश्रांती घेऊन पावसाने पूर्वीप्रमाणे हळूहळू आपला रंग दाखवला. थोडाथोडा करत पाऊस वाढतच गेला. काहींच्या पेरण्या करायच्या राहूनच गेल्या. काहींनी पेरण्या केल्या पण अती पावसामुळे पेरलेली बियाणे आतल्या आत कुजून बसली. गावातील माणसांनी पावसाला शिव्याशाप द्यायाला सुरुवात केली. म्हाताऱ्या बायका पावसाला म्हणाल्या,'अरं घिरण्या पावसा, ढोरासाठी गवत तरी आणायला बंद हो किरं मुड्या. मुक्या जनावाराला घालायला घरात काडी नाही, काय आम्ही मीठ लावून त्यांच्या फुडयात पडावं व्हय!' पावसानं जरा फुरसत घेतली की मी गवताला जायचो. शेतात जातोय न जातोय, तवर ह्यो बाबा पाऊस पडायला हजर व्हायचा. पाऊस आला आला म्हणस्तवर वडा खाळखाळ वाजायचा आणि लाल भडक पाणी चारी बाजूनं दिसायचं. गवत कापसतवर भिजून लादा व्हायचं, ते घेऊन येई तोपर्यंत वडा वाट द्यायचा नाही. चार पाच तास तिथंच उभं रहायचं आणि नंतर यायचं. पाऊस हळूहळू जोर धरायला लागला. पावसाच्या साथीला ती एक बया यायची. ती म्हणजे 'वीज' आकाशात नुसती थयथयाट करायची, एखाद्या अवखळ मुलीप्रमाणे चारी बाजूनी नाचायची आणि सारं आभाळ लखलखून टाकायची! जी वीज जोरात व्हायची तसा पाऊस जोरात पडायचा आणि ओढा, नदी, नाले, गटारे, भरून जायची. त्या वीजेला पाहून मी घाबरायचो आणि आजीच्या मागे जावून लपून बसायचो. त्यावर माझी आजी म्हणायची, 'ती काय करतीया घे 'रांड'. आजी अशा शिव्या द्यायची. संध्याकाळी ह्या विजेची गोष्ट आजी आम्हाला सांगत होती. त्याच क्षणी वीज जोरानं झाली आणि पावसाला जोर चढला. हा हा म्हणता ओढ्याला पूर आला. १० वर्षात कधी स्वच्छ न झालेल्या ओढ्याने दुथडी भरून वाहण्यास सुरुवात केली, गावची घाण सगळी वाहून घेऊन गेला.

आज जाईल उद्या जाईल म्हणत म्हणत पावसाने जोरच केला. सर्वत्र पाणीच पाणी दिसू लागले. लायटा गेल्या, फोन लागेनात. घरात खायला भाजीपाला मिळेना, सर्वत्र पाणी असून प्यायला पाणी मिळेना, ढोरांना चारा मिळेना. गावचा संपर्क तुटला. हातावरच्या पोटावर जीवन जगणारी माणसे उपाशी राहू लागली. त्यांची घरात चूल पेटेना. पोरबाळ, गुरंढोरं उपाशी राहू लागली. घरं पडली, चुली विजल्या, काहीचे संसार वाहून गेले. काडी काडी जमवून उभा केलेला संसार या पावसाने एका दणक्यात नाहीसा केला. लोकांनी आपल्या मुलांप्रमाणे जपलेली ढोर पुराच्या पाण्यात वाहून गेली. काहींनी आपली बायको गमावली, काहींनी बहिणी, काहींनी भाऊ, काहींनी मुलंबाळ गमावली. अशा या पावसाने सर्वत्र हा:हाकार माजवला होता.

'नका नका मला देऊ,
नका खाऊ,
वैरी पावसानं नेल्हा
माझा भाऊ...
महापुरामध्ये घरदार गेले,
वैरी पावसानं दप्तर ही नेल्हं...
भांडी कुंडी माझी खेळणी वाहिली,
लाडकी बाहुली जाताना पाहिली,
हिंमत द्या थोडी,

उसळू द्या रक्त,

पैसा आडका नको,

दप्तर द्या फक्त...'

असा हा लहानपणी हवाहवासा असणारा पाऊस आता नकोसा झाला. नदीला पूर आला आणि या नदी आईनं सारं काही आपल्या पोटात घेऊन संसार उघड्यावर आणलं. आम्हा मुलांना हवसं वाटणारं दप्तर या पावसानं वाहून नेलं. घरातील अन्न-धान्य दागदागिनं, पैसा आडका सारं काही वाहून नेलं. घर पडली, चुली विझल्या,

रिकाम्या पोटानं लोक आपला जीव वाचवण्यासाठी रानोमाळ फिरत सुटली. आसरा मिळल तिथं थांबू लागली. या साऱ्या पावसाळ्यात गरोदर बायांचे, आजारी लोकांचे, लहान बाळांचे खूप हाल झाले.

आज बाळंत होईल की उद्या या अवस्थेत असणाऱ्या महिलांना ह्या पावसाने नकोसं केलं. आम्ही सर्वजण बसलो होतो. मी, माझी बहीण, आई, आजोबा व गल्लीतील काही बायका आमच्या घरी बसल्या होत्या. बाहेर पाऊस थांबायचं नाव घेईना. या सगळ्या बायकाचं बोलणं चाललेलं. मी आपल्या मोबाईलवर गेम खेळत बसलो होतो. माझी आई म्हणाली, बज्याची बायको दिसात हाय गं, ती तर आता बाळात व्हायची हाय. खरं, ह्यो घिरणा पाऊस गेला तर बर व्हईल. भरलेली पोर कदी बाळात व्हायची? हे कोणाच्या हातात नाही, असा विषय चालू होता. तेवढ्यात गल्लीतली राणू आजी आरडतच घरात आली. 'अग बायावो, बज्याच्या बायकोच्या पोटात दुखाया लागलय, दवाखान्यात घेऊन जायचं हाय. चला लवकर!' सगळ्या उठल्या आणि उभ्या पावसात तिला घेऊन जायला निघाल्या. एक सांगत होतं. गडहिंग्लजला जायला वाट नाही पुलावर पाणी आलय! संकेश्वराला जावं म्हटलं, तर चारी बाजूनं पाणीचं पाणी ! आता सगळ्यांची तोंड कोमेजली. अशा परिस्थितीत बैलगाडीनं गडहिंग्लजला जायचं ठरलं. बजानं बैल गाडीला चांगल छप्पर तयार केलं होत. त्यांनं गाडी जुंपली. त्याच्या बायकोला बैल गाडीत झोपवलं, काही बायका पुलावर पाणी किती आहे? याची चर्चा करायला लागल्या. तेवढ्यात एकानं सांगितलं, 'पुलावर गुडघाभर पाणी हाय गाडी आरामात पलिकडं जाईल' यानं बज्याला जरा धीर

आला. तशा बायका हात जोडून देवाला म्हणाल्या 'देवा जिवातून जीव बाहेर येतोय सुखरूप बाहेर पाड' तुला पहिला दंडवत घालीन! एवढं म्हणून बायका घरता गेल्या. गाडी चालू झाला. गाडी जराशी खड्यात गेली की बज्याची बायको मात्र मोठ्यानं आरडायची. तिला कसंही कुठल्यातरी दवाखान्यात घेऊन जायचंच! असा विचार करत बज्या गाडी हाकीत होता. निम्या वाटेला जायला. बज्याची बायको बाळात झाली. गाडी पुन्हा माघारी आली. गाडी पाहून सर्वजणी घाबरून गार झाल्या. सर्वांच्या काळजात चर्र झालं! बजाची बायको वाटेतच सुखरुप बाळात झाल्याचे समजल्यावर त्या म्हणाल्या, 'मरता मरता वाचली बिचारी! देवा तुझा आशीर्वाद होता म्हणून ही विघ्न टळलं रे बाबा!' तेवढ्यात आतनं म्हातारी म्हणाली, शेवंता तुला नातू झाला. बाळं बाळंतीण सुखरूप आहेत. तस्या साऱ्या जणी खूश होऊन नाचू लागल्या. त्यांचा आनंद गगनात मावेना. ह्या आनंदात देखील बायकांनी पावसाला शिव्याशाप द्यायला सुरुवात केली.

दहा दिवसांपासून धो धो पडणारा पाऊस आता कमी कमी व्हायला लागला होता. त्यामुळे पूर ओसरू लागला. लोक आपआपल्या घराकडे परतू लागली. काडी काडी जमवून उभा केलेला संसार पावसाने एका क्षणात उद्ध्वस्त केला. तो उघडा पडलेला संसार पाहून काहींनी तोंडावर हात मारण्यास सुरुवात केली. आरं पावसा, आमच्या पाटीवर मारलास तरी चाललं, खरं घिरण्या, आमच्या पोटावर मारलास, तुझं तोंड घेऊन जा, आता पुढच्या वर्षीपर्यंत येऊ नकोस. एक दोन दिवस नव्हे तर सात-आठ दिवस घरातील कचरा काढण्यास लागले. पूर ओसरला पण डोळ्यातील पाण्यानं घरातील कचरा बाहेर जाऊ लागला. सरकारी मदत मिळेल, या आशेन शेतकरी फॉर्म भरू लागले. काहींना मदत मिळाली. पण खरचं सांगू, ज्यांना ह्या मदतीची गरज होती त्यांना ती मिळालीच नाही. नको त्या माणसांनी ह्या संधीचा लाभ घेऊन आपली घरं भरली. पण या पावसाने नुकसान केलेल्या माणसांना त्याचा लाभ मिळालाच नाही. ती माणसे डोळ्यात पाणी आणून वाहून गेलेला संसार उघड्या डोळ्यांनी पाहत होती. आपल्या नशिबाला दोष देत पावसाला शिव्या देत बसली होती. पण ही माणसे हरणारी नव्हती. ती म्हणतात,

''मोडून पडला संसार तरी
मोडला नाही कणा
पाटीवरती हात ठेवून
फक्त तुम्ही लढ म्हणा...''

पाऊस येऊन गेला. पण या पावसानं माणसाला जगायला शिकवलं आणि हिमंतीन उभं रहायला शिकवलं मान झुकवून जगण्यापेक्षा येणाऱ्या संकटांना सामोरे जाण्याचे त्या पावसाने शिकवले. एका ठिकाणी गुण्या गोविंदाने कसे रहायचे शिकवले जाती-पाती मोडून पडल्या. महार, मांग, चांभार, शिंपी, न्हावी, हिंदू, मुसलमान दुजा भाव न करता एकत्र एका कुटुंबावाणी काही दिवस का असेना नांदले. मी तू असा दुजाभाव मोडून पडला. आपल्या घासातला घास वाटून खाल्ला. पण येवढ होऊन सुध्दा माणूस अजून शाना झाला नाही. त्याच्याकडं प्रचंड काही करून दाखवण्याची शक्ती आहे. तो विज्ञानाने, आपल्या ज्ञानाने किती ही मोठा झाला असला तरी तो निसर्गापुढे कमीच आहे. त्यामुळे निसर्ग म्हणतो,

''मी सर्वस्व आहे,
म्हणून तो निसर्ग भडकला होता,
मी मागितलं जीवदान
पण तोच देव आज पाण्यात होता...
दाखवा तुमची प्रगती,
मी आज तितकाच शक्तीशालीआहे,
किती ही उंच बांधली इमारत तरी ही
ती पाण्याखाली आहे.
जात, धर्म सोडून आज माणसू एकवटला होता,
दगडातील देव आज माणसात भेटला आहे.
इथे पैसा प्रतिष्ठा काही दूर आहे.

उत्तूरचे त्रिवेणी साहित्य संमेलन : एक आनंद सोहळा...

कु. तेजस्विनी नेवडे
B.A.- I

माझ्या घरात आम्ही सर्वजण सुशिक्षित आहोत. सर्वांना नोकरी नसली तरी शिक्षणामुळे आमचे सर्वांचे विचार चांगले झाले. शिवाजी महाराज, राजर्षी शाहू महाराज, स्वामी विवेकानंद, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांचे विचारधन आमच्या घरी असल्यामुळे वाचनाची सवय मलाही

लागली. मी लहान मोठी पुस्तके वाचत असे. माझे हळूहळू वाचनाचे वेड वाढत गेले. वाचनाचे वेड असावे, अशा विचारांचे माझ्यासह सर्वजण आहेत. ज्युनियर कॉलेज आणि पुढे सिनियर कॉलेजला ते वेड वाढत गेले.

शिवराज कॉलेजला सिनियर कॉलेजमध्ये मी प्रवेश घेतला. पहिली टर्महीपूर्ण झाली. दुसऱ्या टर्मला सुरुवात झाल्यानंतर कॉलेजमध्ये विद्यार्थ्यांसाठी विविध कार्यक्रम बघायला मिळू लागले. मी मनापासून त्याचा लाभ घेऊ लागले. माझ्या व्यक्तिमत्त्वामध्ये त्यामुळे सकारात्मक बदल झालेले, माझे मलाच समजू लागले.

शिवराज कॉलेजच्या 'मराठी विभाग' मला आवडायला लागला. त्यांनी कार्यक्रमही तसे आयोजित केलेले मला दिसले अन् मी ते अटेंडही केलेले आहेत. मराठी विभागाचे प्रमुख डॉ. मनमोहन राजेसर, डॉ. कुंभार सर, प्रा. मोरमारे सर, डॉ. पाटील मॅडम, प्रा. माने मॅडम हे मराठी विषय शिकवणारे प्राध्यापक वाचनाची चौकस बुध्दीची मी असल्यामुळे माझ्याकडे त्यांचे वैचारिक लक्ष होते. राजेसर आम्हा विद्यार्थी -विद्यार्थिनी मराठी साहित्याबद्दल बोलायचे. 'उत्तूरला ग्रामीण साहित्य संमेलन होणार आहे. तिकडे आपण सर्वजण जायचे आहे, असे त्यांनी आमच्या क्लासमध्ये सांगितले. त्याबद्दल माझी उत्सुकता शिगेला पोहोचली. उत्तूरला जाण्यासाठी आठ ते दहा विद्यार्थी व विद्यार्थिनी तयार झाल्या.

उत्तूर हे गडहिंग्लजच्या पश्चिम भागातील एक मोठे गाव. पंचक्रोशी अनेक गावातील लोक बाजाराच्या व अन्य कामाच्या निमित्ताने उत्तूरशी जाणे येणे ठेवतात. तेथे केवळ बाजारपेठ नाही तरी प्राथमिक शिक्षणापासून ते उच्च शिक्षणापर्यंत सोय झालेली आहे. इंग्रजी माध्यमाच्या शाळाही तेथे सुरू आहेत. अनेक मुले-मुली शिक्षण घेऊन तेथून बाहेर पडताना दिसत आहेत. अशा उत्तूर गावात अनेक सांस्कृतिक कार्यक्रमही सतत होत असतात. 'त्रिवेणी साहित्य संमेलन' हा एक त्यापैकी उपक्रम आहे. नामवंत वक्ते, साहित्यिक तेथे आणले जातात. त्याचा आनंद साहित्य रसिकांना मिळत असतो. या साहित्यसंमेलनामुळे ग्रामीण साहित्य म्हणजे काय? वेगवेगळे साहित्यिक पाहुणे यांना ऐकायला आणि जवळून पाहण्यास वेगळीच मौज असते. ती आम्हाला घेता येणार होती.

त्रिवेणी साहित्य संमेलनाला आमच्या कॉलेजचे डिपार्टमेंटच हजर होते. डॉ. मनमोहन राजेसर, डॉ. श्रध्दा पाटील मॅडम, प्रा. लोहिता माने मॅडम इत्यादी. शिक्षकांमुळे मला व माझ्या मैत्रिणीना साहित्य संमेलनाला जाण्याचा योग्य आला. हे आम्हाला असे कधी अनुभवता आले नव्हते. किंवा साहित्यिकही जवळून पाहता आले नव्हते. कृष्णात खोत सर यांचे फक्त मी नाव ऐकले होते. मात्र संमेलनाच्या निमित्ताने मी त्यांना जवळून बघितले. तो आनंद काही वेगळाच होता. आम्ही सर्वजण सकाळी सकाळी उत्तूरला साहित्य

संमेलनाच्या ठिकाणी पोहोचलो. आम्हा सर्वांना फेटे बांधले, हेही मला नवीन होते. भरगच्च सभामंडप, रोषणाई, रसिकांची गर्दी, पाण्याचे कारंजे या सर्वांनी तो चौक नटला होता. अन् थोड्याच वेळात ग्रंथ दिंडीला प्रारंभ झाला. वाद्याच्या गजरामध्ये ग्रंथदिंडी रस्त्याने पुढे जाऊ लागली आम्ही सर्वजण त्यामध्ये सहभागी झालो. ती फक्त ग्रंथदिंडी नव्हती तर, उत्तूरमधील विविध शाळांनी विद्यार्थ्यांनी सामाजिक विषयांवर चित्ररथ तयार केलेले होते. ग्रंथदिंडीचे ते आकर्षण होते.

गावातील महत्त्वाच्या मार्गावरून ग्रंथदिंडी जाऊन आरती अन् शेवटी 'शाहीर अण्णा भाऊ साठे' साहित्यनगरीत पोहोचली. साहित्य संमेलनासाठी 'विचारपीठ' सज्ज होऊन बसले होते. सूत्रसंचालकांनी माईकचा ताबा घेत सूत्रसंचालनाला सुरुवातही केली होती. सूत्रसंचालक दुसऱ्या तिसऱ्या कोणी नव्हता, तर आमच्या महाविद्यालयातील मराठी विभागाच्या डॉ. श्रध्दा पाटील मॅडम, संमेलनाचे अध्यक्ष ग्रामीण साहित्यिक कृष्णात खोत सर होते. पहिल्या सत्रात संमेलंनाचे उद्घाटन आणि अध्यक्षांचे भाषण झाले. ग्रामीण परिसर, तेथील रिवाज, पध्दती, तेथील परंपरा ग्रामीण भाषा, संस्कृती याबद्दल त्यांनी विचार मांडले. जागतिकीकरणाचा प्रभाव, बहुराष्ट्रीय कंपन्या, जाहिराती माध्यमे यांचा परिणाम ग्रामीण मनुष्य व संस्कृतीवर होऊ लागला आहे, याबद्दल त्यांनी खंत व्यक्त केली. माणसातील माणूसपण हरवत चालले आहे असे त्यांनी सांगितले.

खाद्यसंस्कृती बदलले, फास्टफूड लोकांना आवडू लागले. ग्रामीण भाग संपला, त्या ठिकाणी मोठमोठी हॉटेल निर्माण झाली. ग्रामीण माणसाचा चेहराच त्यामुळे बदलला रॉ मटेरियल म्हणूनच ग्रामीण समाजाकडे बघितले जाऊ लागले, असे त्यांनी सांगितले.

सकाळच्या सत्रामधील सर्व कार्यक्रम संपले. मधल्या काळात जेवणासाठी वेळ दिला होता. राजेसरांनी अगोदरच जेवणाचे डबे आम्हाला घ्यायला सांगितले होते. त्यामुळे डबे घेऊनच आम्ही आलो होतो. आता जेवायचे कोठे? हा आम्हाला प्रश्न पडला. बाजूला शेतात कोठे तरी झाडाखाली बसून जेवावे तर तसे कोठे दिसत नव्हते. शेवटी राजेसरांचे उत्तूरमधील मित्र राहूल पाटील यांच्या नवीन बांधलेल्या बंगल्यावर आम्ही सर्वजण गेलो अन् याठिकाणी आम्ही जेवलो. प्रत्येकाने वेगवेगळ्या आणलेल्या भाज्या आणि पदार्थ खाताना मनाला समाधान मिळाले. तो जेवणाचा प्रसंग मी कदापी विसरू शकत नाही. राहूल पाटलांनी आमचे आदरातिथ्य केले होते. त्यांच्या सौभाग्यवती नेमक्या त्याच दिवशी माहेरी गेल्या होत्या. पण आमच्या जेवणाचा कार्यक्रम मात्र झकास झाला.

साहित्यसंमेलनाच्या दुसऱ्या सत्रामध्ये काव्यवाचन झाले. प्राचार्य डॉ. सुरेश शिंदे, डॉ. चंद्रकांत पोतदार, प्रा. सुभाष कोरे, विलास माळी,

निर्मला शेवाळे, संजय साबळे, सुरेश वडराळे इ. नामवंत कवींनी आपापल्या कविता सादर केल्या. आमच्या कॉलेजचे अनिल कलकुटकी यांनी 'जलम' नावाची कविता सादर केली. संतोष पाटील यांनीही 'चांदोबा' ही कविता सादर केली. या सर्व निमंत्रित कवींनी आपापल्या कविता सादर करून रसिक प्रेक्षकांना मंत्रमुग्ध केले. विशेष म्हणजे माझी मैत्रिण आणि आमच्या महाविद्यालयातील विद्यार्थिनी कुमारी तेजस्विनी पाटील हिनेही त्याचवेळी कविता सादर करून रसिकांची वाहवा मिळविली. कविता मनाला भिडत होत्या. त्या विचार करायला लावत असल्यामुळे ते ते प्रसंग नजरेसमोर उभे राहात होते. काही कवींनी तर आपल्या कवितांना चाल लावलेली होती. काव्यवाचनाबरोबर तेथे काव्यगायनही उत्कृष्ठ दिसून आले. एकूणच काय तर साहित्यसंमेलनाचे दुसरे सत्रही मनावर ठसा उमटविणारे ठरले.

साहित्यसंमेलन झाल्यानंतर गडहिंग्लजला जाण्यासाठी आमची लगबग सुरू झाली. विचारपीठाच्या समोरची गर्दी कमी होऊ लागली. आमचे सर्वांचे पायही एस. टी. स्टँडकडे वळू लागले. स्टँडजवळ आल्यानंतर आम्ही सर्वांनी थंडगार लस्सी घेतली. त्यामुळे मन कसं तृप्त झाले. आम्ही एस. टी. ची वाट बघत बसलो नाही तर वडाप करणारी जीप उभीच होती. त्यामध्ये आम्ही सर्वजण बसलो. जीप सुरू झाली. जीप पुढे पळू लागली आणि रस्ता मागे पडू लागला. मुमेवाडी मागे गेली. कडगाव पुढे दिसू लागले. जीपमधील आमच्या गप्पा सुरूच होत्या संमेलनामुळे आम्ही विद्यार्थी तृप्त झालो होतो. कडगाव गेले आणि वडापची गाडी गडहिंग्लज रोडला लागली. झाडेच मागे पळायला लागली आहेत, असेच मला भास होऊ लागले. अंगाला सुखद गारवा जाणवत होता. बोलता बोलता गडहिंग्लज केव्हा आले हे मला समजलेच नाही. वडापमधून आम्ही उतरलो. एकमेकांना आम्ही निरोप दिला. सरांनी आणि मॅडमने आम्हाला व्यवस्थित घरी जाण्याची सूचना केली. हळूहळू आम्ही गडहिंग्लज एस. टी. स्टँडच्या दिशेने निघालो. पण मनात साहित्य संमेलन असूनही रेंगाळत होते.

♦♦♦

साहित्यसम्राट अण्णा भाऊ साठे : जीवन व कार्य

कु. रुपाली सुभाष डवरी
B.A. - I

तरल, संवेदनशील महत्त्वाकांक्षी आणि प्रामाणिक व्यक्तिमत्त्व असणारी व्यक्ती म्हणजे अण्णाभाऊ साठे आयुष्यातील सर्व संघर्षांमध्ये अगदी ताठपणे उभे राहणारे, सत्याच्या बाजूने लढणारे थोर क्रांतिकारक म्हणजे अण्णाभाऊ होत. आण्णाभाऊंचा जातीयता, वर्गीयता अशा हितसंबंधाना पूर्णपणे विरोध होता. अण्णाभाऊंनी नेहमी सत्याची साथ धरून नेहमी

सत्याचा विजयासाठी झगडत राहिले.

अण्णाभाऊंचा जन्म १ ऑगस्ट १९२० रोजी सांगली जिल्ह्यातील वाळवा तालुक्यातील वाटेगावात मातंग कुटुंबात झाला. अण्णाभाऊचे कुटुंब अत्यंत गरीब होते. गरीबीमुळे वाट्याला आलेले दु:ख विसरुन जीवन आनंदाने जगायचा विचार त्यांनी आपल्या मनात धरला. अण्णाभाऊंना मैदानी खेळ खूप आवडायचे. त्यांनी कुबतरे ही पाळली होती.

अण्णाभाऊंची जडणघडण –

भाऊंचे शिक्षण म्हणजे अनुभवाचे शिक्षण. १९३६ साली तमासगीरांच्यासह ते रेठऱ्याला गेले होते. अण्णाभाऊंनी एका सभेत क्रांतिसिंह नाना पाटील यांचे भाषण ऐकले आणि त्या भाषणाने भाऊचे आयुष्यच बदलून गेले. त्यावेळी अण्णाभाऊ अवघे १६ वर्षांचे. त्यावेळी त्यांना आपल्या परिस्थितीची हाक ऐकू आली. म्हणून पोटाची आग विझविण्यासाठी अण्णासाहेब कुटुंबासह मुंबईला आले. मुंबईत येताच त्यांना प्रथम तारेच्या कुंपणात डांबून ठेवले होते. पण तेथून सुटका करून घेऊन ते भायखळ्याला आले. तेथे अण्णाभाऊचे वडील दुसऱ्यांच्या घरी बागकाम करू लागले, तर अण्णाभाऊही घरगडी हॉटेल बॉय, तर कधी हमाल, बुट पॉलिश, खाण कामगार सिनेमाच्या पोस्टर्स चिटकविणे, अशी कामे करू लागले. त्यानंतर आण्णाभाऊ काम करत हळूहळू वाचायला शिकले. त्याचवेळी मुंबईच्या कामगार चळवळीत कॉ. अमृत डांगे यांच्या नेतृत्वाखाली काम करणाऱ्या कम्युनिस्ट चळवळीच्या आकर्षणाने अण्णाभाऊ कम्युनिस्ट बनले. बंद, मोर्चे, टाळेबंदी, संप, हरताळ आदीत सक्रीय सहभागी होऊ लागले. महात्मा गांधी, डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर, जिना, सेनापती बापट अशा अनेक दिग्गजांची भाषणे अण्णाभाऊ मुंबुईत ऐकत होते. चित्रपट पाहत होते या साऱ्यातून त्यांना लेखनाची प्रेरणा मिळाली.

अण्णाभाऊंच्या कथा आणि कांदबऱ्या –

अण्णाभाऊंनी पहिल्यांदा छोटी–छोटी कृषी गीते, समूहगीते, लोकगीते, लावण्या, पोवाडे, गण, पदे लिहिली. ती जनसमूहामध्ये गाऊन दाखविली नुसतीच गाऊन दाखविली नाही तर अभिनयाने सार्थ बनविली. त्यामधून अण्णाभाऊंच्या अगोदर त्यांच्या मित्रांना त्यांच्यातील प्रतिभावंत लेखक, पहाडी आवाजाचा पोवाडेकार आणि अभिनय नट गवसला.

पुढे काही मित्रांच्या आग्रहावरुन अण्णा भाऊंनी कथालेखनास प्रारंभ केला. अण्णाभाऊंची पहिली कथा १९४९ साली प्रकाशित झाली. मराठी वाचकांने अण्णाभाऊंच्या कथासंग्रहाचे चांगलेच स्वागत केले होते. केवळ मराठी वाचकांपुरतीच अण्णाभाऊंच्या कथा मर्यादित राहिल्या नाहीत. तर इतर चौदा भारतीय भाषांमध्ये त्यांच्या कथांची भाषांतरे झाली. सिंधी, हिंदी, बंगाली, मल्याळी, गुजराती अशा भाषांबरोबरच जर्मन, झेक, इंग्रजी, पोलिश, रशियन, स्लोव्हाक इ. अशा भाषातही अण्णाभाऊंची कथा भाषांतरीत झाली. साता समुद्रापलीकडे जाऊन अस्सल साहित्य जात, पंथ, धर्म, देशकाल सीमा आणि भाषा या सर्वांना भेदून जाणारे असते, त्यांच्या साहित्यातील सर्वकालिक आणि सार्वजनिक अभिजातता रसिकमनाला खेचून घेत राहिली. अण्णाभाऊंचा ''मुकुल मुलाणी भोमक्या, निळू मांग, आक्या, डोंगराचा राजा (सावळा मांग), बक्या (खोड) भाऊ (चोरांची संगत), मारुत्या (सूड), फुला (निखारा) नसरू (जिवंत काडतूस), दादा न्हावी, बरबाद्या कंजारी ही माणसे जिथे कुठे म्हणून पोहोचली, तिथे तिथे त्यांनी रसिक मनाला वेड लावून टाकले. झपाटून टाकण्याचे अण्णाभाऊंचे हे अनन्यसाधारण वैशिष्टये मराठीत विरळच मानावे लागते. अण्णाभाऊंची व्यक्तिचित्र झाड धरले की सोडतच

नाही. त्याचे कारण ती तीव्रतेने उमटलेली असतात. अण्णाभाऊंच्या नावावर एकूण वीस कथासंग्रह नोंदविले गेले आहेत.

अण्णाभाऊंची पहिली कादंबरी 'वारणेच्या खोऱ्यात' (मंगला), 'सर्वश्रेष्ठ कादंबरी 'फकीरा', स्वातंत्र्याच्या होमकुंडात बेहोशपणे स्वत:ला झोकून देणाऱ्या एका शिक्षकाची ज्वालागाथा 'मास्तर', उफाळत्या सामर्थ्याचे बंड पेरणारा 'वारणेचा वाघ', सत्तु भोसले आणि शिवकालीन वीरांच्या अग्निदिव्यांचे प्रकाशवलय ठरलेल्या प्रतापराव गुर्जरांच्या समर्पणाचा आशय घेऊन शब्दांकित झालेली 'अग्निदिव्य' या कादंबऱ्या 'पराक्रम गाथा' आहेत. अण्णाभाऊंच्या एकूण कांदबऱ्यात याच विभागातल्या वाटाव्यात अशा 'वैर' यासारख्या इतरही काही कादंबऱ्या आहेत. त्यांचे विषय साहसात बुडविलेले असते. तरीही मुलत: ते वेगळे आहेत. अण्णाभाऊंच्या 'वारणेच्या खोऱ्यात' या कादंबरीमध्ये १९४२ च्या 'चले जाव' या लढ्यात सातारा जिल्ह्यातील 'वारणेचे खोरे स्वातंत्र्य-सैनिकांच्या पराक्रमाने दुमदुमून गेले.' विशेषत: सातारी तरुणीने या कामात आपल्या प्रियकराला कशी साथ दिली याचे बोलकथा भाषेत, धावत्या शैलीत अण्णाभाऊंनी दर्शन घडविले आहे.

१९४२ च्या क्रांतीयज्ञात आहुती दिलेल्या हिंदुराव व मंगला या बेदरकार प्रेमी जीवांच्या हृद्यकारक शोकांतिकेवर ही कथा आधारित आहे. क्रांतिकारकांच्या जीवनावर मराठीत कादंबऱ्या तशा कमी नाहीत. पण त्या जीवनाशी एकजीव होऊन लिहिण्याचे तिथल्या व्यक्तीशी घटना प्रसंगाशी यश-अपयशाशी आपली जणू नाळच जोडली गेली आहे अशा सहृदयतेच्या भावनेतून विषय हाताळणारे अण्णाभाऊंच्या सारखे कलाकार अभावानेच सापडतील. मराठीतील अनेक साहित्यिकांनी भारतीय क्रांतियज्ञाचा वातावरणनिर्मिती अथवा पार्श्वभूमी म्हणून वापर केला आहे. पण आपण या क्रांती युध्दातील एक घटक आहोत, येथील भल्या-वाईटाचा परिणाम आपल्यावरही होणार आहे. याची जाणीव ठेवून लिहिणारे लेखक जवळ नाहीत. अण्णाभाऊ त्यास अपवाद आहेत. सातारा जिल्ह्यातील क्रांतीच्या उठावाशी अण्णाभाऊ साठे स्वत: निगडित होते. आपल्या जीवनाचा सुरुवातीचा बराच काळ याचमुळे त्यांना वारणेच्या, कृष्णा-कोयनेच्या खोऱ्यात डोंगरदऱ्यात तुडवत, त्या त्या विभागातील मानवी जीवनाचे दर्शन घेत घालवावा लागला. अनेक वेळा त्यांना भूमिगत रहावे लागले. या त्यांच्या जीवनसाधनेचा जीवंत परिचय त्यांच्या लेखनातील शब्दाशब्दातून उमटतो. म्हणूनच तरूण क्रांतिकारांच्या जीवनात १९३९ ते १९४७ या काळात सांगली, सातारा, कोल्हापूर जिल्ह्यात कोणकोणते संघर्ष झाले. कोणकोणत्या आघाड्यांवर त्यांना लढावे लागले. याचे दर्शन छोट्याशा कादंबरीत अण्णाभाऊंनी घडविले आहे.

अण्णाभाऊंची शाहिरी :-

अण्णाभाऊंच्या साऱ्या वाङ्मयात उठून दिसणाऱ्या आणि लोकभावनेचा झपकन कब्जा घेणाऱ्या वैशिष्ट्यपूर्ण पोवाड्यानी आपले स्वतंत्र दालन उघडले आहे. पोवाडा म्हणजे पौरुषाला केलेले आवाहन, पौरुष्य! भेदणारे एक धारदार शस्त्र अण्णाभाऊंनी एकूण पंधरा पोवाडे लिहिले. असल्याची नोंद आढळते. पण प्रत्यक्ष आज उपलब्ध पोवाड्यांची संख्या दहा आहे. त्यांचा पहिला पोवाडा 'नानकिंग नगरापुढे, १९४२ साली त्यानंतर स्टॅलिनग्राडचा पोवाडा, बर्लिनचा पोवाडा, बंगालची हाक, पंजाब दिल्लीचा दंगा,

तेलंगणाचा संग्राम, महाराष्ट्राची परंपरा, अमळनेरचे अमर हुतात्मे, मुंबईचा कामगार, काळ्या बाजाराचा पोवाडा असे हे दहा पोवाडे आज उपलब्ध आहेत.

१९४२ साली स्टॅलिनग्राडचा पोवाडा अण्णाभाऊंनी लिहिला, या सात चौकी पोवाड्याने कम्युनिस्ट वर्तुळात त्यांना लोकप्रिय बनविले. या पोवाड्यानेच ते प्रसिध्दीच्या प्रकाशझोतात आले. कम्युनिस्ट चळवळीचा लेखक गायक, शाहीर, कलावंत या नात्याने या पोवाड्यामुळेच त्यांचे चळवळीशी संबंध वाढले. याच काळात अमर शेख, गव्हाणकर हे मित्र त्यांना लाभले. यातूनच पुढे ''लाल बावटा'' कलापथकाचे संघटन झाले. आणि अण्णाभाऊंच्यातला लेखक क्रमाने विकसित होत गेला. सुरुवातीच्या काळातला हा पोवाडा या दृष्टीने पाहता या पोवाड्याची रचना सफाईदार आहे. 'स्टॅलिनग्राडच्या लढाईच्या आणि दुसऱ्या महायुध्दातील रशियाविरुध्द हिटलरची नाझी फौज यांच्या युद्धाच्या तपशीलवार अभ्यास करून अण्णाभाऊंनी हा पोवाडा रचला.

अण्णाभाऊंची लावणी, पदे, गीते, गण, छक्कड :–

'नवे तमाशे' या लोकनाट्य संग्रहात अण्णाभाऊंची काही वगनाट्ये संग्रहित केली आहेत. त्यांचे 'अकलेची गोष्ट' हे वगनाट्य १९४६ साली प्रथम स्टेजवर आले. या लोकनाट्यात अण्णाभाऊंची 'अक्कलेची गोष्ट' ही लावणी आहे. या लावणीमध्ये अण्णाभाऊंनी बंडू गवळी, गुंडू सावकार आणि जानबा हा कष्टकरी शेतकरी अशी तीन पात्र कल्पून तिघांच्या वादातून सवाल–जबाबातून इतिहासाच्या विकासाचे शास्त्र मार्क्सवादी दृष्टीतून स्पष्ट केले आहे. अशी अनेक लोकनाट्य अण्णाभाऊंनी सादर केली आहेत. 'शेठजींचं इलेक्शन' 'माझी मुंबई', 'लोकमंत्र्यांचा दौरा', 'खाफ्या चोर', 'देशभक्त घोटाळे', 'निवडणुकीत घोटाळे', 'बेकायदेशीर मुक मिरवणूक', 'पुढारी मिळाला' अशी लोकनाट्य अण्णाभाऊंनी रेखाटली.

''रचनेच्या दृष्टीने लोकनाट्य हे वगापेक्षा बतावणी 'फक्कड गोष्ट' आणि नाटकक्षेत्रातील 'एकांकीकेला'' अधिक जवळचे आहे. तमाशातला गण अण्णाभाऊंनी आशयाच्या अंगाने बदलला आहे. त्यांनी जनगणाला वंदन केले. शिवाजी, टिळक, ज्ञानेश्वर, तुकाराम या लोकनायकांना आणि कलावंत लेखकांना वंदन केले आणि सोंगाड्याला पूर्ण फाटा दिला. शृंगार आणि अध्यात्मालाही रजा दिली. तमाशातील स्त्री जातीची विटंबना थांबवली. लोकनाट्याचा नायक बनला आणि नर्तकी त्याची जीवनसखी अथवा श्रमसखी बनली. सामान्यांचे शोषण त्याला झालेला सामूहिक प्रतिकार आणि त्यातून झालेली वर्गीय जागृती हा अण्णाभाऊंच्या लोकनाट्याच्या आशयाचा केंद्रबिंदू ठरला.

अण्णाभाऊ साठेचे प्रवास वर्णन –

अण्णाभाऊंच्या एकूण उण्यापुऱ्या ४९ वर्षाच्या आयुष्यात सुखाचे, आनंदाचे वैभवाचे दिवस दुर्दैवाने फार कमी झाले. त्यापैकी परमोच्च आनंदाचे दिवस यादृष्टीने त्यांच्या रशियाच्या प्रवासांचा विचार करावा लागेल. या प्रवासाचे अत्यंत मनोवेधक असे धावते दर्शन अण्णाभाऊंनी 'माझा रशियाचा प्रवास' या छोटेखानी पुस्तकात घडविले आहे.

१९६० साली इंडो–सोविएत कल्चरच्या विद्यमाने अण्णाभाऊ रशियाला गेले होते. मद्रासचे जॉन हे पियानो वादक बंगालचे चटर्जी नावाचे वकील लखनौचे कॉंग्रेस पक्षाचे आमदार

पुष्काराज, हैद्राबादचे डॉ. शहा, म्हैसूरचे डॉ. दयाळू असे सहा माणसांचे हे शिष्टमंडळ होते. या सहाजणात एक तंतूवाद्यक दोन डॉक्टर्स, एक सॉलिसिटर (वकील) आणि एक लेखक असे सहा प्रकारचे सहा लोक होते. या छोट्याशा प्रवासवर्णनात आपल्या पाचही मित्रांचे वर्णन अण्णाभाऊ जाता जाता व्यक्तिचित्रणात करतात. त्याशिवाय अण्णाभाऊंच्या अंगावर स्वत:च्या हाताने ओव्हरकोट चढविणाऱ्या काझकिनाबाई, रशियामधील मराठीच्या प्राध्यापिका तातीयानाबाई, अण्णाभाऊंचा दुभाषी कॉम्रेड बॉरनिकोव्ह. त्यांचा फोटोग्राफर मित्र लिओनिथ, हमिदा साहेब इ. व्यक्तींचे व्यक्तिचित्रण अण्णाभाऊंनी सुंदर पध्दतीने रेखाटलेले आहे.

मद्रासच्या जॉनसाहेबांच्या डोळ्यातून हसताना सारखे पाणी यायचे. चटर्जीसाहेब विमानात चढले की, झोपायचे आणि जागे झाले की लगेच शौचकुपाची चौकशी करायचे. तातीयानाबाई शुध्द व स्पष्ट मराठी बोलायच्या आणि मराठी बोलताना एखादा शब्द अडला तर ''त्याला काय म्हणतात'' म्हणून गंभीर होतात.

यावेळी किंचित त्या खिन्न होतात. परंतु इंग्रजी वा हिंदीची मदत न घेता मराठीचाच आधार घेऊन त्या शब्दांची अडवणूक दूर करून मग हर्षभरीत होऊन हसतात. तेव्हा त्यांचा चेहरा आनंदाने फुलतो. अशा जाता जाता दिलेल्या निवेदनातून प्रवासातील व्यक्तींचे व्यक्तिमत्त्व अण्णाभाऊ सहज दर्शवून जातात. दुर्दैवाने अण्णाभाऊ निरक्षर होते. परंतु सुदैवाने ते निरागस होते. भाबडे, कृतज्ञ होते. बलराज सहानी यांनी पॅरिस शांतता परिषदेस हजर राहण्यासाठी पॅरिसपर्यंतची त्यांची तिकीटेही १९४८ साली काढली होती. त्याचवेळी परवानगी न मिळाल्याने निराश झालेले अण्णाभाऊ रशियाला जाण्याची संधी खूप दिवसापासून प्राप्त झाली असताना प्रत्यक्ष निघताना मात्र भावनेने दडपून जातात. एवढ्या दूरचा प्रवास या विषयीची भीती डोक्यात असतेच पण त्यापेक्षा आपण आपल्या मातृभूमीला सोडून जाणार याचे फार मोठे दु:ख यावेळी त्यांच्या मनामध्ये दाटून आलेले. निघताना त्यांना आपल्या आईची आठवण होते. आईच्या प्रतिमेसमोर शांता आणि शकुंतला या त्यांच्या मानसकन्यांनी लावलेली निरंजन त्यांना आठवत होते. दिल्लीतून विमान उड्डाण करते तेव्हा आपल्या मातृभूमीला ते डोळे भरून पाहून घेतात.

रशियातली लोकशाही समाजवादाचे व्यवहारी सामर्थ्य, रशियात झालेला खराखुरा विकास हे सारे आपण कुणाच्याही सांगोपांगीवर विश्वास न ठेवता स्वत:च्या डोळ्यांनी पहायचे हा निर्धार करूनच ते जातात. आपल्या संपूर्ण प्रवासात त्यांना खूप सुंदर सुंदर गोष्टी दिसल्या. परंतु त्यांची तीक्ष्ण नजर शोधते. ते मात्र रशियन पोलादी पडद्याने लपविलेले दारिद्र्य, दैन्य, भीक, अन्याय, गुलामगिरी आणि समाजवादाचा पराजय. यापैकी काहीच सापडत नाही.

हे प्रत्यक्ष पहिल्यानंतर ते समाधानी होतात, पण सुरुवातीला मात्र त्यांची नजर एका चिकित्सकाची संशोधनाची ''एखादी लबाड सत्ता डोंगराएवढे सत्य लपवू शकेल. परंतु तिला दारिद्र्य हे मुळीच दडविता येणार नाही. कारण दारिद्र्य हे फार क्रूर असते नि नग्न असते. त्यांच्या खुणा माणसाच्या मनावर, हृदयावर, चेहऱ्यावर शुध्द उमटलेल्या दिसतात. त्या दडणे शक्यच नाही. शिवाय दारिद्र्याच्या खुणा माणसाच्या वस्त्रावर दिसतात. त्या म्हणजे कपड्यावरची जुनी ठिगळे नि फाटक्या कपड्यांना घातलेले टाके. मला वाटते या खुणा कोणीच दडवू शकणार नाही. ''दारिद्र्याचे

त्यांचे हे भाष्य आणि दारिद्र्याविषयीचे त्यांचे तत्वज्ञान अण्णाभाऊंनी आपल्या रशियाचा प्रवास कोणत्या गांभीर्याने केला असेल, याची साक्ष पटविते. रशियात पोहोचताच तिथे झालेले स्वागत सोविएत स्काय' या अलिशान हॉटेलाचे दर्शन घेतल्यानंतर, अण्णाभाऊ मला फक्त या देशात फुटपाथानं भटकायचं आहे अशी आपली अपेक्षा व्यक्त करतात. तेव्हा 'द पॅरिशियन' ही कविता लिहिणाऱ्या मायॉव्हॅकीच्या जीवनवृत्तीची आठवण होते. रस्त्यावर चाललेले दुरुस्तीचे काम पाहताना तिथल्या कामगाराची ते जाता जाता आपल्याकडील बड्या ऑफिसरशी तुलना करता आणि रशियाची माणसं यंत्राची गुलाम नसून यंत्रालाच त्यांनी गुलाम केले आहे याची नोंद घेतात. रशियन रेल्वे स्टेशन, रेल्वे प्रवास, स्वच्छता, टापटीप यांचे दर्शन घडवित असताना आपल्याकडच्या बोरीबंदर, घाटकोपर स्टेशनाची त्यांना आठवण होते आणि रेल्वेतून प्रवास करणाऱ्या एक महिन्याच्या बाळंतिणीला मिळालेल्या सुखसोयी आणि बाळाला मिळालेला पाळणा पाहून अण्णाभाऊ गदगदून येतात. 'लेनिनग्राड' या शहराजवळील हुतात्म्यांचे उद्यान तिथे तेवत असणारा होमकुंड यांचे दर्शन घेताना रशियन माणसाच्या इतिहास प्रीतीची त्यांना आठवण होते. गार्फी रोडचे वर्णन करताना आपल्या रस्त्यावर प्रेम करणारी माणसं आपल्या देशावर किती प्रेम करीत असतील, असा प्रश्न ते आपल्या मनाला विचारतात. हे सारे रशियात पाहून अण्णाभाऊ हेलावून जातात. अण्णाभाऊंच्या गळ्यात पडून तुमचे नेहरू कसे आहेत हो? असा प्रश्न विचारणारा भाबडा प्रेमिक आपल्या शेतावर आल्यावर मनमोकळे स्वागत करणारा मॉस्को शेतीचा प्रमुख, लहान मुलांपासून प्रवाशांची सेवा करणारी परिचारिका, या साऱ्या उदाहरणातून रशियन माणसाचे स्वभावदर्शन अण्णाभाऊंनी घडविले. बाकू शहराचे दर्शन घडविताना ते लिहितात. ''हे शहर पाहून असे वाटते की, आकाशातील इंद्रधनुष्य मानवाने वाकवून जमिनीवर अंथरून त्याचंच नाव बाकू ठेवले आहे.''

कलासमीक्षक म्हणून अण्णाभाऊंच्या चिकित्सकवृत्तीचे वेगळेपण या चर्चेमधून जाणवते. रशियामधील मुक्त समाजसत्तावादी जीवनाचे दर्शन पाहिल्यानंतर तृप्तमनाने भारताकडे यायला निघालेले अण्णाभाऊ मित्रांच्या प्रेमाच्या उमाळ्याने सद्‌गदित होतात. रशियन माणसाला स्वातंत्र्य हा शब्द अतिशय प्रिय आहे. स्वतंत्र्य मानवाबद्दल त्यांना फार प्रेम वाटते नि जे परदास्यात खितपत पडले आहे, त्यांच्या विषयी अत्यंत आदर आणि तितकीच आस्था त्यांना वाटते.

अण्णाभाऊंचे चळवळीतील योगदान :–

१९३६ पासून अण्णाभाऊंचा साम्यवादी चळवळीशी जवळून संबंध होता. अण्णाभाऊंची विलक्षण जिज्ञासू वृत्ती व समजून घेऊन काम करण्याची शक्ती अनेकांच्या नजरेत भरली होती. शाहीर अण्णाभाऊ साठे शाहीर अमर शेख आणि शाहीर द. न. गवाणकर या समाजविचारी कलावंत मित्रांनी 'लाल बावटा कलापथक' स्थापन केले. त्या माध्यमातून महाराष्ट्राच्या तमाशा व कलापथकांच्या जुन्या परंपरेला नवी वर्गीय दृष्टी देण्याचा प्रयत्न त्यांनी केला. अण्णाभाऊ जातीय, वर्गीय, हितसंबंधांच्या पूर्णतया विरोधी आहेत. प्रखर बुद्‌धीवाद, समता, स्वातंत्र्य, विश्वबंधुत्व, समाजवादी विचार त्यांच्या वैचारिक सधनतेवर अण्णाभाऊंचा वाङ्मयीन दृष्टीकोन उभा आहे. अन्याय, शोषण, पिळवणूक यांना ते आपल्या

साहित्यातून विरोध करतात. क्रांतीयुक्ते गात गात आशावादाची गिरीशिखरे वास्तवात उभी करण्याचा प्रयत्न करणे हे अण्णाभाऊंच्या समाज-विचार प्रणालीचे गुपित आहे. त्यांची दृष्टी ही व्यभिश्र आहे. तशी ती पुरोगामीपणाला सतत आवाहन करणारी आहे. कम्युनिस्ट पार्टीने जोपासलेल्या या जीवनाविषयक दृष्टिकोनाला, साहित्य-विचाराला अण्णाभाऊंच्या बाबतीत महात्मा ज्योतिबा फुले, राजर्षी शाहू, आणि डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या विचारांचाही सहभाग आहे.

अण्णाभाऊंनी स्वीकारलेला समाजविचार आणि अंगीकारलेली जीवनदृष्टी ही जागतिक पातळीवर सिध्द झालेली समाजपरिवर्तनाची एक मूलभूत दृष्टी होय. ‘‘मार्क्सवादी साहित्य-विचार’ ही ती दृष्टी होय. मार्क्सवादी साहित्य-विचार हा स्वतंत्र्य स्वयंभू, स्वंयप्रकाशी अथवा आत्मकेंद्री, आत्मलीन, साहित्य-विचार नाही. मार्क्सवादी जीवनदृष्टीचे ते एक अविभाज्य अंग आहे.

या मार्क्सवादी साहित्य-विचारातील मूळ सुत्रे अण्णाभाऊंनी घेतली आणि त्यांनी ती क्रमाने परिष्कृत करीत नेली. निखळ प्रकारच्या पातळीवरुन कलेच्या पातळीवर नेणारीही परिष्कृतता हे या साहित्य विचारामधील अण्णाभाऊंचे मौलिक योगदान ठरावे.

माणूस हा या दृष्टीने साहित्याचे सजीव केंद्र आहे. त्यांच्या मनोभूमिकेतील अंत:प्रवाह अंत:स्रोत त्यांच्या कृती उक्तीचे होणारे विविधांगी परिणाम इ. वास्तव आकलन आणि कलापूर्ण रेषांकन हे साहित्याचे साधन या आकलन रेखांकन निखळ वास्तवता नसते तर भाष्यात्मकता असते आणि नेमकी हीच रीती चेहरे नसलेल्या समाजाला चेहरे मिळवून देणे हा साहित्याचा हेतू असतो. मार्क्सवादी साहित्य विचारात हे सूत्र अंतर्भूत आहे. चळवळीतून उद्‌भूत झालेली सुत्रेही अण्णाभाऊंच्या साहित्याची कळसूत्रे आहेत.

दलित माणसाची जीवन-व्यथेशी चाललेली झुंज हे अण्णाभाऊंच्या साहित्याचे मूलतत्व आहे. सभोवतालच्या जगातील सर्वस्पर्शी व्यथा अण्णाभाऊंच्या समोर उफाळून आल्या. म्हणून अण्णाभाऊंसारख्या अक्षरशत्रू असलेल्या जीवनाच्या पाईकाने लेखणीचे हत्यार बनविले आणि शब्दांना शस्त्राचे रूप दिले असे हे अण्णाभाऊ साठे ज्यांनी आयुष्यभर जनकल्याणासाठी सर्व अडचणीवर मात केली आणि आपल्या कलागुणातून जगण्याची उमेद दिली.

♦♦♦

मा. प्रा. किसनराव कुराडे Research Methodology & Quantitive Techniques या विषयावरील कार्यशाळेत अध्यक्षीय मनोगत व्यक्त करताना

डॉ. आर. व्ही. कुलकर्णी Research Methodology & Quantitive Techniques या विषयावरील कार्यशाळेत मनोगत व्यक्त करताना

डॉ. एस. डी. भोईटे 'Research Methodology & Quantitive Techniques' या विषयावरील कार्यशाळेत मार्गदर्शन करताना

डॉ. सी. एस. दळवी "Research Methodology & Quantitive Techniques' या विषयावरील कार्यशाळेत मार्गदर्शन करताना

मा. ॲड. दिग्विजय कुराडे 'युवा कृषी परिषदेत' मार्गदर्शन करताना

प्रा. जे. वाय. बारदेस्कर 'युवा कृषी परिषदेत' मार्गदर्शन करताना

असे वक्ते.. अशी व्याख्याने...

राजभाषा दिनानिमित्त मार्गदर्शन करताना ज्येष्ठ साहित्यिक मा. प्रा. किसनराव कुराडे

संस्थेचे सचिव मा.प्रा.अनिल कुराडे बी.ए.भाग ३ शुभेच्छा समारंभात मार्गदर्शन करताना

प्रा. अर्चना शिंदे सेट/नेट मार्गदर्शन कार्यक्रमात मार्गदर्शन करताना

डॉ. अनिल पाटील 'भारतीय लोकशाहीची वाटचाल' या विषयावर मार्गदर्शन करताना

डी रोशन 'मी व माझे मानसशास्त्र' या विषयावर मार्गदर्शन करताना वक्त्या

डॉ. श्रध्दा पाटील सावित्रीबाई फुले जयंतीनिमित्त मार्गदर्शन करताना

विविध उपक्रम

'शिवजयंती' कार्यक्रमात छ.शिवाजी महाराजांच्या पुतळ्यास हार अर्पण करताना संस्थेचे अध्यक्ष मा.प्रा.किसनराव कुराडे

सेट–नेट मार्गदर्शन कार्यक्रमात मार्गदर्शन करताना प्रा. विशांत दानवडे

'सुकन्या युथ फेस्टिव्हल २०१९' चे उद्‌घाटन करताना प्रा.सौ.बिना अनिल कुराडे

'सुकन्या युथ फेस्टिव्हल २०१९' मध्ये झिम्मा फुगडीचा खेळ रंगला

पालक मेळावा

वनस्पतीशास्त्र विभागाच्यावतीने आयोजित पालक मेळाव्यात पालकांशी संवाद साधताना प्रा.जयकुमार सरतापे

पालक मेळाव्यात मनोगत व्यक्त करताना पालक

ज्येष्ठ साहित्यिक मा. प्रा. किसनराव कुराडे 'व्हा लेखक' या डिजीटल बोर्डचे उद्‌घाटन करताना

वाचन प्रेरणा दिनानिमित्त डॉ.ए.पी.जे.अब्दूल कलाम यांच्या प्रतिमेचे पूजन करताना संस्थेचे सचिव प्रा. अनिल कुराडे

काव्यवाचन स्पर्धेत काव्यवाचन करताना स्पर्धक विद्यार्थिनी व मान्यवर प्रमुख पाहुण्या – डॉ. समिधा चौगुले

मतदान जनजागृती या विषयावरील भित्तीपत्रकाचे उद्‌घाटन प्रसंगी डॉ. अजय साळी यांचे स्वागत करताना संस्थेचे सचिव प्रा. अनिल कुराडे व बसवराज आजरी

'गणित' या विषयावरील भित्तीपत्रकाचे उद्‌घाटन करताना प्राचार्य डॉ. बी. जे. देसाई

'अर्थशास्त्र' या विषयावरील भित्तीपत्रकाचे उद्‌घाटन करताना संस्थेचे सचिव प्रा. अनिल कुराडे व अर्थशास्त्र विभाग प्रमुख डॉ. जी. जी. गायकवाड

पदव्युत्तर विभाग

सहाय्यक पोलीस निरीक्षक दिनेश काशिद
मार्गदर्शन करताना

संस्थेचे अध्यक्ष मा. प्रा. किसनराव कुराडे
विद्यार्थ्यांना मार्गदर्शन करताना

पदव्युत्तर विभागप्रमुख प्रा. सुधीर मुंज
मार्गदर्शन करताना

प्राचार्य डॉ. बी. जे. देसाई
मार्गदर्शन करताना

संचालक ॲड. दिग्विजय कुराडे 'आरंभ' अंतर्गत
विद्यार्थ्यांना मार्गदर्शन करताना

डॉ. पी. एस. पांडव उपकुलसचिव शिवाजी विद्यापीठ,
कोल्हापूर 'आरंभ' अंतर्गत विद्यार्थ्यांना मार्गदर्शन
करताना

कौतुक यशाचे

'शिवाजी विद्यापीठ मध्यवर्ती युवा महोत्सव २०१९-२०' मध्ये 'स्पॉट पेंटिंग' स्पर्धेत हिना बुडाण्णावर या विद्यार्थिनीने प्रथक क्रमांक प्राप्त केल्याबद्दल तिचे अभिनंदन करताना शिवाजी विद्यापीठाचे कुलगुरु डॉ. देवानंद शिंदे

'खेलो इंडिया' या आंतरविद्यापीठ राष्ट्रीय पातळीवरील स्पर्धेमध्ये शिवराज महाविद्यालयाच्या खेळाडूंनी यवघवीत यश संपादन केल्याबद्दल यशस्वी खेळाडूंचे कौतुक करताना संस्थेचे सचिव मा. प्रा. अनिल कुराडे

'खेलो इंडिया' या आंतरविद्यापीठ राष्ट्रीय क्रीडा स्पर्धेमध्ये शिवराज महाविद्यालयाच्या खेळाडूंसोबत संस्थेचे सचिव मा. प्रा. अनिल कुराडे

'खेलो इंडिया' या आंतरविद्यापीठ राष्ट्रीय क्रीडा स्पर्धेमध्ये शिवराज महाविद्यालयाच्या यशस्वी खेळाडूंची भव्य मिरवणूक काढण्यात आली तो क्षण

'खेलो इंडिया' या आंतरविद्यापीठ राष्ट्रीय क्रीडा स्पर्धेमधील यशस्वी खेळाडूंच्या मिरवणुकीत सहभागी विद्यार्थी-विद्यार्थिनी

क्रीडा विभाग

प्रा. आर. डी. मगदूम
शारीरिक संचालक

आदित्य अनघळ (तलवारबाजी)
भुवनेश्वर, ओडिसा येथील खेलो इंडिया स्पर्धेत एक सुवर्ण आणि एक रौप्य पदक जम्मू काश्मीर येथील अखिल भारतीय विद्यापीठ स्पर्धेत दोन रौप्य पदक

रोहण रंडे (कुस्ती)
भुवनेश्वर, ओडिसा येथील खेलो इंडिया स्पर्धेत एक सुवर्ण पदक, हिसार, हरियाणा येथील अखिल भारतीय विद्यापीठ स्पर्धेत रौप्य पदक.

अक्षय वाळके (वेट लिफ्टिंग)
चंदिगड, पंजाब येथील अखिल भारतीय विद्यापीठ स्पर्धेत सुवर्ण पदक

विपुल येडेकर (तलवारबाजी)
जम्मू काश्मीर येथील अखिल भारतीय विद्यापीठ स्पर्धेत एक रौप्य व एक कास्य पदक, भुवनेश्वर, ओडिसा येथील खेलो इंडिया स्पर्धेत दोन कास्य पदके.

प्रथमकुमार शिंदे (तलवारबाजी)
भुवनेश्वर, ओडिसा येथील खेलो इंडिया स्पर्धेत एक रौप्य आणि एक कास्य पदक

धनंजय जाधव (तलवारबाजी)
भुवनेश्वर, ओडिसा येथील खेलो इंडिया स्पर्धेत एक रौप्य पदक, जम्मू काश्मीर येथील अखिल भारतीय विद्यापीठ स्पर्धेत एक रौप्य पदक.

कु.तेजाली पाटील (तलवारबाजी) चंदिगड, पंजाब येथील अखिल भारतीय विद्यापीठ स्पर्धेत सहभाग

कु.अंकिता शिवाजी पाटील (तलवारबाजी) चंदिगड, पंजाब येथील अखिल भारतीय विद्यापीठ स्पर्धेत सहभाग

कु.सायली कोकितकर (ॲथलेटिक्स) सोलापूर येथील अश्वमेध स्पर्धेत कास्य पदक, कर्नाटक येथील अखिल भारतीय विद्यापीठ स्पर्धेत सहभाग.

कु.वैष्णवी हाजीरे (योगा) आंध्रप्रदेश येथील अखिल भारतीय विद्यापीठ स्पर्धेत सहभाग

कु.प्रियांका पाटील (बॉक्सिंग) मेरठ, उत्तरप्रदेश येथील अखिल भारतीय विद्यापीठ स्पर्धेत सहभाग

कु.अक्षता भाईगडे (योगा) आंध्रप्रदेश येथील अखिल भारतीय विद्यापीठ स्पर्धेत सहभाग

गोवर्धन लोहार (हॉकी) ग्वॉल्हेर मध्यप्रदेश येथील अखिल भारतीय विद्यापीठ स्पर्धेत सहभाग

मन माझं मराठी.....

कु. अंजना सुतार
B.A.-I

माणूस एकमेकांशी जोडलेला राहतो, म्हणजे काय होते? आपण सर्वजण सतत एकमेकांना काहीतरी सांगण्याचा प्रयत्न करतो. आपले विचार, आपल्या कल्पना-भावना , आपल्या जगण्याबद्दलच्या सर्व कल्पना आपण आपल्या सोबत्यांना, प्रियजनांना सांगत असतो. म्हणजे आपले मनचं आपण इतरांसमोर प्रकट करीत असतो. याचा अर्थ, कोणतीही भाषा म्हणजे ती बोलणाऱ्या माणसांचे मन असते.

आपले समृद्ध जीवन आपल्या भाषेत व्यक्त होते, तेव्हा ती भाषा समृद्ध होते. अशाप्रकारे मन व्यक्त करण्याचे सामर्थ्य माझ्या मराठी भाषेत नक्कीच आहे. माझ्या भाषेत खास मराठी वळणाचे शब्दप्रयोग आहेत. वाक्यप्रचार ही तर माझ्या मराठीची खासियत आहे. माझ्या भाषेत अनेक भाषांमधील शब्द सामावले आहे. इतकी श्रीमंत भाषा ही माझी भाषा आहे, हे माझं भाग्यचं आहे.

मराठी भाषेचा गौरव करताना संत ज्ञानेश्वर महाराज म्हणतात....

माझ्या मराठीची बोलू कौतुके ।

परि अमृतातेही पैजासी जिंके ।

ऐसी अक्षरे रसिके । मेळवीन ।।

असे मराठी भाषेचे कौतुक संत ज्ञानेश्वर महाराजांनी केले. महाराष्ट्र आणि गोवा या दोन राज्यांची राजभाषा असणारी मराठी भाषा ही जगातील १३ कोटी पेक्षा अधिक लोकांची मातृभाषा आहे.

माझ्या मराठी भाषेबद्दल बोलावे तेवढे कमीच आहे. माझ्या मराठी भाषेमध्ये अनेक लेखकांनी, समाजसुधारकांनी, नेत्यांनी, संतांनी मराठी भाषेत लेख, कादंबऱ्या, कविता, अग्रलेख, वाचकपत्रे, संतवाणी लिहिलेले आहेत. आज मराठी भाषेत विपुल अशी ग्रंथसंपदा उपलब्ध आहे. कुसुमाग्रज, पु.ल.देशपांडे, विजय तेंडूलकर, बहिणाबाई चौधरी, दुर्गा भागवत यांचबरोबर उत्तम कांबळे, विश्वास पाटील, शिवाजी सावंत यांच्या ग्रंथसंपदांनी मराठी आहे. यांनी भाषेच्या साहित्यात मोलाची भर घातली आहे आणि मराठी साहित्य समृद्ध केलेले आहे.

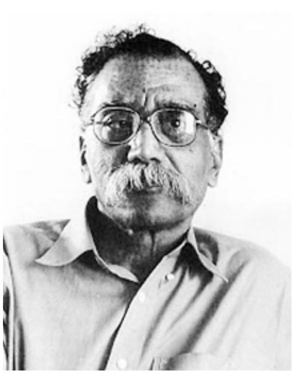

आजकाल आपण पाहतो की, मराठी भाषा ही कालबाह्य होत चालली आहे. आज मराठी भाषेची स्थिती पाहिली तर ती अतिशय दयनीय दिसते. मराठी शाळा बंद पडत असतील तर मराठी भाषा समृद्ध कशी होणार? इंग्रजी भाषांच्या शाळांचे प्रमाण वाढत चालले आहे.

प्रत्येक जण आपल्या मुलांना इंग्रजी माध्यमांच्या शाळेत दाखल करत आहे. परंतु मोठ-मोठ्या शिक्षणातज्ञांचे असे मत आहे की, मुलांनी मातृभाषेत शिक्षण पूर्ण करणे योग्य आहे. मातृभाषेत शिकल्याने आकलन उत्तम होते. संकल्पना समजून घेण्यास सोपे होते. आपण काय

शिकतोय हे चांगल्याप्रकारे समजते. त्यामुळे बुद्धीचा पूर्ण विकास होण्यास मदत होते.

मराठी भाषेबद्दल बोलावे, कौतुक करावे तेवढे कमीच आहे. दैनंदिन जीवनात आपली मातृभाषा वापरणे खूप महत्त्वाचे ठरते.

मराठी भाषा ही कालबाह्य ठरत चालली आहे. मराठी भाषा आत्मसात करणे खूप गरजेचे आहे. व त्या भाषेशी चांगला संबंध जोडण्याचा प्रयत्न केला पाहिजे.

आपण जर वर्तमानात पाहिलं तर जागतिकीकरणाच्या वाटचालींमध्ये इंग्रजी ही भाषा

व्यवहाराची बनली आहे. त्यामुळे मराठी समाज, संस्कृती व मराठी भाषा यांना गौण स्थान प्राप्त झालेले दिसून येत आहे.

माझ्या मराठी मातेचा,
लावा ललाटास टिळा...
हिच्यासंगे जागतील
मायदेशातील शिळा...

असे मराठी भाषेची थोरवी गाणाऱ्या, ज्ञानपीठ पुरस्कार प्राप्त महान साहित्यिक वि.वा.शिरवाडकर अर्थातच कुसुमाग्रज यांचा जन्मदिन आपण मराठी भाषा गौरव दिन म्हणून साजरा करतो.

छत्रपती शिवाजी महाराजांनी नेहमीच मराठी भाषा आणि मराठी संस्कृती रक्षणाचे कार्य केले. स्वातंत्र्यवीर सावरकर यांना घडविले ते मराठीनेच, दादासाहेब फाळके ते दादा कोंडके यांना घडविले ते मराठीनेच, संत ज्ञानेश्वर, संत नामदेव, संत एकनाथ, संत तुकाराम, संत रामदास आदि संत घडले ते या मराठीच्याच कुशीत. वासुदेव बळवंत फडके, सारखा आद्यक्रांतिकारक घडले ते मराठी मातीतच, सचिन तेंडूलकर ते लता मंगेशकर ही रत्ने घडली ती मराठी भूमीतच, पु.ल.देशपांडे, कुसुमाग्रज, यांसारखे साहित्यिक तृप्त केले ते मराठीनेच, घटनेचे शिल्पकार डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर, थोर समाजसेवक अण्णासाहेब हजारे यांच्या कार्याला बळ दिले ते मराठीनेच. असे कितीतरी असामान्य कार्य करणारे असामान्य लोक या मराठी भाषेने घडविले आहेत.

तरीही आज खंत या गोष्टीची वाटते की, ज्यांना या मराठी भाषेने मोठे केले अशा उच्चशिक्षित, शहरी संस्कृतीतील मंडळींना मराठी भाषेची लाज वाटायला लागलीय, मराठी भाषेला टाळू लागलेत. का तर म्हणे, मराठी भाषेला समाजात किंमत नाही, मराठी बोलणे मागासलेपणाचे लक्षण! ज्या मराठीने, ज्या मातृभाषेने घडविले तिला पायदळी तुडविणे, तिचा अपमान करणे म्हणजे किती मोठा कृतघ्नपणा? आणि हा कृतघ्नपणा अनेक मराठी माणंसाकडून घडताना दिसू लागला आहे.

इतर भाषांचा द्वेष मुळीच करु नका, पण मराठी भाषेचा सन्मान झालाच पाहिजे.

इथे मऱ्हाटिचीया नगरी
ब्रम्ह विद्येचा सुकाळू करि...

असे सांगून श्री संत ज्ञानेश्वरांनी मराठीचा उल्लेख शब्दब्रह्म, बह्मविद्या अशा शब्दांत केलेला आहे. किती मोठेपणा दिला आहे मराठीला?

मराठी टिकावी, मराठी भाषेची किंमत वाढावी यासाठी आपण कोणते प्रयत्न करणार आहोत, करणार आहोत यांचा विचार करणे आवश्यक आहे. प्रत्येकाने ठरविले पाहिजे जास्तीत जास्त मराठी भाषेचा उपयोग दैनंदिन व्यवहारात करेन!

आपण दिवसभरात शेकडो फोन करताना, घेताना हॅलो ऐवजी नमस्कार नाही का म्हणू शकत? कुणाला संदेश पाठविताना मराठी शब्दांचा वापर नाही का करु शकत? हिंदी, इंग्रजी चित्रपट पाहण्याबरोबरच मराठी चित्रपट पाहून मराठी कलाकारांना, मराठी भाषेला प्रोत्साहन नाही का देऊ शकत? मराठी बोलूनही काम होत असेल त्यावेळी हमखास मराठी बोलून मराठीची किंमत नाही का वाढवू शकत? हे आपण नक्कीच करु शकतो.

मराठी भाषा वाचविणे हे काम सरकारचे किंवा कोणा राजकीय गटाचे नाही, तर हे काम प्रत्येक मराठी माणसाचे आहे.

मराठी भाषेचे संवर्धन करु,
मराठी शाळा, मराठी भाषा टिकवू!

◆◆◆

स्त्री-संरक्षण...
इतिहास आणि वास्तव

कु. नीता नंदीकुरळी
B.A.-I

ह्या विषयावर काही लिहायला घेतले कि द्विधा मनस्थिती होती. पुरुषांच्या जोडीने काम करणारी की अत्याचार सहन करणारी किंवा हे जग बघण्याआधीच अंधारात जाणारी ह्यापैकी नक्की कोणाचे उदाहरण द्यायचे ह्याचा विचार करावा लागतो. एकेकाळी पुरुषांच्या बरोबरीने समाजात स्थान घेणारी म्हणून उदाहरण देण्यात येणारी स्त्री हल्ली मात्र जन्मासाठीच लढताना दिसते. मूळात गर्भाशयात असल्यापासून ते जन्म घेऊ पर्यंत एवढेच काय ते तिचं आयुष्य आहे, असे वाटू लागलयं. म्हणूनच त्या स्त्री विषयी म्हणावेसे वाटते.

''हे देवा चुकले मी या पृथ्वीवर जन्म घेऊन
तू तरी का पाठवलेस? ठाऊक होते ना तुला
जन्माला येते हे कळल्यावरही माझा छळ,
आणि जन्माला आल्यानंतरही माझा असाच छळ होतो.
हे देवा चुकले मी या पृथ्वीवर जन्म घेऊन
तू तरी का पाठवलेस?''

आजचा विचार न करता पूर्वीच इतिहासात घडलेल्या बाबींचा विचार केला असता, भारत हा नवदुर्गेची पूजा करणाऱ्या संस्कृतीतील महान देश आहे. प्रत्येक यशस्वी पुरुषाच्या मागे एका स्त्रीचा सहभाग असतो, असे येथे म्हटले जाते. किंबहुना या समाजात अनेक महापुरुष स्त्रीमुळे घडले. राजमाता जिजाऊ होत्या म्हणून संस्कारमूर्ती व किर्तीवंत छत्रपती शिवराय घडले. सावित्रीबाई फुलेंची साथ होती म्हणून जोतिबा फुले महात्मा झाले आणि इतकेच नव्हे, तर कौसल्यानंदन श्रीराम व अंजनीपुत्र हनुमान ही आपली देवप्रतीके स्त्री च्या संस्काराचा आणि सृजनाचा आविष्कार आहे. मुळातच महिलांमध्ये निसर्गाकडून काही देणग्या पुरुषांपेक्षा जास्त आहेत. स्त्री मध्ये सहनशीलतेची शक्ती जास्त असते. परंतु हा सहनशीलतेचा बांध किंवा सीमा संपली की रौद्र रुप ही धारण करू शकते. माझा द्वेष हा सर्व पुरुषांवर नाही आहे, असे काही पुरुष या समाजात आहेत की ते पुरुष या जातीला कलंक असतात. स्त्री संरक्षणाची गरज ही पुरातन काळापासून भासू लागली, कारण स्त्री ही सीतेच्या रुपात असताना रावणाने तिच्याशी छळ केला. परंतु रामाने तिचे रक्षण केले. द्रौपदी असताना दु:शासनाने भर सभेत विवस्त्र केलं त्यावेळी कृष्णाच्या रुपाने देवाने तिची लाज राखली. आज २१ व्या शतकात पुन्हा स्त्रीवर तेच अत्याचार व छळ होत आहे. परंतु यावेळी स्त्रीच्या रक्षणासाठी देव आला नाही. म्हणजे आज स्त्रीला स्वत:चे रक्षण स्वत: करण्याची गरज आहे. आजच्या युगात हा देव नाहीच आहे. स्वत:चे संरक्षण स्वत: करता आले पाहिजे. स्त्री मध्ये अशी एक सुप्त शक्ती आहे. ती दुर्गा आहे, तिला अन्यायविरुध्द लढता आले पाहिजे. कोणत्याही येणाऱ्या संकटाशी ती दोन हात करू शकते. तिच्या आतल्या शक्तीला जागृत करण्याची गरज आहे.

'अबला नही सबला है तू

नारी नहीं चिंगारी है तू।'

पूर्वी स्त्रीला उंबरठ्याच्या बाहेर जाऊ दिले जात नसे. तिच परिस्थिती पुन्हा उद्भवते की काय? हे कुठे थांबले? अशा प्रश्नांची उत्तरे शोधण्यास व योग्य ती पाऊल उचलण्याची आज खरंच गरज आहे. आज स्त्रीला स्वातंत्र्य आहे. परंतु याचा उपयोग तिने चांगल्या दृष्टीने करणे गरजेचे आहे. नोकरी आणि शिक्षणाच्या निमित्ताने तिने उंबरठा ओलांडला असला तरी अजूनही अनेक समस्यांना त्यांना सामोरे जावे लागते. निर्भयाकांड

किंवा कोपार्डीसारख्या अमानुष अत्याचाराच्या घटना घडतात. अशा वेळी आपल्या समोर महिलांचे प्रश्न बिकट समस्या बनून राहतात. परंतु सरकारनेही या गुन्हेगारांना लवकरात लवकर शिक्षा दिली पाहिजे. कारण अशी कृत्ये करण्याची पुन्हा कुणाचाही हिम्मत नाही झाली पाहिजे! परंतु न्यायालयात लवकर न्याय मिळत नाही. आज बलात्कारी स्त्रीला न्याय मिळवताना सुध्दा कोर्टापुढे पुन्हा पुन्हा शाब्दिक बलात्काराला सामोरे जावे लागते. आणि तरीही कोर्ट न्याय द्यायला ५-६ वर्षे लावते, ही किती लाजिरवाणी गोष्ट आहे! राजनितिक लोक सुद्धा आजकाल या मुद्यावरुन स्त्रीची अवहेलना करत आहेत. प्रश्न हा पडतो की, अशा घटना आपण टाळू शकतो का? ह्या सर्व गोष्टी वास्तविक आहेत. बलात्कारी स्त्रीच्या भावनांना तुमच्या समोर मांडू इच्छिते.

'हे देवा माझ्या उदरातून माणसाचा जन्म होतो.
तोच मानव माझ्या शिलावर घाव घालतो
हे देवा मीच जर जन्माला आले नाही
तर मला छळणारा जन्माला येईलच कसा?
हे देवा चुकले मी या पृथ्वीवर जन्म घेऊन'.....

खरंच हे सर्व ऐकताना अंगावर काटे येतात, की अशा समाजात आपण जन्माला आलो आहोत. ज्या समाजामध्ये महिलांना मान-सम्मान नसेल त्या समाजात राहण्यापेक्षा जन्मालाच न आलेले बरे असे वाटते. स्त्रीही माणूस आहे आणि तिला माणूस म्हणून जगण्याचा पूर्ण हक्क आहे. आणि तो हक्क आजच्या स्त्रीला मिळालाच पाहिजे. तसेच आपण सर्वांनी सुद्धा तिला साथ दिली पाहिजे. कारण जेव्हा स्त्री जन्माला येईल, तेव्हाच तिच्या गर्भातून समाज जन्म घेईल. खरोखरच स्त्री-संरक्षण ही काळाची गरज झाली आहे. स्त्री जेव्हा जन्म घेते तेव्हाच तिची नाळ ही समाजाशी बांधली गेलेली असते. पण हे मान्य करण्यास मात्र समाज तयार होत नाही. पुरातन काळापासून 'आई' या शब्दाला एक विशेष महत्त्व आहे. अनेक शिलालेखांमध्ये मातृदेवतेचे वर्णन दिसते. मुळात एखाद्या उत्पत्तीचे मूळच ती असते. बदल घडवून आणण्यासाठी शिवराय, लोकमान्य, भगतसिंग सारखे युगपुरुष जन्माला यावेत असे ओरडून सांगणारा समाज मात्र त्यांना जन्म देणारी ही एक स्त्रीच होती हे मात्र विसरत आहेत. म्हणूनच शेवटी समाजातील निरुपयोगी लोकांसाठी म्हणावेसे वाटते -

''कब सिखोगे तुम स्त्री के
ना को ना समझना,
सब समझते है हम
नादान ना समझना।
हम भी तो इंसान है
है जीने का हक हमें,
खुद को तुम हमारा
भगवान ना समझना।
जिस कोक से जन्मे
उसी ने विश्वासघात किया
सहा धरती सा हमने
तो हम पे वज्रपात किया।
स्त्री को जीतकर क्या तुम
पुरुष बन जाओग?
हमें रूलाकर तुम क्या
महापुरुष बन जाओगे?
अब न सहेंगी हम
तुम्हारे अत्याचार को,
शैतान हो तुम खुद को
इंसान ना समझना।''

♦♦♦

सावित्रीबाई फुले : एक क्रांतिकारी शिक्षिका

कु. सृजना कोळी
M.A.-I

प्रस्तावना –

सत्यशोधक महात्मा जोतिबा फुले यांच्या धर्मपत्नी सावित्रीबाई फुले यांच्या जीवनातील यशोगाथा व त्यांनी केलेल्या महत्त्वपूर्ण कामगिरी या लेखातून आपल्या समोर मांडत आहे.

''पिता रक्षती कौमार्य, भर्ता रक्षती यौवने,
रक्षती स्थवरे पुत्र न स्त्री स्वतंत्र्य मर्हती ।''

मनुस्मृतीतील या श्लोकाप्रमाणे स्त्री आजन्म पराधिन समजली गेली. ज्या काळात सावित्री होऊन गेल्या त्यावेळी स्त्रियांचे जीवन पशूसारखे होते. बालविवाह सर्रास व्हायचे, विधवांना पुनर्विवाहाचे अधिकार नव्हते. बालविधवांचे केशवपण केले जात असे. स्त्रियांना व शुद्रांना विटाळ व अपवित्र मानले जात असे. त्या काळातील मुलींना शाळेच्या अंगणातच नव्हे तर मंदिरातसुध्दा प्रवेश नव्हता. १८७१ साली चार वर्षापर्यंतच्या बालविधवांची संख्या १३,८७८ इतकी होती. नऊ दहा वर्षाच्या मुलीचे लग्न चाळीस–पन्नास वर्षाच्या म्हाताऱ्या

माणसाशी लावले जाई. जर एखाद्या स्त्रिने समाजाच्या विरुध्द कृत्य केल्यास तिची बाजू ऐकून न घेता शिक्षा ठोठावली जायची. जर बलात्कारातून एखादी विधवा गर्भवती राहिली तर तिला कुंभ मेळ्यास नेऊन गंगेत बुडवून ठार मारले जायचे. मुली जन्मताच काही पुरुष सत्ताक घराण्यात कलंक नको म्हणून जन्मता क्षणीच ठार मारण्याचे प्रकार समाजात होते.

स्त्रियांच्या अंधकारमय जगात एक तळपती तेजस्वी ताराका झळकून गेली, तिचेच नाव सावित्रीबाई जोतिबा फुले होय. एकोणीसावे शतक हे नव्या भारत देशाच्या निर्मितीची बीजे पेरणारे शतक होते. या पराधिन कालखंडात इतिहासाची पाना-पानात अजरामर झालेले एक जोडपे म्हणजे जोतिबा आणि सावित्रीबाई. युगानु युगे आत्मभान निर्माण करून समाजातील अन्याय अत्याचार विरुद्ध उभे राहून खंबीर साथ देणारी सावित्रीबाई म्हणजे या देशातील गुलामांना गुलामीची जाणीव करून देणारी प्रचंड शक्तीस्थळे होती.

माता सावित्रीबाई यांचा जन्म साताऱ्यातील नायगाव येथे दि. ३ जानेवारी १८३१ रोजी झाला. त्यांच्या वडिलांचे नाव खंडोजी पाटील तर आईचे नाव लक्ष्मीबाई होते. त्या ६६ वर्षाच्या असताना प्लेग साथीत लोकांना मदत करता करता त्यांची प्राणज्योत मालवली. सावित्रीबाई फक्त ९ वर्षाच्या असताना १३ वर्षाच्या जोतिबा फुले यांच्यासोबत लग्न झाले. इंग्रजांच्या शाळेत शिक्षण घेतलेल्या जोतिबांनी आपली पत्नी सावित्रीबाईनां आपली पहिली विद्यार्थीनी मानून त्यांना शिक्षण दिले. तो काळ खूप रुढी-परंपरा वाद्यांचा होता. धर्माच्या नावाखाली स्त्रियांच्या शिक्षणाला विरोध करणाऱ्यांचा हा कालखंड होता. स्वाभाविकच सावित्रीबाईंना शिकवताना जोतिबांना समाज कंटकांकडून त्रास सहन करावा लागला. पण दोन्ही पती-पत्नी डगमगले नाहीत.

वर्ष १८४८ रोजी पुण्याच्या भिडेवाड्यातील गोठयात पहिली मुलींची शाळा सुरू झाली. या शाळेच्या शिक्षिका अर्थातच सावित्रीबाईच होत्या. मांग-महार आणि मुस्लिम समाजाचा मुलांना एकत्र करून ही शाळा सुरू झाली. आद्य क्रांतीकारक वस्ताद लहुजी साळवे या मातंग समाजातील क्रांतिकारकांच्या घरातील मुक्ता नावाच्या पहिल्या दलित मुलीने या शाळेत प्रवेश घेतला होता. थोर समाज सुधारक फातिमा शेख ही मुस्लिम मुलगी या पहिल्या शाळेतील पहिली मुस्लिम मुलगी होती. बहुजन समाजातील मुलींना शिक्षण देणे, त्या काळाच्या धर्ममार्तडांना आवडले नाही. त्यांनी सावित्रीबाईंचा खूप छळ केला. रस्त्यावर चालताना त्यांच्यावर शेण-मलमूत्र फेकले, त्यांना ऐकू जाईल अशा अभद्र शिव्या दिल्या जायच्या. त्यांच्या शाळेतील वस्तू चोरल्या जात असत. शाळेच्या नावाचे फलकावर शेण व काळे रंग फेकून निषेध पाट्या टाकण्याच्या धमक्या दिल्या जात असत. वाळीत टाकण्याच्या धमक्या दिल्या जात असत. पण सर्व त्रासाला न जुमानता सावित्री आपल्या ध्येयापासून विचलीत न होता बहुजनांच्या मुलींना शिक्षण देण्यासाठी मुस्लिम व दलित वस्तीत फिरत राहिल्या. १९५३ पर्यंत पुण्यात मुलींच्या तीन शाळा स्थापन झाल्या. आणि मुलींच्या शिक्षणाची मुहूर्तमेढ रोवली गेली. वादळात दिवे लावणाऱ्या सावित्री महान शिक्षिका होत्या.

सावित्रीबाई या एक स्वयंभू प्रतिभेच्या होत्या. जोतिबा फुले सारखे त्यांनी सुध्दा मराठी साहित्य निर्माण केलेले आहे. त्यात प्रामुख्याने काव्य फुले. बावनकशी, सुबोध रत्नाकर हे काव्य संग्रह प्रसिध्द आहेत. सावित्रीबाईंनी जोतिबा कामानिमित्त लांब गेले असताना जोतिबांना काही पत्रे पाठवली. त्या पत्रातून सावित्रीबाईंचे आपल्या कामात सामाजिक कामात वाहून घेतलेल्या पती विषयी किती नितांत प्रेम होते हे स्पष्ट होते. या पत्रातून सावित्रीबाईंना दलित, बहुजन व बहिष्कृत जातिविषयी किती कळवळा होता हे समजून येते. सावित्रीच्या पत्रातून

१८७६ सालातील भीषण दुष्काळाचे चित्र स्पष्ट होते. त्यांच्या पत्रात गमंती जमती सुध्दा खूप विनोदी शैलीत मांडली आहे.

त्या काळात दुष्काळ खूप पडायचा आणि दुष्काळात पाण्याची टंचाई पूर्ण पुणे शहराला भासायची. एका दुष्काळात दलित समाज पाण्याशिवाय तडफडत होता. अशा प्रसंगी जोतिबांनी आणि सावित्रीबाईंनी आपल्या घरातील पाण्याचा हौद या दलित अस्पृश्य समाजासाठी मोकळा केला. शरीराचा स्पर्श करून न घेण्याचा या अस्पृश्य समाजासाठी पाण्याची घडे भरून तहान भागवणाऱ्या सावित्री ही आधुनिक भारताची गंगोत्री आहे. साथीचे रोग पसरताच गावेच्या गावे स्मशानभूमीसारखी होत असत. अशा रोगराईच्या काळात सावित्रीबाईंनी कुमारी माता यांची समस्या महिलांसाठी जीवघेणी होत्यी. घरगुती, अत्याचार, बलात्कारातून महिला गर्भवती राहायच्या आणि मग समाजात बदमाशीपासून वाचण्यासाठी त्या आत्महत्येचा मार्ग निवडायच्या. अशा असाह्य महिलांना पुण्यात सावित्रीबाईंनी अनाथगृह सुरू केले. वेगवेगळ्या तीर्थक्षेत्रात जाऊन जोतिबा आणि सावित्रीने जाहिराती वाटल्या जाहिरातीत स्पष्ट लिहिलेले असायचे 'आमच्याकडे अनैतिक संबंधातून व अत्याचारातून गर्भवती राहिलेल्या महिलांचे बाळंतपण केले जाईल व मुलींचे नाव गुप्त ठेवण्यात येईल. आमच्याशी संपर्क साधा व गुन्ह्यातून मुक्त व्हा.' शेकडो महिलांना या प्रकारच्या पाळणा घराचा व बाळंतपण गृहाचा उपयोग झाला. अशाच एका अत्याचारित स्त्रीचे अपत्य यशवंत या मुलास दत्तक घेऊन भारतीय समाजाच्या ''रूढी परंपरेच्या विरुध्द बंड पुकारले.''

सावित्रीबाई या समाजाच्या मनाला झालेला महारोग बरा करणाऱ्या वैद्य होत्या. सावित्रीबाई या मुक्या-बहिऱ्या-अंध समाजाच्या शिक्षिका होत्या. सावित्री याच खऱ्या नव्या भारताच्या उभारणीतील अखंड स्तंभ होत्या. त्या लेखिका होत्या. त्या सत्यशोधक चळवळीच्या पताका होत्या. त्यांनी अस्पृश्य समाजातील आणि मुस्लिम ओ. बी. सी. समाजातील सीमारेखा पुसल्या. रायगडावर प्रथम शिवजयंतीला हजर असणारी पहिली महिला होत्या. सावित्री या पुराण काळातील सोशीक स्त्रीचे प्रतिक नसून बंडखोर स्त्रीचे प्रतिनिधित्व करतात. आज भारत देशातील महिल्यांच्या प्रगतीत सावित्री मैलाचा दगड होऊन थांबलेल्या आहेत. गुलामगिरीतून स्त्री दास्यत्वातून, समाज मुक्त करण्यासाठी सावित्रीने आपले जीवन चंदनासारखे झिजवले म्हणूनच आज भारत देश एकसंघ, अखंड आणि महान आहे. सावित्रीबाईच्या कार्याला माझा मानाचा मुजरा...!

♦♦♦

आजचा भारतीय नागरिक...

कु. तेजस्विनी पाटील
B.A.-I

२६ जानेवारी दिवशी मी कॉलेजला जात असताना अनेक ठिकाणी देशभक्तीवर गाणी लावण्यात आली होती. 'ये दुनिया एक दुल्हन...., दुल्हन के माथे की बिंदिया....., आय लव्ह माय इंडिया...' आणि मनात विचार आला, आज आपला देश खरंच का कुणाच्या तरी माथ्याळवरील बिंदीया बनण्याच्या पात्रतेचा आहे? खरं तर आपल्या हिंदू संस्कृतीत कुणा नववधूच्या माथ्यावरील 'बिंदी' तिच्या शुचिर्भूतपणाचं, तिच्या एकनिष्ठतेचं तिच्या मांगल्याचं प्रतीक समजलं जातं पण आज जेथे कुंकूवाचा जमाना जाऊन, टिकल्या पुढे आल्या आणि टिकली तर टिकली नाही तर टाकली असे म्हणण्याकडे कित्येक स्त्रियांचा कल झुकत चालला आहे. देश म्हणजे काही नुसत्या नकाशावरील वाकड्या-तिकड्या रेषा नव्हे की देशातील नद्या, नाले, समुद्र, डोंगर, पर्वत, दगड-धोंडे, अफाट लोकसंख्या वाढ यावरही देशाचं मोठेपण अवलंबून नसते. तर देशाची महानता तेथील लोकांच्या सुखसमृध्दीवर त्यांच्या शुचिर्भुतपणावर, देशाच्या निष्ठेवर माणुसकीवर अवलंबून असते.

छत्रपती शिवरायांनी मुघलांच्या गुलामीतून जनतेला मुक्त करून स्वराज्याची स्थापना केली व स्त्रियांवर अन्याय करणाऱ्या नराधमांना कठोरात कठोर शिक्षा ठोठावली. यानंतर इंग्रजांच्या गुलामगिरीतून सोडवण्यासाठी अनेक क्रांतिवीरांनी प्राणांची आहुती दिली व संसाराचा त्याग करून घरावर तुळशीपत्र ठेवले लाखो लोकांच्या प्राणार्पणामतून जन्माला आलेल्या या स्वातंत्र्याचा कुठे अतिरेक तर नाही होत ना? या स्वातंत्र्याची जागा कुठे स्वैराचारने तर नाही ना घेतली? असे अनेक प्रश्न मनात घर करुन बसतात. कारण आमच्या पूवर्जांनी नुसती आपल्या प्राणांची आहुती देऊन आम्हाला स्वातंत्र्य मिळवून दिले नाही तर आपल्या सत्कृत्यातून कित्येक आदर्श

तत्वज्ञान, नीतिमूल्ये, जीनवमूल्ये आमच्यापुढे ठेवून गेलेत. पण आज त्यांची ती नीतिमूल्ये, जीवनमूल्ये ठायी ठायी पायदळी तुडवडताना दिसतात. ज्या गांधीजींनी आम्हाला सत्य, शांती, अहिंसेची शिकवण देण्यात सारी हयात घालविली. त्याच गांधीजींची अखेर आपल्याच देशात हत्या व्हावी का? ज्या आंबेडकरांनी आम्हाला स्वाभिमानाचा धडा दिला, आज त्यांचा तो स्वाभिमान आम्ही लाचारीकडे गहाण टाकला आहे. केवळ आणि केवळ पैशाच्या हव्यासापोटी. मग कसे म्हणावे की, आजही आपण स्वतंत्र आहोत? कारण ६० वर्षापूर्वी जरी आपला देश इंग्रजाच्या गुलामगिरीतून सुटला असला तरी आज पुन्हा तो हिंसाचार, भ्रष्टाचार, वासनाकांड दहशतवाद यांच्या गुलामगिरीत अडकलाय आणि सर्वांचे आपल्यावरील अत्याचार, गतकाळातील इंग्रजांच्या अत्याचारापेक्षाही भयंकर आहेत आज छत्रपती शिवाजी महाराज, फुले, शाहू, आंबेडकर, रानडे, कर्वे, यांच्याच राज्यात आज एखाद्या स्त्रीवर अन्याय अत्याचार बलात्कार करून अमानुष हत्या केली जाते. यावरून प्रश्न उद्‌भवतो, तो स्त्री सुरक्षेबाबतचा!

आपल्या देशातील एकंदर परिस्थितीचा विचार केला तर पूर्वी भारतात ज्ञानदान हेच सर्वश्रेष्ठ दान समजले जात असे. परदेशातून कितीतरी लोक ज्ञानार्जनासाठी भारतात येत, आपण आज आमच्या देशात आमच्याच बुध्दीमत्तेचा पुरेपूर उपयोग केला जात नाही. आमची बुध्दिमता ही पैशात मोजली जातेय. आज देशात बेकारीच्या समस्याला ऊत येत आहे. नुसतं आवडीच्या क्षेत्रात जाऊन आणि आवडीचं शिक्षण घेऊन प्रश्न सुटत नाहीये. तर शिक्षण संपते तोपर्यंत नोकरीचा प्रश्न उभा राहतो. मग स्वयंरोजगार करा, कारण उद्योजक बननेही आता सोपे राहिले नाही. त्यातही जीवघेणी स्पर्धा. गैरव्यवहार आलेच की आणि असे गैरव्यवहार फक्त नोकरी व्यवसायाच्याच संदर्भापुरते मर्यादित राहिलेले नाहीत, तर शाळा, महाविद्यालये, विद्यापीठे यामधूनही असे भ्रष्टाचार, गैरव्यवहार रोज घडतच असतात.

वास्तवातील भारताकडे टाकलेला एखादा कटाक्षही येथील कुपोषण, विषमता, दारिद्र्य अज्ञान, प्रकर्षाने दाखवत असतो. एकीकडे दारिद्र्याने व्यथित झालेला वर्ग तर दुसरीकडे श्रीमंतीच्या ऐश्वर्याखाली लोळण घेणारा धनिक वर्ग. सामान्यांना, गरिबांना जगायला आता येथे जागाच राहिलेली नाही. ह्या गरिबांचे शोषण करून खूपजण आज धनिक झालेले आहेत. हे विसरता येत नाही. माझा हा संताप जरी ओसंडून वाहत असला तरी देखील मी संयमाने अहिंसेवर मात करणार आहे, कारण मी बापूजींची वारसदार आहे. ज्यांनी केवळ साडेतीन फुटाच्या काठीवर क्रांती करून इतिहास घडवला. म्हणून मी अहिंसेला माझ्या स्वप्नमय भारतात पाहणार आहे.'जिओ और जिने दो' हे माझ्या वास्तवातील भारत देशाचे असलेले ब्रीद माझ्या स्वप्नमय भारतात मात्र सर्वांनाच तारणार आहे.

राष्ट्रीय प्रतिज्ञेत वचन दिल्याप्रमाणे मला माझा भारत देश हवाय. प्रत्येकाला हवाय. परंतु सुरुवात कोण करेल? प्रत्येकाला वाटतं, शिवाजी महाराज जन्माला यावेत पण शेजारच्या घरात किंवा मीच का नको? असा प्रश्न ते कधी स्वत:ला विचारतच नाहीत. असा प्रश्न प्रत्येकाने स्वत:ला विचारला व आपल्या प्रतिज्ञेची जाणीव ठेवून वागलात तर त्यातूनच माझ्या, तुमच्या प्रत्येकाच्या स्वप्नातला अर्थात आपल्या अगणित स्वातंत्र्य सैनिकांनी केलेल्या त्यागाचे सार्थक होईल आणि आपल्या तरुणाईच्या जोरावर डॉ. ए. पी. जे. अब्दुल कलाम यांनी बघितलेले 'Vision 2020' साकार होईल. व त्यातूनच माझ्या तुमच्या प्रत्येकाच्या स्वप्नातला अर्थात आमचा उद्याचा भारत वास्तवात येईल...!

◆◆◆

राष्ट्राची प्रगती युवकांच्या हाती...

कु. प्रेरणा पत्ताडे
B.Sc. I

''नौजवान सैनिका उचल पावला,

पुढे चला, पुढे चला ध्वनी निनादला''

या गाण्याचे बोल कानावर पडले अन् खरंच आज आपुले पाऊल पुढे उचलण्याची गरज आहे असे मला वाटू लागले. भारताला स्वातंत्र्य मिळून ७२ वर्षे पूर्ण झाली, तरी भारत सर्व प्रकारे स्वतंत्र झाला नाही. निरक्षरता, भ्रष्टाचार, बेकारी, झपाट्याने वाढणारी लोकसंख्या आणि दारिद्र्य यासारख्या समस्यांमुळे भारताच्या कंठाशी घट्ट विळखा बसला आहे. त्यामुळे भारत जगाच्या नकाशात एक सामर्थ्यवान राष्ट्र हे स्थान कधी मिळवू शकला नाही. ते स्थान प्राप्त करून ध्रुवासारखे निढळ राहण्यासाठी आपण काय केले पाहिजे?

कोणत्या राष्ट्राच्या प्रगतीचे मोजमाप करताना त्या राष्ट्रातील तरुणांचे प्रमाण लक्षात घेतले जाते, कारण राष्ट्रकार्यातील युवशक्तीचे योगदान अतिशय मोलाचे असते. समाजातील तरुणाला वाटणारे देशप्रेम त्यासाठी काहीही करण्याची धडपड तसेच उद्यमशील, चारित्र्यवान, प्रामाणिक तरुण यावर देशाचे भवितव्य घडत असते.

तरुण, युवक, युवाशक्ती असे शब्द उच्चारल्यानंतर आपल्या डोळ्यांसमोर उभे राहतात ते सामर्थ्यवान, तडफदार, उत्साहपूर्ण, सर्वार्थाने शक्तीशाली, कोणत्याही जबाबदारी पूर्ण करण्यास समर्थ असणारे अन् 'लाथ मारीन तिथून पाणी काढीन' अशा प्रकारचे व्यक्तित्व बुध्दी व शक्तीने युक्त या युवकांमुळेच राष्ट्राचे भवितव्य युवकांच्या हाती आहे, असे म्हटले जाते. कारण याच उमेदीवर युवक राष्ट्राला

कला, क्रीडा, शैक्षणिक, आर्थिक,
सामाजिक व वैज्ञानिक स्तरावरील कामगिरीने
विकास पथावर घेऊन जाऊ शकतो. यामुळे
स्वामी विवेकानंदांनी देखील म्हटले होते की,
''मला फक्त १०० सामर्थ्यवान युवक द्या, मी
भारतात परिवर्तन घडवून दाखवीन.'' या
सर्वांमुळेच या युवाशक्तीचा योग्य वापर
राष्ट्रविकासासाठी झाला पाहिजे.

तरुण वर्गाला प्रेरणा देताना सानेगुरुजी म्हणतात,

''बलसागर भारत होवो। विश्वात शोभूनी राहो।

हे कंकण करि बांधले। जन सेवे जीवन दिधले।।

राष्ट्रार्थ प्राण ह्या उरले।मी सिध्द मराया लाहो ।

युवक काय करू शकतो, हे त्यांच्या अंगी असलेल्या वैशिष्ट्यांनी सांगावेसे वाटते की, कोणत्याही देशाच्या प्रगतीसाठी कार्यक्षमता आवश्यक असते आणि ही कार्यक्षमतेची ताकद युवकांमध्ये असते. म्हणूनच कोणत्याही देशाच्या विकासात युवक हा केंद्रबिंदू असतो. अनेक महान व्यक्तींनी त्यांच्या तारुण्यात कर्तृत्व गाजवले आहे.

आपल्या भारताच्या इतिहास पहिला तर, भगतसिंग, राजगुरु, सुखदेव आणि चाफेकर बंधू या क्रांतीकारी तरुणांनी इंग्रजांना एकामागोमाग एक असे धक्के दिले तर सुभाषचंद्र बोस, स्वा. सावरकरांनी तरुणशक्तीचे महत्त्व जाणून घेऊन तरूणांना एकत्रित करून इंग्रजांना सळो की पळो करून सोडले.

ज्ञानेश्वरांनी सोळाव्या शतकात ज्ञानेश्वरी लिहिली, तर शिवरायांनी रक्ताचा राज्यभिषेक रायरेश्वराच्या मंदिरात केला. त्या शतकातील ते युवक करू शकतात तर २१ व्या शतकातील तरूण का करू शकणार नाहीत ?

आपण फक्त राष्ट्राची राजकीय परिस्थिती पाहतो, पण त्या राष्ट्राच्या भौतिक परिस्थितीचा विचार केला पाहिजे. राष्ट्राच्या भौतिक परिस्थितीचा विचार करताना नेहमी शिक्षणाला महत्त्वाचे स्थान दिले जाते. प्रयत्न, महत्त्वाकांक्षा आणि बुद्धीच्या जोरावर तरूण वर्ग आपल्या समाजाला व देशाला प्रगतीच्या वाटेवर नेतो, पण काही तरुणांना योग्य ध्येय न मिळाल्यामुळे अनेक जण व्यसनाच्या आहारी जातात. अनेकजण दहशतवादाला कारणीभूत ठरतात. जाती-जातीत भांडणे लावून समाजकंटकाचे काम करतात म्हणून तर युवकांनी व विद्यार्थ्यांनी आपल्या समोर योग्य ध्येय ठेवले पाहिजे. आपल्या बरोबरच समाजाच्या विकासाला कारणीभूत ठरता येईल याचा विचार केला पाहिजे. समाजाबरोबरच देशाचा विकास निश्चित असतो म्हणून समाज सुधारण्याच्या दृष्टीने जेवढा जास्त प्रयत्न केला जाईल तेवढा जास्त विकास निश्चित असतो.

निरक्षतेचा राक्षस गाडून साक्षर, समर्थ व जबाबदार नागरिक घडवण्याचे प्रयत्न करू या. यासाठी स्वावलंबन आवश्यक आहे. कारण आपण जितके स्वावलंबी होऊ तितकाच आपला देश बलवान होईल.

मला या ठिकाणी कल्पना चावलाची आवर्जुन आठवण होते. रियानातल्या कर्नल या छोट्या शहरातील मुलगी टागोर विद्यानिकेतनमध्ये शालेय शिक्षण आवड विज्ञानाची आणि अवकाशाची आपल्या शालेय आयुष्यात ही छोटीशी मुलगी. मनाने अवकाशात भराऱ्या मारत असावी. आपल्या कल्पनेतल्या या विश्वाचा पुढच्या आयुष्यात प्रत्यक्ष अनुभव घेणारी छोटीशी मुलगी म्हणजे डॉ. कल्पना चावला. 'स्काय इज द लिमिट' मानलेल्या कल्पनेने शालेय शिक्षणानंतर कर्नालच्या दयालसिंग महाविद्यालयात अभियांत्रिकीसाठी प्रवेश घेतला. त्यावेळी इलेक्ट्रीकल किंवा मेकॅनिकल अशा मळलेल्या वाटा वगळून तिने अभ्यासक्रम निवडला तो एरॉनॉटिकल अभियांत्रिकीचा तेव्हाही कल्पनेतले अवकाश तिच्या मनात घोळत असावे. पंजाब विद्यापीठाची एरॉनॉटिकल अभियांत्रिकीची पदवी घेतल्यानंतर तिने अमेरिकेतल्या कोलोराडो विद्यापीठाच्या एरोस्पेस अभियांत्रिकी विभागातून

च्या अ‍ॅस्ट्रॉनॉट कोअर' मध्ये प्रवेश मिळाला आणि अवकाशाच्या प्रवासातले तिचे पहिले पाऊल तिथेच पडले.

पंजाब विद्यापीठातून १९८२ मध्ये पदवी मिळाल्यानंतर अमेरिकेच्या वाटेवर जाताना कल्पनाच्या वाट्याला काय कमी अडथळे आले नाहीत. पण हे सर्व अडथळे ओलांडून कल्पना शेवटी आपल्या ध्येयापर्यंत पोहोचलीच. वैमानिकाचा परवाना, स्कूबा डायव्हिंगचे प्रशिक्षण, कमर्शियल विमाने आणि ग्लायडर्सची 'सर्टिफाईट इन्स्ट्रक्टर' असे बहुआयामी व्यक्तिमत्त्व असलेल्या कल्पनाची निवड १९९७ च्या अंतराळ मोहिमेसाठी निवड झाली नसती तर नवल. अंतराळात जाणारी ती दुसरी व्यक्ती आणि पहिली भारतीय महिला ठरली. १९ नोव्हेंबर ते ५ डिसेंबर १९९७ असे तब्बल पंधरा दिवस ती अंतराळात होती. तिचा हा प्रवास होता १०.४ दशलक्ष किलोमीटर्सचा म्हणजेच पृथ्वीच्या २५२ फेऱ्यांचा या मोहिमेसाठी 'रोबोटिक्स आर्म' चालक ही जबाबदारी तिच्यावर होती.

या साहसाची चव चाखत असतानाच कल्पना चावलाच्या मनातला तत्वचिंतकही जागा होता असे दिसते. तिने या प्रवासादरम्यान आपला अनुभव ज्या शब्दात व्यक्त केला होता, त्यावरून तिच्या अपार बुध्दिमत्तेची जाणीव होते. 'त्या वजनविरहित अवस्थेत तुम्हाला तुमच्या शरीराची जाणीवच नसते. तुम्ही अस्तित्वात आहात याची साक्ष देतात ते फक्त तुमचे विचार. इथले जे काही विश्व आहे ते फक्त विचार आणि भावनांचे' पहिल्या अवकाश मोहिमेत कल्पना बहुतेक समाधी अवस्थेत पोहचली असावी.

तिने १९९७ मध्ये 'नासा' च्या या मोहिमेसाठी अर्ज केला होता. तेव्हा तिच्या स्पर्धेत चार हजारांहून अधिक जण होते. कार्य, निर्णयक्षमता, अभ्यास आणि ज्ञान यांच्या जोरावर कल्पना या साऱ्यांच्यात उजवी ठरली आणि तिचे बालपणाचे 'ताऱ्यांना हात लावण्याचे स्वप्न' प्रत्यक्षात उतरले. अवकाशात पोहचण्याचे भाग्य दोन वेळा कल्पनाच्या वाट्याला आले. १९९७ च्या पहिल्या मोहिमेनंतर सन २००० मध्ये कल्पनाची ''नासा'' च्या एसटीएस १०७ या अंतराळ मोहिमेसाठी निवड झाली. या निवडीमुळे आनंदलेल्या कल्पनाला आपण तिथून परत येणार नाही, याची जाणीवही नव्हती.

सन २००० मध्ये सुरू झालेली मोहिम काही ना काही कामासाठी लांबत गेली आन् अखेर १६ जानेवारी २००३ मध्ये कल्पना चावलाने अन्य सहा अंतराळवीरासह कोलंबियावर पाऊल ठेवले. १६ दिवस कल्पना आणि तिचे इतर साथीदारअंतराळात विविध प्रयोग करत होते. १ फेब्रुवारी २००३ ला कोलंबियाचा पृथ्वीच्या कक्षेत प्रवेश करीत असताना त्यांच्या यानात तांत्रिक बिघाड झाल्याने. कल्पनासह सातही वीर अंतराळात विलीन झाले. अंतराळ प्रवासात असताना २५ जानेवारीला कल्पना चावलाने पंजाब अभियांत्रिकी महाविद्यालयाच्या एरोनॉटिक्स विभागाचे माजी प्रमुख व्ही. एस. मल्होत्रा यांना संदेश पाठवला होता. त्यात तिने म्हटले होते, ''स्वप्नाकडून सत्याकडे जाण्याचा मार्ग अस्तित्वात आहे फक्त तो शोधण्याची दृष्टी आणि धैर्य तुमच्या अंगी असायला पाहिजे.''

कल्पनेच्या पलिकडे असलेली ही भारतीय तरुणी कोलंबियाच्या अपघातात गेली. ध्रुवाने अढळपद मिळविल्याची गोष्ट आपण अनेकदा ऐकली, वाचली आहे. आपण जिद्दीच्या जोरावर आवकाश भरारी घेणाऱ्या कल्पनानेही असेच अढळपद मिळवले आहे, ते प्रत्येक भारतीयांच्या मनात !

याचप्रमाणे भारतातील प्रत्येक युवकाने आपल्या कर्तृत्वाची निर्माण व ज्ञानाच्या जोरावर प्रत्येक भारतीयाच्या मनात अढळ स्थान निर्मान करण्यासाठी अहोरात्र झटले पाहिजे. कारण युवकांच्या शक्तीवरच देशाची प्रगती अवलंबून असते. आपल्या देशाला विकसित राष्ट्रांच्या रांगेत बसविण्याचे काम आपल्याच हातात आहे असे मला वाटते.

◆◆◆

धन्य धन्य ते शिवराय....

कु. श्वेता चव्हाण
B. Com. I

मंगल देशा, पवित्र देशा महाराष्ट्र देशा

प्रणाम घ्यावा माझा हा श्री महाराष्ट्र देशा
राकट देशा, कणखर देशा, दगडांच्या देशा
नाजूक देशा, कोमल देशा,
फुलांच्या ही देशा...

असं महाराष्ट्राचं सुंदर वर्णन आज आपण ऐकतो आहोत, पाहत आहोत. या वरुन महाराष्ट्राचा रांगडेपणा व नाजूक, कोमलपणा ही आपल्या डोळ्या समोरुन तरळून जातो. असे असले तरी या रांगड्या महाराष्ट्रावर आजवर भरपूर हल्ले झाले. त्यातल्या त्यात निजामशाही, मोगलशाही, कुतुबशाही, आदिलशाही यांनी महाराष्ट्राची आर्थिक व सांस्कृतिक हानी मोठ्या प्रमाणावर केली. त्यामुळे महाराष्ट्राची ही अवस्था बदलण्यासाठी कोणीतरी पुढे येणे गरजेचे होते. छत्रपती शिवाजी महाराजांनी महाराष्ट्राची ही अवस्था अगदी जवळून पाहिली आणि 'स्वराज्य' स्थापनेचा निर्णय घेतला.

छत्रपती शिवरायांनी वयाच्या पंधराव्या वर्षी रायरेश्वराच्या देवालयात स्वराज्य स्थापनेची

शपथ घेतली. या स्वराज्यावर अनेक संकटे आली पण शिवरायांनी प्रसंग पाहून दूरगामी विचार करुन सर्व प्रसंगाना तोड दिले. शक्ती कमी पडली तेव्हा युक्तीचा वापर केला. म्हणूनच अफझल खानाच्या वधाचा प्रसंग, शायिस्तेखानाचे पारिपत्य असेल किवा आग्रा येथून सुटका करुन घेणे असेल अशा जिवावर बेतलेल्या विविध प्रसंगामधून त्यांनी आपली सहिसलामत सुटका करुन घेतली. त्यांच्या सारखा धाडसी आणि मुत्सुद्दी सेनानायक सापडणे कठीण आहे. शिवराय स्वत: युध्द कलेत निपूण होतेच तसेच ते शूर योध्देही होते. त्यामुळेच त्यांनी आपल्या सरदारांना आपल्यासारखे युध्द पारंगत बनविले होतेच, त्याचबरोबर 'स्वराज्य' विषयीचा अभिमान त्यांच्या नसानसात ठासून भरला होता. कान्होजी जेधे, बाजी प्रभू देशपांडे, मुरारबाजी देशपांडे, नेताजी पालकर, बाजी पासलकर, जिवा महाला, तानाजी मालुसरे, सुर्याजी मालुसरे, हंबीराव मोहिते, प्रतापराव गुर्जर यासारखे योध्दे त्यांनी निर्माण केले होते. या सर्व योध्दांनी जीवाची बाजी लावून स्वराज्याचे रक्षण केले या सरदारांबरोबरच शिवरायांचे मावळे सुध्दा शूर, चपळ व काटक होते. या सर्वांचा विचार करुन महाराजांनी मोकळ्या मैदानात शत्रूबरोबर युध्द करण्याचे टाळले. शत्रूच्या गोटात गपचूप आपली माणसे घुसवून शत्रूचे डावपेच जाणून घेण्यात महाराज तरबेज होते. शत्रू सावध नसताना त्याच्यावर हल्ला केल्याने आपले नुकसान कमी होते. आणि शत्रू मात्र नस्त नाबूत होऊन जातो. अशी महाराजांची या युध्दनितीला 'गनिमी कावा' असे म्हणतात. महाराजांनी या गनिमी काव्याचा वापर करुन स्वराज्य निर्माण केले आहे व त्याचे रक्षण केले.

छत्रपती शिवाजी महाराजांनी अपार कष्ट व त्याग करुन या मराठी माणसाला स्वराज्याची भेट दिलेली आहे. हे स्वराज्य त्यांच्या व्यवस्थापन कौशल्याचा उत्तम नमुना आहे. महाराजांची सैन्य व्यवस्था असेल, किल्यांची बांधणी असेल आरमाराची बांधणी असेल, प्रशासकीय व्यवस्था व अष्टप्रधान मंडळ या सर्व बाबी महाराजांच्या उत्तम अशा व्यवस्थापन कौशल्याची आपणास जाणीव करुन देतात.

छत्रपती शिवाजी महारांबद्दल पंडित नेहरु आपल्या 'डिस्कव्हरी ऑफ इंडिया' या ग्रंथात म्हणतात, 'छत्रपती शिवाजी प्रतिहल्ला करणाऱ्या हिंदू राष्ट्रवादाचे प्रतीक होते.' जुन्या इतिहासातून त्यांना प्रेरणा मिळाली. महाराज अत्यंत धैर्यशाली अणि उत्कृष्ट नेतृत्व गुण असणारे राजा होते. त्यांनी स्वराज्यासाठी चिवटपणे लढणारा गट म्हणून मराठीजनांना एकत्र केले. त्यांच्या मागे राष्ट्रीयत्वाची पार्श्वभूमी उभी केली. आणि या गटास अशी चेतना दिली, की या गटाशी धडका घेत मुघल साम्राज्य अखेर मोडकळीस आले. छत्रपतींच्या मृत्यूनंतरही मराठ्यांचा राज्यविस्तार होतच राहिला.'

शिस्तबध्द लष्कर व सुसंघटित प्रशासकीय यंत्रणेच्या बळावर छत्रपती शिवाजी महाराजांनी एक सामर्थ्यशाली आणि प्रागतिक राज्य उभे केले. आश्चर्यजनक वेगवान हालचाली आणि बलाढ्य शत्रूंचे मनोधैर्य खच्ची करणारे नेमके हल्ले याचा वापर करणाऱ्या गनिमी काव्याचे तंत्र त्यांनी यशस्वीपणे वापरले.

छत्रपती शिवाजीराजे भोसले हे इस. १८१८ पर्यंत टिकलेल्या आणि आपल्या परमोत्कर्षाच्या अवस्थेत भारतीय उपखंडाचा बराचसा भाग व्यापणाऱ्या मराठा साम्राज्याचे संस्थापक होत. जनता त्यांना 'छत्रपती शिवाजी महाराज' किंवा 'शिवराय' या नावाने संबोधत होती. भोसले कुळातील या सुपुत्राने विजापूरच्या आदिलशहा आणि मोगल सम्राज्या विरुध्द ऐतिहासिक संघर्ष करुन मराठी स्वराज्य स्थापन केले. अशा या महान राजाला माझा कोटी, कोटी प्रणाम...! मानाचा मुजरा...!

।। प्रतिपचंद्र लेखे व सहिण्यु विश्व वंदिता
शहा सुनो शिवेच्छा मुद्र भद्रा ऐ राजते ।।
जिथे शिव भक्त उभे राहतात
तिथे बंद पडते भल्याभल्यांची मती।
जिथे शिव भक्त उभे राहतात
तिथे बंद पडते भल्याभल्यांची मती।
अरे मरणाची कुणाला भीती
आदर्श आमचे राजे शिव छत्रपती।

छत्रपती शिवाजी महाराज म्हणजे कोण?
घेऊन मूठभर मावळे आणि निधडी छाती
सोडून सारे ऐश्वर्य लढलास तू या मातीसाठी ।
विसरणार नाही महाराष्ट्र कधी
तुमच्या कार्याची महती।
तुम्हीच मंदिर आमचे। तुम्हीच आमची मूर्ती ।।
स्वत:च्या मनगटावर विश्वास असणाऱ्याला
दुसऱ्याच्या सामर्थ्याची भीती कधीच वाटत नाही
आणि अशा सामर्थ्याला हरविण्याचे धाडस
कोणीसुध्दा करत नाही. म्हणूनच मला वाटते
सागराचे पाणी कधी आटणार नाही,
जिजाऊंची माया कधी तुटणार नाही.
हा जन्म का हजार जन्म झाले तरी
शिवरायांचा नाद कधी सुटणार नाही.
थोर तुमचे कर्म जिजाऊ
उपकार कधी न फिटणार,
चंद्र-सूर्य असेपर्यंत नाव कधी न मिटणार...
श्वासात रोखुनी वादळ,
डोळ्यात रोखली आग,
देव आमचा छत्रपती एकटा वाघ..
ओम बोलल्याने मनाला शांती मिळते
राम बोलल्याने पाप मुक्ती मिळते,
साई बोलल्याने मनाला शक्ती मिळते,
जय शिवराय बोलल्याने
शंभर वाघांची ताकद मिळते...

अशी त्यांची निती. शिवशंभूचे मरणही, हे स्वराज्य राखण्याची साद आहे. म्हणूनच तर लाखो करोडो मावळे महाराजांवर हसत -हसत कुर्बान आहेत. भगव्या रक्ताची धमक बघ, स्वाभिमानाची आग आहे. घाबरतो काय वेड्या, तू तर शिवबांचा वाघ आहेस. संकटावर अशा प्रकारे तुटून पडायचे की, जिंकलो किंवा हरलो तरी इतिहासच घडला पाहिजे. जेव्हा घेतला एका प्रकाशाने जन्म शिवनेरीही झाला... धन्य होते त्याच्यावर जिजाऊचे संस्कार, डोक्यावर जिरेटोप व हाती भवानी तलवार. घातला स्वराज्याचा पाया छातीवर शोषून वार. जिंकून घेतले दूर्ग, विशाल सागरालाही पायमान घातला बांधून सिंधुदूर्ग!!

असा हा माझा राजा होऊन गेला अशा या

राज्यांत जे स्वत:ला शिवरायांचे मावळे म्हणून घेतात, त्यांना व सगळ्यांना माझा एक प्रश्न आहे. का म्हणता वो राजांनी पुन्हा जन्म घ्यावा आणि कशासाठी घ्यायचा त्यांनी जन्म? की हे पाहण्यासाठी गाड्यांवरी लावता माझ्या राजांचा फोटो आणि येता-जाता काढता मुलींची छेड, हेच पाहण्यासाठी राजांनी पुन्हा जन्म घ्यायचा का?

जर राजांनी पुन्हा जन्म घ्यावा असे वाटत असेल तर स्वत:मध्ये बदल घडवा. जेव्हा तुम्ही स्वत:मध्ये बदल घडवता तेव्हा जगामध्ये बदल घडायला सुरुवात होते व याच बदलातून राजे पुन्हा जन्म घेतील... राजांच्याकडे असणारे संस्कार, शिकवण, सर्वांना समान मानणे, कोणताही जाती धर्म न पाळणे हे जेव्हा प्रत्येकामध्ये गुण उतरतील तेव्हा राजे पुन्हा जन्म घेतील...

असे बदल घडतील ना तेव्हा धन्य ते शिवबा व धन्य ती जिजाऊ माय होईल. जसं तुम्ही स्वत:च्या बहिणीला इज्जत देता तसे दुसऱ्यांच्या बहिणीलाही इज्जत द्या. तो दिवस सुवर्ण दिवस म्हणून इतिहासात कोरला जाईल व या पूर्ण जगामधून एक तरी शिवबा म्हणून जन्म घेईल...

''सह्याद्रीच्या छाताडातून नाद भवानी गाजे ,

काळजात राहती आमुच्या रक्तात वाहती राजे,

तुफान गर्जतो, आग ओकतो...

वाघ मराठी माझा,

सन्मान राखतो, जान झोकतो,

तुफान मातीचा राजा....

ताजमहाल अगर प्रेम की निशानी है

तो शिवनेरी किल्ला एक शेर की कहानी है।।''

स्त्री-
परंपरेची गुलाम...

कु. सुरेखा कांबळे
M.A.-I

ज्या परमेश्वराने ही आश्चर्यकारक सृष्टी निर्माण केली. त्यानेच स्त्री-पुरुष निर्माण केले. तरी सर्व प्रकारचे साहस दुर्गुण स्त्रियांचेच अंगी वसतात किंवा जे अवगुण स्त्रियांचे अंगी आहेत तेच पुरुषात आहे किंवा नाहीत हे अगदी स्पष्ट करून दाखवावे याच हेतूने हा लहानसा निबंध मी माझ्या सर्व देशभगिनीचा अभिमान धरून रचिला आहे. यात अमुकच जाती किंवा कुळ याकडे माझे मुळीच लक्ष नाही.

तसेच पुनर्विवाह ब्राह्मणांतच होत नाही असे काही नाही. दुसऱ्या अवांतर पुष्कळ परभू, शेणवी, गुजराथी, भाटे, मारवाडी, मऱ्हाठे, देशमुख, इनामदार, जहागिरदार, शिरके, महाडिक, जाधव, भोसले, माने असे अनेक आडनावंचे सोलापूर, सातारा, पुणे, ग्वाल्हेर, इंदूर या प्रांती असे जे मराठे मऱ्हाठशाहीला मरतात त्या त्यांचे कुळात तर ब्राह्मणापेक्षाही पुनर्विवाह न होण्याची सक्ती दिसून येते. या लोकांचे घराण्यात तर प्राणांती असे होणार नाही, अशा उठून गेल्या तर जाऊ देतील, पण पुन: दुसरा नवरा कधीच करू देणार नाहीत.

इंग्रजी लोकांच्या चाली एक देशीच एकाच जातीत घेतल्यात असे नाही. सर्व जातीत राजेरजवाड्यात पोषाखाच्या चाली बदलून गेल्या आहेत. पूर्वीचे किनखापाचे ठाण, ते भरजरी बदली पोषाख, शिरपेच, मंदील, चंदेरी दुपटे, पैठणी, लफेदार पागोटे, नागपुरी धोतरजोडे, लालचटक नरम गादीचे चर्मी जोडे, हे कोठे लपले आता? नवऱ्यानीच नवी तऱ्या घेतली तेव्हा बायकानींही त्याचप्रमाणे करण्यास सुरू केल्या पण

अजून त्या लोकांचे स्त्रियांप्रमाणे गवण घालण्याचा प्रथा पडल्या नाहीत. तीर अंगात कोट लांब बाह्याचे चुनीदार कुडते पायांत स्टॉकिंग बुटापर्यंत येऊन पोहोचले आहे.

गळ्यात फक्त एक मंगळसूत्र घालतात, पण तेही अगदी बारीक पोतीचा एक सर मात्र तसेच होत असतील याची कल्पनासुध्दा करता येत नाही. कारण मनोनिग्रह करून मनुष्य वस्तीत राहून स्त्री धर्मरक्षण होतच नाही. मनाने व नेत्राने तरी त्या दोषाला पात्र होतातच. एक केशवपन केले व दुसरे कुंकू पुसून सर्व सौभाग्य हिसकावून घेतले, म्हणून काय झाले? त्याचे अंत:करण, बरे वाईटांचे विचार

कपाळी कुंकू जनरल लज्जेकरित लावणे भाग म्हणून दोन्ही भुवयामद्ये लावायचे. तेही अगदी मसुरीचे डाळिंबींपेक्षा ही बारीक असून वर सारे कपाळ पांढरे फटफटीत राहू द्यायचे, आता जशी पुरुषांना गोफ, कंठी, कडे घालण्याची शरम वाटते.

पुनर्विवाह न करण्याची चाल महान रोगाप्रमाणे अनेक ठिकाणी व जातीत पसरली आहे. त्यामुळे किती लाखो व कोट्यवधी स्त्रिया वैधव्याचे असह्य दु:ख कसेकसे भोगीत असतील व भोगतात व त्यापासून कसकसे अनर्थ होता आहे व त्यांचेजवळच आहेत. सर्व बाह्य प्रकारांनी वागविले पण नंतर कोण वागवील ? कारण स्त्रीधर्म म्हणजे काय? निरंतर पतीची आज्ञा पाळणे, त्याचे मर्जीप्रमाणे वागणे, त्यांनी लाथा मारल्या, शिव्या दिल्या, दुसऱ्या रांडा ठेवल्या, नवरुजी दारू पिऊन जुवा खेळून कफलक होऊन, शंख करीत, चोरी करुन, कोणाचा प्राण घेऊन, फितूर, चाहाडी, खजिना लुटून लांच खाऊन जरी घरी आले तरी स्त्रियांनी आपले हे कोणी जसे काही कृष्णमहाराजच गौळ्याचे दही दूध चोरून

चंद्रवळीला कलंक लावून आलेत, असे समजून परमात्म्यासारखीच यांची मोठ्या हासत मुखाने देवासारखी पूजा करावी. सेवेत हजर रहावे हा स्त्री धर्म. पण जेथे बरेवाईटाचा विचार आहे तेथे स्त्रीधर्म कसा राहील, तेथे विकल्प तेव्हाच येईल की नाही. तेवढेच एक परद्वारच केल्याने पतिव्रत्य नेम मोडतो असे नाही. पतिव्रत्य मोडण्याला लक्षावधी कारणे आहेत. देवासारखी नवऱ्याची पूजा करावी. आता तशी पूजा कोण करते? सावित्री आख्यानांत पतिव्रतेचे नेम सांगितलेले आहेत. त्याप्रमाणे कडेतोड आज कोण वागते का?

त्यांने सांगितले आहे की, पतीने लाथ मारली तर हसून म्हणावे की, नका पतिराया मारू हो, तुमचे पाय दुखतील, असे म्हणून महाराजाचे पाय लागलेच रगडीत बसावे, हाताने बुक्या, काठ्या मारल्या तरी रडू नये हसावेच नि लागलेच ताजे लोणी, घरी नसले तरी शेजारणीचे घरातून किंवा बाजारातून विकत आणून स्वामीचे तळहात चोळावे. आता कोण चोळीत बसत? तळहात चोळण्याऐवजी त्याचे हात चुलीत जावे. जो पदार्थ नवऱ्याला नको तो हिनेही वर्ज्य करावा. इकडे उलट नवऱ्याची गोड पदार्थ मात्र करून दिले पाहिजे, आवडती पदार्थ सुध्दा भाजी तो कोठे गाजराची, कडू भोपळ्याची असली तर मग मात्र जन्मभर म्हणाल तर वर्ज्य होईल.

आंबा नवऱ्याला खायचा नाही म्हणून बायको टाकत नाही. नवऱ्याने म्हटले की स्वच्छ तांब्या पेला धुवून पाणी ठेवा, आता असे तसे होणार नाही. नवऱ्याने पाणी मागितले म्हणजे बाईसाहेब म्हणायच्या अहो, 'मला पण केव्हाची तहान लागली आहे. त्या तांब्यात पाणी आहे ते तुम्ही प्या, नी मला ही प्यालाभर द्या.' हा बाळ्या मला उठवून देता येत नाही काय करू.

नवऱ्याची आंघोळीचे नाव घेतले की, पाट मांडून घंगाळात ऊन पाणी विसावून पाय घासण्याकरिता तयार उभे राहावे, आता आंघोळीला पाणी मागितले की, कोणी आहे रे राम्या, अरे यजमानाला आंघोळीस पाणी दे. धोत्रे चुणून ठेव नी मला विचारले तर चहा घेतात म्हणून सांग. यजमान जेवायास आल्याबरोबर पाट, तांब्या मांडून ताट वाढून पतीचे आवडते पदार्थ वाढीत गोष्ट सांगत भर्त्याचे मन रंजवीत. भोजन होईपर्यंत माशा मारीत बसावे. आता तिकडून आटपले की नाही, वाढा नऊ वाजले असे म्हटले की, हिकडून जबाव, ही आले आटपत वाढते. रोजचे मेले नऊ कपाळी बसलेच. अहो डाळ भाजी शिजली तर पाहिजे ना? की तसेच तांदूळ वाढू पानावर...! एका दिवसाचे नाही. काही आता विड्याबिड्याचे नाव घेतले की, ते कोनाड्यात तबक आहे. घ्या एक एक विडा करुन. तेवढा विडा करवत नाही का काय? सारे जसे हाताच पाहिजे. मग पतीराजांनी जावे. तबकाजवळ त्यात पहावे तो चुना नाही। काही यात चुना नाही; घ्या हो तेवढा काढून. अहो, सुपारी, त्या वरच्या पेटीत पिशवी आहे. तुम्ही विडा खा आणि मला एक करून ठेवा. जेवण झाल्याबरोबर तोंड कडू होतं. का हे खरे आहे ना? हा आताचा पतिव्रतापणा आता सगळे इत्यंभूत सांगू गेले तर ताराबाई शिंदे म्हणतात, 'आजच्या युगात पूर्ण बदलूनच गेले आहे. तर अगदी शास्त्राप्रमाणे कोण वागते, व वागवूनही कोण घेतो. जर बायकोला नवराच देव तर नवऱ्याची वागणूक देखील देवाप्रमाणेच पाहिजे. बायकांनी भक्तीप्रमाणे जशी भक्ती करावी तशी नवऱ्याने देखील देवाप्रमाणे पाहिजे. त्यावर देवाप्रमाणेच ममता करुन त्यांचे सुख दुःख जाणावे की नाही. जसे देव भक्ती पाहून सदा प्रसन्न राहतात. भक्ताने गुण दोष आढळले तर ते कसे तेव्हाच खरे. खरे कारण त्यांचा अपराध त्यांचे पदरात घालून ममतेने शासन करतात तसे यांनी करू नये, तर नवरा कसाही दुर्गुणी असाला तरी त्यांच्यावर प्रेम करावे.'

◆◆◆

अंधश्रध्दा : भोंदू बाबांचा मळा...

कु. कोमल कांबळे
XI - Arts

बोकुड मला हवं, कोंबडं मला हवं,
देवाच्या नावाचं खाणं मला हवं,
देव आले अंगात, ती झाली झिंगाट,
केस मोकळे सोडून खेळू लागली पिंगाट,

देव कुठं आले कुणालाच माहीत नाही.
दगडामध्ये देव कोणालाच मिळत नाही.
लिंबू मिरच्यांची झाली अद्‌भूत जादू,
आजार बरे करू लागले इथे काही भोंदू,

आजार बरा होईना, लोक मरायला लागले,
अंधश्रध्दा पाळून लोक जगायला लागले,
भूतबाधा झाली म्हणे लिंबू टाका ओवाळून,
नाहीच जमलं तर टाका चिंता जाळून...
भोंदू बाबा आता चांगले साहेब झाले,
जीवांच्या धंद्याचे ते सौदागर झाले...

भारत देशाला सणांप्रमाणेच वैविध्यपूर्ण संस्कृतीचा वारसा लाभला आहे. संस्कृतीचे महत्त्व सांगणारे नानाविध सण आपण वर्षानुवर्षे साजरे करत आहोत. प्रत्येक सण, उत्सावाला काहीतरी महत्त्व आहे. या गैरसमजापोटी आपण हे सण साजरे करतो. त्या त्या धर्मातील धर्मगुरु जनसामान्यांना आपला धर्म समजावून सांगतात. आपला धर्म कसा आणि किती महान आहे हे सर्वांना पटवून देत असतात. पण बऱ्याचदा असं लक्षात येतं की, श्रध्देपोटी देवाचं नाव जपणारेच लोकांचा भाबडेपणा, हळव्या मानसिकतेचा गैरफायदा घेऊन सर्वसामन्यांची फसवणूक करत आहेत. 'निव्वळ श्रध्दा' आणि बदलत्या काळानुसार श्रध्देत येत जाणारी स्थित्यंतरे याची पडताळणी करणारा हा लेख.

महाराष्ट्राला 'संतांची भूमी' वीरांची भूमी. शूरांची भूमी म्हणून ओळखली जाते. परंतु आज याच संतांच्या वीरांच्या, शूरांच्या महाराष्ट्रात निरपेक्ष श्रध्देला धनसंपत्ती, खोट्या प्रतिष्ठेचे माप लावणारे काही बोगस संत-साध्वी निर्माण झाले आहेत. श्रध्देच्या नावाखाली सोंग ढोंग करणं, योग्य आहे का? आणि नेमकं श्रध्दा म्हणजे काय? अशा भंडावणाऱ्या प्रश्नांनी आजचा समाज गुरफटलाय. एका धर्मग्रंथात स्पष्टपणे म्हटलं आहे की, जी बदलते ती 'श्रध्दा' आणि जो कायम असतो तो 'विश्वास' त्या ग्रंथामध्ये श्रध्देला पार्वती म्हटलं असून विश्वासाला शिव असे म्हटलं आहे, जे त्रिकालबाधित सत्य आहे. त्यावर विश्वास असावा लागतो आणि जे काही काळापुरते आहे, त्याला 'श्रध्दा' असावी लागते. आता सर्वांत मोठा प्रश्न असा की तुमचा देवावर विश्वास आहे की श्रध्दा? जर विश्वास असेल तर वर्षाच्या बारा महिन्यातील बारा सण तुम्ही कधीच केले नसते. मग आपण देवावर श्रध्दा ठेवायची की, विश्वास? कारण आपल्या समाजातील लोक वार, महिना बदलला की, देव बदलतात. सोमवारी शंकराची पूजा करतात. तर मंगळवारी गणपतीला दुर्वा, मोदक वाहतात, बुधवारी विठ्ठल-विठ्ठल म्हणतात. तर गुरुवारी महालक्ष्मीचे व्रत, शुक्रवारी अंबाबाईच्या नावाने जागर करतात तर शनिवारी हनुमंताची उपासना करतात. रविवार भेटला तर भेटला तर देव नाही तर रविवारीच फक्त आराम. असे सगळे आपण 'अंधश्रध्देच्या आहारी गेलेले' अंध-भक्त. अरे देव जर वाराप्रमाणे नवस पूर्ण करत असता तर आज महाराष्ट्रात घरोघरी वारकरी दिसले असते. संतांची भूमी, कीर्तन, भजन, नामघोषाने पावन झाली असती. पण काय करणार आम्हालाच माहीत नाही नेमकी उपासना करायची कोणाची?..

महाराष्ट्र राज्याची स्थापना आपण हमखासपणे सांगू शकतो. परंतु आपल्या संस्कृतीला, श्रध्देला चालना कशी मिळाली? संस्कृती कधी उदयास आली? या प्रश्नांची उत्तरं शोधून न सापडण्यासारखी आहेत. आज समाजात

पावलोपावली वेषांतर करणारे साधूसंत निर्माण होत आहेत. आणि त्यांच्याप्रमाणे डोळे झाकून त्यांचे अनुयायी तयार होत आहेत. अशा अंधश्रध्देला आणि अशा लोकांना काय म्हणावे. पूर्वीच्या काळात करणी, वशीकरण, अंगात येणे अशा अंधश्रध्देला खतपाणी घालणाऱ्या नानाविध अनिष्ट प्रकारांवर लोक विश्वास ठेवायचे आणि आज २१ व्या शतकातही अशा लोकांची संख्या कमी झालेली नाही. म्हणून संत ज्ञानेश्वरांनी त्यांच्या काळाच्या समाजाला उद्देशून म्हटले होते ते आजच्या काळातल्या समाजाला सुध्दा लागू होते.

ऐसे कैसे वेडे जन । जया न कळे भगवान।
माया मोहाचीया पाठी । न होती दुख कष्टी।

अर्थात, हे सर्व वेडे लोक आहेत. ज्यांना भगवंत कधीच कळला नाही. भगवंताचे रुप सर्व चराचरात आहे. पण हे अंधश्रध्देपायी भरकटलेले आहेत. त्यांना सांगून काही कळेना! जन्माला येऊन जन्माचे सार्थक करणे त्यांना जमलेले नाही. श्रध्दा जरी प्रेमाचं प्रतिक असले तरी ही श्रध्दा कोणावर ठेवायची हे त्यांना माहीत नाही. त्यामुळे ते मोह, माया अशा वाईट विषयात गुंतले गेले आहेत. जगात माया, ममता, काम, क्रोध, मद, मत्सर, दंभ अहं यातून जो मुक्त असतो. त्याला भगवंताची प्राप्ती होते. पण या लोकांमधून हे सत्वच निघत नाही. त्यामुळे जगात सुख असून देखील हे सदैव दु:खी-कष्टी पाहायला मिळतात. बुवाबाजी करणारे लोग देव नसून स्वत:च्या विषयातून मुक्त होणारे लोकच देवस्वरुप आहेत. बहुतेक लोकांना जन्म मिळतो पण मार्गदर्शक आणि चुकीची श्रध्दास्थानं मिळाल्यामुळे त्यांचं जीवन व्यर्थ होतं.

मनुष्यजन्मात श्रध्दा आणि प्रेमाला अनन्यसाधारण महत्त्व आहे, म्हणूनच महाराष्ट्रात श्रध्दा आणि अंधश्रध्देचं प्रबोधन करण्याचा प्रयत्न संत एकनाथ महाराज, संत गाडगेबाबा, संत तुकडोजी महाराज आदी संतांनी केला खरा, पण लोकांच्या अज्ञानापुढे व अंधश्रध्देपुढे त्यांच्या ज्ञानाचा ज्ञानदीप कधीच तेवला नाही. देवाला बळी देणे, देवाला देणगी देण्याच्या बहाण्याने सर्वसामान्यांना लुटणे, देवाच्या मंदिरात अस्पृश्यांना प्रतिबंध घालणे, अशा अनेक परंपरा तुकाराम महाराजांनी मोडीत काढण्याचा प्रयत्न केला. पण समाजाचे अज्ञान जागोजागी वरचढ ठरत होते. महाराष्ट्रात श्रध्दा आणि अंधश्रध्दा ही मोठी दरी निर्माण झाली आहे. देवाच्या नावावर लोकांना लुटणे, फसवणे या सर्व गोष्टी आज काही लोकांच्या व्यवसाय बनल्या आहेत. देव म्हणून दगडाला, झाडाला व धातूला पूजले जाते. म्हणूनच संत जनाबाई म्हणतात की,

धरिला पंढरीचा चोर । गळा बांधोनिया दोर।
हृदयी बंदी खाणा केला । आत विठ्ठल कोंडीला।

अर्थात देव शरीराबाहेर नाही तर शरीरातच हृदयस्थानी देवाला कोंडलं आहे. देवाने देह दिला पण त्याचे सार्थक करता आले नाही. माणूस म्हणून जन्माला आल्यावर अनेक संकल्पना आपल्याला सांगितल्या जातात. रुजवल्या जातात आपल्या मनावर अशा संकल्पनांपैकी एक प्रमुख संकल्पना म्हणजे 'देव'. 'देव' चराचरात आहे असं सांगितलं जातं. मग ठराविक झाडांची आणि दगडांचीच पूजा का करावी सर्वच दगडांची आणि झाडांची पूजा झाली पाहिजे. काही जण भीतीपोटी देवाला मानतात देवाची पूजा नाही केली तर देवाचा कोप होईल, आपले कोणतेही काम होणार नाही. अशा अनेक प्रकारच्या अफवा लोक मनात बाळगून देवाची पूजा करत असतात. तर काही लोक इतरांकडे पाहून ईर्षेने पूजा करतात. शेजारी देवाला जातो. म्हणून आपणही देवाला जातात. तो दानधर्म करतो म्हणून आपणही करतात. तो घरात पूजा

करतो. म्हणून पूजा करतात. जगात प्रत्येक ठिकाणी देव आहे असं सांगितलं जातं. 'देव सगळ पाहात असतो' असाही समज आपल्याला दिला जातो. पण आज देव नेमका कुठे आहे आणि कसा आहे इथूनच सुरूवात होते. कारण देवाला कोणीही पाहिले नाही. सगळे देवाची म्हणून दगडाची पूजा करण्यात मग्न आहेत. पण यांना कोण सांगणार देव शरीराबाहेर नाही तर शरीरातच आहे हृदयस्थानी. फक्त तो आपल्याला कळत नाही.

माझ्या मते जे लोक दुसऱ्यांना मदत करतात कधीही कोणाच वाईट चिंतत नाहीत. आपल्या आई-वडिलांना आपलं जग मानून त्यांची पूजा करतात. त्यांच्या हृदयस्थानी नक्की देव पाहायला मिळेल. पण दगडात देव आहे ही संकल्पना पटवून देणारे या जगात काही कमी नाहीयेत. उदाहरण म्हणजे कोणत्याही देवाचा फोटो, संदेश, पत्रे, १०८, ॐ असे लिहून, फॉरवर्ड नाही केले तर वाईट बातमी मिळेल अशी धमकी देऊन लोकांना फॉरवर्ड करायला सांगणारे कित्येक मूर्ख आपण रोज सोशल मिडियावर पाहतो. काय हो, देव तर कृपाळू आहे. सगळ्यांचं भलं करतो मग तो वाईट का करेल? असंच देवाला व्हिलन बनवून रोज कित्येक लोक सर्वसामान्यांना लुबाडत असतात. खेडेगावातील लोकांचा लोकप्रिय व्यवसाय म्हणजे देवी अंगात येणे आणि याचे प्रमाण स्त्रियांच्यामध्ये जास्त दिसून येते. आपल्या अंगात देवी येते ती आपल्याला लोकांचे बरे-वाईट सांगते असे सांगून लोकांना भुरळ घालणे हा प्रकार नेहमी चालू असतो. हा प्रकार जास्त प्रमाणात सौंदत्ती म्हणजेच ज्याला आपण यल्लम्माचा डोंगर म्हणतो तिथे दिसून येतो. दरवर्षी येथे लाखो भाविक येतात. आणि काही लोकांच्या ह्याच काळात देवी अंगात येते वर्षभर काहीही नसतं, हे आपले निवांत असतात. आणि अशाच लोकांच्या नाटकाला मी तर याला उत्कृष्ट नाटक म्हणेन. अशा नाटकांना आपल्या समाजातील कित्येक लोक भूलतात आणि अंधश्रध्देला बळी पडतात. पण या लोकांना कोण समजवणार, अंगात देवी येणे हा मानसिक आजार आहे. तो उपचाराने बरा होऊ शकतो. स्त्रियांच्या अंगात येण्यामागचे कारण असे आहे की आपल्या कुटुंबाकडून किंवा समाजाकडून होणाऱ्या छळातून स्वत:ची सुटका करुन घेऊन आपले महत्व वाढावे, लोकांनी आपल्याला देव मानावे म्हणून आपल्या अंगात देवीचा संचार होतो असे यातून भासवले जाते. भूतबाधा, भानामती हे मानसिक संतुलन बिघडल्याने होणारे आजार आहेत. शारीरिक श्रम केल्याने माणूस थकतो.त्याचप्रमाणे बुद्धीचा अनावश्यक किंवा चुकीचा वापर केल्याने मानसिक संतुलन बिघडते.

समाजात पेटलेल्या अंधश्रध्देचा वणव्यात भर घालणारी आणखी एक प्रचलित अंधश्रध्दा आत्मा व कावळा आणि दोघांचाही एकमेकांशी दूरपर्यंत संबंध नाही. तरीही समाजातील देवाधर्माच्या नावावर आपल्या स्वार्थाची झोळी भरणाऱ्या ढोंगी माणसांनी मात्र याचं अस्तित्व लोकांच्या मनावर खूप चांगल्याप्रकारे बिंबवलं आहे. आपल्या देशात रोज २६,७०३ लोक मृत्यू पावतात. त्यापैकी कित्येक लोकांची मृत्यूनंतरची विधी म्हणजे राख सावडणे, पिंडदान करणे या विधी अंधश्रध्देपूर्वक पार पाडल्या जातात. मेल्यावर तेराव्या दिवशी मृत्यू झालेल्या माणसाचे नातेवाईक नदीवर, तलावावर जातात आणि मृत्यू झालेल्या व्यक्तीला नैवेद्य दाखवतात. तो नैवेद्य खाण्यासाठी कावळयाला विनंती करतात. माणूस जिवंत असेपर्यंत त्याला कोणीही विचारत नाही, त्याची कदर केली जात नाही. जिवंतपणी त्याला कोणीही जेवलास का?

म्हणून विचारत नाही, पण मेल्यावर एकशे एक पदार्थ बनवून त्याला नैवेद्य म्हणून ठेवले जातात. तर समाजात ब्राम्हण, मराठा, माळी, कोळी, महार, चांभार, मांग आणि मेल्यावर मात्र सर्वच कावळा... का? कोणी तरी राजहंस, बगळा, मोर, बदक, गरुड असायला हवा कावळाच का? म्हणजे जिवंतपणी विषमता आणि मेल्यावर समता..... बरं कावळा तर कावळा! नैवेद्य ठेवल्यावर कावळा नैवेद्य शिवत नाही म्हणून नवनवीन तर्कवितर्क काढले जातात. म्हणे आत्मा कुठेतरी फिरत असेल. आत्मा समाधानी नाही. कोणीतरी मध्येच उठतो आणि म्हणतो ते कधीतरी दारु पित होते थोडी दारु नैवेद्यावर सोडा. मग दारु सोडली जाते, मग कोणीतरी म्हणतो ते पान खात होते, पान, सुपारी ठेवली जाते, मग सांगितलं जातं सिगारेट, मटण, उकडलेली अंडी आणि या सर्व गोष्टी ठेवूनही कावळा काही घास शिवत नाही. मग कुटुंबातील सर्व सदस्य, नातेवाईक विनंती करतात. तरीही कावळा नैवेद्य घेत नाही. इकडे लोक वाट बघत असतात. आणि तिकडे कावळा ही माणसे कधी दूर जातात. याची... मग बोलता बोलता माणसे दूर जातात आणि संधी –साधू कावळा पिंडाजवळ येतो. मग नातेवाईकांचा जीव भांड्यात पडतो. मग बघता बघता अनेक कावळे तिथे जमतात. माणूस एक, आत्मा एक मग कावळे का अनेक? कावळा पण एकच असायला हवा ना! ही तर फार मोठी अंधश्रध्दा आहे. हे कर्मकांड एवढ्यावरच थांबत नाही. पुढे मृत व्यक्तीला दाढीचे व डोक्याचे केस दिले जातात आणि का दिले जातात? याचे खरे कारण आजपर्यंत कोणालाही देता आले नाही. आत्मा ही संकल्पना फार मोठी अंधश्रध्दा आहे. आपल्या शरीरात आत्मा नावाची कोणतीही वस्तू किंवा इंद्रिय नाही. आत्म्यासंबंधी अशीच अंधश्रध्दाय आहे. नसलेल्या आत्म्याला शांती मिळावी म्हणून पूजा केली जाते. आत्मा व देव या एकाच नाण्याचा दोन बाजू आहेत. आत्मा मानला की स्वर्ग आला, देवा आला, पुनर्जन्म, भूत,पिशाच्च या काल्पनिक गोष्टी आल्या. ज्या या समाजात अंधश्रध्देला कारणीभूत आहेत. खरा स्वर्ग तर आई–वडीलांच्या चरणात आहे. पण स्वार्थी मनुष्याने आपल्या सोयीनुसार स्वर्ग आणि नरक या गोष्टी निर्माण केल्या आहेत.

आपल्या हिंदू धर्मात श्रावण महिन्याला सर्व व्रतांचा, सणांचा राजा म्हटले जाते. श्रावण महिन्यातील प्रत्येक वारी कोणत्या ना कोणत्या देवतेची पूजा वा व्रत करण्याची हिंदू व जैन धर्मियांची परंपरा आहे. श्रावण महिना हा पावसाळी ऋतूत येणारा महिना आहे. श्रावण महिना व हिंदू पंचांगानुसार आणि भारतीय सौर दिनदर्शिकेनुसार पाचवा महिना आहे. या महिन्याच्या पौर्णिमेला चंद्र श्रवण नक्षत्रात असतो, त्यावरुन या महिन्याला श्रावण असे नाव मिळाले आहे. पण श्रावण महिना आला की बऱ्याच जणांचा हिरमोड होतो. तो म्हणजे या महिन्यात मांसाहार सोडण्याच्या परंपरेमुळे हिंदू परंपरेनुसार श्रावण महिन्यात मांसाहार करणे वर्ज्य ठरविण्यात आले आहे. त्या महिन्यात महादेवाला प्रसन्न करण्यासाठी उपवास केले जातात. महादेवाची विशेष पूजा केली जाते. या महिन्यात मांसाहार केल्याने देवाला राग येतो आणि देवाचा आपल्यावर कोप होतो. अशी अंधश्रध्दा आहे. पण यामागचे वैज्ञानिक कारण असे आहे की, पावसाळयातील वातावरण हे दमट, ओलसर असते. या वातावरणात मांसावरील

बॅक्टेरिया वेगाने वाढतात. उन्हाळयात उष्णता, सूर्यप्रकाश यामुळे बॅक्टेरिया वाढू शकत नाही. मात्र पावसाळयात हे जीवाणू आणि विषाणू वेगाने वाढतात. त्यामुळे वेगवेगळया व्याधी जडू शकतात, अनेक प्रकारचे आजार होऊ शकतात. म्हणून श्रावण महिन्यात मांसाहार खाणे वर्ज्य आहे. अशा अनेक अंधश्रध्दा या समाजात प्रचलित आहेत. ज्यांची खरी कारणे आपल्याला माहीत नाहीत. जसे की दरवाज्यावर लिंबू-मिरची लटकवणे, असे केल्याने वाईट नजर आणि वाईट गोष्टी घरापासून लांब राहतात. पण या मागचे खरे कारण असे आहे की लिंबू-मिरचीमध्ये सायट्रिक ॲसिड असते जे किड्या-मुंग्यांना आणि किटकांना घराच्या आत येण्यापासून थांबवते. मंगळवारी आणि गुरुवारी केस धुतल्याने अशुभ घटना घडतात, असे म्हटले जाते की, सापाला मारल्यानंतर त्याच्या डोळयात मारणाऱ्याची प्रतिमा उमटते आणि साप बदला घ्यायला परत येतो. म्हणून साप मारल्यावर त्याचे डोके चिरडावे, रात्रीची नखे कापल्यावर जीवनावर वाईट परिणाम होतात, पनवती लागते, ग्रहणाच्या वेळी बाहेर जाऊ नये, कारण या ग्रहणकाळात पृथ्वीवरील सर्व वाईट शक्ती जाग्या होतात आणि त्या आपल्यावर प्रभाव पाडू शकतात. जमिनीवर बसून न जेवल्याने आपले पूर्वज नाराज होतात. अशा अनेक अंधश्रध्दांना उत्तर विज्ञानाने खूप चांगल्याप्रकारे दिलेलं आहे. पूर्वीच्या काळात पाणी साठवले जात असे आणि केस धुण्यासाठी पाण्याचा खूप वापर होत असे त्यामुळे या दोन दिवशी म्हणजेच मंगळवारी आणि गुरुवारी पाणी वाचवण्यासाठी केस धुतले जात नसत. सापाला मारल्यानंतर त्याचे विष पसरुन लोकांचा जीव जाऊ नये म्हणून सापाला मारल्यानंतर त्याचे डोके चिरडून ते विष दाबले जायचे. जुन्या काळात वीज नसायची म्हणून रात्रीची नखे कापली जायची नाही. त्यावेळी नखे कापण्यासाठी हत्यारांचा वापर केला जाई त्यामुळे अंधारामध्ये बोटे कापण्याची भीती असायची. ग्रहणाच्यावेळी सूर्याच्या किरणांनी त्वचेचे रोग होऊ शकतात. त्याचबरोबर जर ग्रहणावेळी चष्मा वगैरे न लावता उघड्या डोळयांनी आकाशाकडे पाहिल्यास अंधत्व येऊ शकते. जमिनीवर बसून जेवण ग्रहण केल्याने, आपली पचनक्रिया जास्त चांगल्याप्रकारे काम करते आणि जेवण आरामात पचते. ही सर्व मूळ कारणे आहेत प्रत्येक अंधश्रध्देच्या मागची जी समाजात देवाधर्माच्या नावावर आपल्या स्वार्थाची झोळी भरणाऱ्या ढोंगी, लबाडी, लुटखोरांनी, दाबून ठेवली आहेत. अंधश्रध्दा निर्माण करणारे बाबा-बुवा, भोंदू-सन्यांसी, सन्यांसीनी, भगत-भगतीनी, मांत्रिक-तांत्रिक, जोगी-जोगीण, फकीर, वैदू, महाराज, भटजी, अवतारमूर्ती हेच असतात आणि भारतात अशा लोकांची कमी नाही, जसे कीं बाबा चंद्रास्वामी हे एक तांत्रिक गुरु तसेच चमत्कारी बाबा, सिध्दी प्राप्त असल्याचा दावा अशी या बाबा चंद्रास्वामीची ओळख. त्यानंतर जयेंद्रस्वामी उर्फ जयेंद्र सरस्वती हे म्हणजे ६९ वे शंकराचार्य कांची कामकोटीपीठ. कांची मठाची यांच्या काळात खूपच भरभराट प्रवचन करणारे विख्यात बाबा अशी यांची ओळख आणि 'क्रिपा होगी' हा त्यांचा फेवरेट डायलॉग. दुःख दूर करण्यासाठी भजी-पिज्जा खा असा उपदेश करणाऱ्या निर्मल बाबाकडे १०९ कोटींची मालमत्ता होती. 'इच्छाधारी संत' या नावाने प्रसिद्ध असलेल्या स्वामी भीमानंद उर्फ राजीव रंजन उर्फ शिव द्विवेदी

हा नागीण डान्ससाठी नेहमीच चर्चेत राहायचा. तर स्वामी सदाचारी ओम जी महाराज, भविष्यकार अशी ओळख असणारा हा महाराज वेल क्वालिफाईड बाबा होता. उच्च विद्या विभूषित होता, त्याने एस्ट्रोलॉजिमध्ये पीएच.डी केली होती. त्याचबरोबर बिग-बॉस सीझन १० च्या भागात हा बाबा सहभागी झाला होता. त्यानंतर तर सर्व जगाने त्याच्या भगव्या कपड्यांमागच्या ढोंगाचे दर्शन घेतले. जगभर प्रसिद्ध झालेली चौथी शिकलेली 'राधे माँ' हिच्याबद्दल तर कुणाला सांगायची गरजच नाही, तिचं नावच पुरेसं आहे. सुखविंदर कौर उर्फ 'राधे माँ' वयाच्या सतराव्या वर्षी लग्न व अर्थार्जनासाठी हातभार म्हणून कपडे शिवत असलेली ही आज जगभर प्रसिद्ध आहे. आसाराम बापू म्हणजे काही धर्मापेक्षा कमी नाही. त्याचं प्रवचन आहे कळालं की त्या मैदानात पाय ठेवायलाही जागा नसायची, एवढा अफाट जनसागर जमायचा. राम रहीम तर महिनाभर न्यूज चॅनेल्सवर गाजत होता. सगळयात शेवटी सत्य साईबाबा यांचे नाव घेतल्याशिवाय गुरु, बाबा, महाराज ही यादीच पूर्ण होत नाही. सचिन तेंडूलकर, पंतप्रधान, मनमोहनसिंग, सोनिया गांधीपासून ते कित्येक बडे व्यक्ती त्याचे भक्त होते. आजच्या विज्ञानाची कास धरायची सोडून आपला समाज हा अंधश्रध्देच्या कवेत जात आहे. ढोंगी, पाखंडी बाबा ह्या भोळया भाविकांना घाबरवून आपली दहशत बसवत आहे, आणि आपण मूर्खासारखे त्यांच्या या भोंदूगिरीला बळी पडत आहोत. उच्च शिक्षित लोक यांच्यापुढे नतमस्तक होत आहेत. आपण चमत्कार, करणी, नरबळी अशा गोष्टींवर विश्वास ठेवतो. आपण जेव्हा बाजारात जातो तेव्हा अगदी पाच रुपयांची कोंथबीर सुध्दा पडताळून पाहतो मग जो बाबा सांगेल ते डोळे झाकून का ऐकतो? का करतो? त्यांच्यावर एवढा विश्वास का ठेवतो? चुकीच्या व्यक्तीला पाठिंबा देणेही चुकीचं आहे. सर्व दिसूनही, कळूनही आपण या बाबांच्या भोंदूगिरीला का बळी पडतोय? यामुळे कुणाचंही भलं नाही तर समाजाचे पतनच होणार आहे. म्हणूनच सावरकर म्हणतात, 'मुहूर्तावर मुळीच विश्वास न ठेवणाऱ्या मूठभर इंग्रजांनी पृथ्वीवर सूर्य मावळणार नाही, एवढ्या विस्तीर्ण प्रदेशावर साम्राज्य निर्माण केलं आणि मुहूर्तावर, शुभ-अशुभावर विश्वास ठेवणारे पेशवे डावा पाय पुढे ठेवायचा की उजवा पाय पुढे ठेवायचा. ते भटजीला विचारून ठेवणारे पेशवे संकट आलं की, विघ्नहर्ता गणपतीस पाण्यात बुडवून ठेवत असत. अशा पेशव्यांची पेशवाई इंग्रजांमुळे गणपतीसारखीच पाण्यामध्ये बुडाली.' तर महात्मा जोतीबा फुले म्हणतात, 'बाळाला काळे टिके लावून त्याचे संरक्षण झाले असते तर भारतात बालमृत्यू दर शून्य असता, गाडीला लिंबू मिरची लावून गाडीची सुरक्षा झाली असती तर भारतात अपघातांची संख्या शून्य झाली असती, पूजा करून धंद्यात बरकत आली असती तर भारतात सगळेच उद्योजक झाले असते. बुवाबाबाकडे जाऊन दु:ख निवारण झाले असते तर समस्त बुवाबाबा भक्त सुखी दिसले असते, कुंडल्या मिळवून नवरा बायकोची मन जुळली असती तर सगळी अरेंज मॅरिजिस यशस्वी झाली असती. ज्या दिवशी आपल्या जन्म झाला तोच दिवस आपल्यासाठी शुभ. जन्माला येताना कधी मुहूर्त पाहत नाहीत व मरतानाही पाहत नाहीत, तरीसुध्दा जिंदगी मुहूर्त पाहण्यात जाते. सगळेच दिवस सर्वच वेळ शुभ आहे, फक्त

इच्छाशक्ती प्रबळ असावी लागते. शुभमुहूर्त हे थोतांड आहे सत्य नाही. ज्यांचा स्वत:वर विश्वास नसतो. तेच लोक अशा गोष्टींवर विश्वास ठेवतात. मुहूर्त पाहणारी पेशवाई नष्ट झाली आणि कधीही मुहूर्त न पाहणारी ब्रिटिशशाही अख्खा देश गिळून बसली. जर तुमच मन साफ असेल व तुमच्यात प्रयत्न करण्याची क्षमता असेल तर तुमच्यासाठी कोणतीही वेळ ही 'शुभ मुहूर्त' असेल तर भारतरत्न महामानव डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर म्हणतात, 'देवावर भरोसा ठेवू नका. जे करायचे ते मनगटाच्या जोरावर करा.'

या सर्व अंधश्रध्दांना मुळासकट संपविण्यासाठी डॉ. नरेंद्र दाभोळकर यांनी आपल्या सहाकाऱ्यांसह सातारा येथे इ. स. १९८९ मध्ये या महाराष्ट्र अंधश्रध्दा निर्मूलन समितीची स्थापना केली. वीस वर्षे ते या समितीचे अध्यक्ष होते ते बुध्दीवादी, विज्ञानवादी, समाजसुधारक व सामाजिक कार्यकर्ते होते. महाराष्ट्र अंधश्रध्दा निर्मूलन समितीच्या माध्यमातून समाजातील अंधश्रध्दा, अनिष्ट रुढी, परंपरा मोडीत काढण्यासाठी लोकप्रबोधन करण्यात येते. महाराष्ट जादूटोणा विरुध्द विधेयक विधीमंडळात मंजूर व्हावे, यासाठी दाभोळकर कित्येक वर्षे कार्यरत होते. समाजातील अनेक भोंदू बाबांचे पितळ दाभोळकर आणि अंधश्रध्दा निर्मूलन समितीच्या कार्यकर्त्यांनी सप्रयोग उघडे केले होते. पण २० ऑगस्ट, २०१३ मंगळवारी सकाळी साडेपाच वाजता पुण्यातील बालगंधर्व रंगमंदिरानजिक असलेल्या महर्षी शिंदे पुलावर अज्ञातांनी चार गोळ्या झाडून हत्या केली.

चिकित्सक विचार व वैज्ञानिक दृष्टीकोनच आपल्याला प्रगत करेल.

मानवतेच्या मंदिराला
सर्व प्रथम पुजावे,
तुम्ही-आम्ही साऱ्यांनी
आंधळ्या श्रध्देला मिटवावे...
श्रध्दा आणि अंधश्रध्देचा
जेव्हा लागत नाही मेळ,
फावतं भोंदू बाबांचं,
अन् होतो भावनांशी खेळ...
भुकेलेल्याला न देता दूध,
पिंडीवर का असे ओतावे?
मनातल्या अशांतीला
का त्या शनिवार लादावे?
का जुन्या परंपरेसाठी
बुरख्याला त्या ओढावे?
श्रध्देच्या नावाखाली
नाहक बळी ते टाळावे,
तुम्ही आम्ही साऱ्यांनी
आंधळ्या श्रध्देला मिटवावे...
कुंडलीतल्या दशेमध्ये
राहू-केतू कधी सापडावे?
का त्या शापित कावळ्याने
आत्म्याचे ओझे वहावे?
न जमणाऱ्या लग्नासाठी
मंगळाला मध्ये का घालावे?
काहीही विधी न करता
काळाच्या सर्पाने जावे
तुम्ही-आम्ही साऱ्यांनी
आंधळ्या श्रध्देला मिटवावे...!

◆◆◆

जीवन आणि प्रेम...

कु. पल्लवी चौगुले
B.Com. - II

माणूस राग जितक्या सहजतेने व्यक्त करतो, तितक्याच सहजतेने प्रेमही व्यक्त करू शकला असता, तर जगायला किती मजा आली असती नाही? कारण माणसाच्या निम्म्या समस्या या व्यक्त केलेल्या रागामुळे आणि कधीही व्यक्त न केलेल्या प्रेमामुळे वाढतात.

शब्द बोलताना शब्दाला धार नको तर आधार असला पाहिजे. धार असलेले शब्द मन कापतात आणि आधार असलेले शब्द मन जिंकतात.

निर्णय चुकतात आयुष्यातले आणि आयुष्य चुकत नाही, प्रश्न कधी कधी कळत नाहीत आणि उत्तर मात्र चुकत जातं. सोडवताना वाटतो सुटला गेला गुंता, पण प्रत्येक वेळी नवीन गाठ बनत जाते. दाखवणाऱ्याला वाट माहीत नसते. पण चालणाऱ्याचे ध्येय मात्र हरवून जाते. दिसतात तितक्या सोप्या नसतात काही गोष्टी, अनुभव म्हणजे काय? हे तेव्हाच कळतं. असे मित्र बनवा, जे कधीच साथ सोडणार नाहीत. असे प्रेम करा, ज्यात स्वार्थ असणार नाही. असे हृदय बनवा, की ज्याला तडा जाणार नाही. असे हास्य बनवा, ज्यात रहस्य असणार नाही. असा स्पर्श करा, ज्याने जखम होणार नाही. आयुष्यात असे लोक जोडा, जे वेळ आल्यावर तुमची सावली आणि वेळ येईल तेव्हा आरसा बनतील. कारण आरसा कधी खोटं बोलत नाही आणि सावली कधी साथ सोडत नाही.

व. पु. काळे म्हणतात –

'कोणी कसे दिसावे यापेक्षा कोणी कसे असावे? याला महत्त्व आहे. ते शक्य नसेल तर जास्तीत जास्त कसे नसावं याला तर नक्कीच महत्त्व आहे.'

स्वप्न पूर्ण झालं नाही म्हणून रडायचं नसतं. रंग उडाले म्हणून चित्र फाडायचं नसतं. फक्त लक्षात ठेवायचं असतं. सर्वच काही आपलं नसतं. आपल्या दु:खात दुसऱ्याचं सुख असतं.

या छोट्याशा आयुष्यात खूप काही हवं असतं. पण पाहिजे ते मिळत नसतं. असंख्य चांदण्यांनी भरून सुध्दा आपलं आभाळ मात्र रिकामं असतं. हव्या असलेल्या सगळ्याच गोष्टी माणसाला मिळत नाहीत. पण न मिळणाऱ्या गोष्टीच माणसाला का हव्या असतात?

याच उत्तर सुरेश भट्ट यांनी सांगितलं आहे –

आयुष्य छान आहे, थोड लहान आहे.
रडतोस काय वेड्या लढण्यात शान आहे...
काव्यांतही सुरांची जुळणी कमाल आहे.
उचलया जे हवं आहे, दुनिया दुकान आहे
जगणे निरर्थक म्हणतो, तो बेईमान आहे.
सुखासाठी कधी कधी हसावं लागत,
तर कधी कधी रडावं लागत,
कारण सुंदर धबधबा बनायला,
पाण्यालाही उंचावरुन पडावं लागतं...

चारचौघात बसण्यापेक्षा कधीतरी समुद्राच्या किनारी जाऊन बसा... आठवणींना सोबत घेऊन बसा... आयुष्य जास्त सुंदर वाटतं.

आपल्याला कोण हवं आहे. यापेक्षा आपण कोणाला हवं आहोत? याचा सुध्दा कधी तरी विचार करायचा असतो.

आकाशातले तारे कधीच मोजून होत नाहीत.

माणसाच्या गरजा कधी संपत नाहीत.

शक्य तेवढे तारे मोजून समाधान मानावं. आयुष्य जास्त सुंदर वाटतं.

आयुष्यातली सर्वात मौल्यवान गोष्ट म्हणजे आनंद....! गमंतीची गोष्ट अशी की, मौल्यवान असून ही परमेश्वराने आपल्याला ती विनामूल्य दिलेली आहे. पण त्याहूनही गंमतीची गोष्ट अशी की, आपल्यापैकी बऱ्याच लोकांना आयुष्य संपेपर्यंत त्याचा पत्ताच लागत नाही. येणाऱ्या प्रत्येक दिवसाला आनंदाने सामोरे जा, मावळताना तो खूप समाधान देऊन जाईल. आनंद हा फुलपाखरासारखा असतो. पाठलाग केला तर दूर पळतो. आपण निश्चिंत बसलो की अलगत आपल्या खांद्यावर येऊन बसतो.

प्रश्न सुटण्यासारखा असेल तर काळजी करण्यासारखे काय? आणि तो सुटत नसेल तर काळजी करून उपयोग काय?

पराभवाने माणूस संपत नाही. प्रयत्न सोडतो तेव्हा तो संपतो. कठीण काळात सतत स्वत:ला सांगा, शर्यत अजून संपलेली नाही. कारण मी अजून जिंकलेलो नाही.

खुले आसमा जमीन की,
तलाश न कर।
जिले जिंदगी,
खुशी की तलाश न कर।
बदल जाएगी तकदीर,
खुद ही मेरे दोस्त,
मुस्कुराना सिखले,
वजह की तलाश न कर ।
महशूर होना पर कभी मगरुर मत होना ।
छुलो कदम कामयाबी के,
लेकिन अपनोसे कभी दूर मत होना ।
जिदंगी मे खूब मिल जाएगी...
दौलत और शोहरत,
लेकिन अपनेही आखीर आपने होते है,
ये बात कभी भूल मत जाना ।

◆◆◆

कष्टकरी...

जिथं पोका पडलेल्या हातांना विश्रांतीची सवयच नाही,
अन् घामानं माखलेल्या अंगाला घामाची जाणच नाही,
उद्याच्या दिवसाची कल्पनाच कुणी हिथं करत नाही,
कारण सगळी हिथं जगतात, आजच्या पोटाच्या आगीसाठी...
गांधी असलेल्या नोटासाठी... अन् दोन वेळेच्या पोटासाठी...
राबणाऱ्या हातांची भविष्य रेषा पुसून गेली,
कर्ज माफीच्या खोट्या नाटकात जिंदगी सारी निघून गेली,
जिथं रक्ताचं पानी केलं ह्या उभ्या आयुष्यासाठी,
गांधी असलेल्या नोटासाठी अन् दोन वेळच्या पोटासाठी..
विचारा त्या रोजंदारीवर काम करणाऱ्या मजुराला,
विचारा त्या प्रत्येक जत्रेतल्या फेरीवाल्याला,
विचारा त्या सगळ्या ऊस तोडणी कामगाराला,
अहो, विचारा त्या प्रत्येक भटकंती करत
राबून खाणाऱ्या भटक्या जमातीला,
जीवनातली संकटे आणि जीवन म्हणजे काय असतं?
रोजच्या फाटक्या संसाराला ठिगळ लावून जगायचं असतं...
रोजच्या नव्या संघर्षाला छाती ठोकपणे
उत्तर हिंमतीने द्यायचं असतं...
भले लाख येवो अडथळे ही लढाई लढण्यासाठी,
नशिबालापण उलथायचं हे आयुष्य जगण्यासाठी,
गांधी असलेल्या नोटांसाठी... अन् दोन वेळेच्या पोटासाठी...

- सुशिल असोदे
बी.एस्सी. २

कविता...

कविता म्हणजे हृदय...
विचारांना बळ....
भावनांना वाट....
न बोलता सर्व सांगण्याचं माध्यम...
डोक्याने नाहीतर हृदयाने चालणारे माझे
शब्द...
माझी सर्व ताकद...
माझ्यातला मी म्हणजे ती...
कोणासाठी येते नाही माहीत
पण दररोज भेटते ती...
मला व्यक्त करणारी
तिच ती माझी
मला न सोडणारी,
माझं सर्वस्व असणारी,
माझी सखी
कविता....

- निखिल काळगे
बी.एस.सी. २

स्वातंत्र्यदिन उदयास आला...

किती आक्रोश झाला तो,
किती रक्तांच्या नद्या वाहिल्या
सडा पडला मृतदेहांचा,
तेव्हा स्वातंत्र्यदिन उदयास आला...

तरूणांनी तरुणपण दिले,
इच्छा आकांक्षांवर पाणी सोडले,
मातृभूमीलाच साथी मानले,
अन् तिच्या रक्षणार्थ,
वीर मरण पत्करले,
तेव्हा स्वातंत्र्य उदयास आले...

आईने मुलाचे दान दिले,
विवाहितेने सौभाग्य पणाला लावले,
सर्वांनी देशासाठी प्राणार्पण केले,
देशालाच आपले सर्वस्व मानले,
तेव्हा स्वातंत्र्य उदयास आले...

- कु. रुपाली डवरी
बी.ए. १

आयुष्य...

आयुष्य जगण्याची कला एक वेगळीच होती,
मनाने मनाला दिलेली हाक काही आगळीच होती,
भेटत गेली अनेक अनोळखी माणसं
पण आपलीशी वाटणारी काहीच होती...
आयुष्यात आले अनेक चढ-उतार,
पण सोबत राहणारी थोडीच होती...
दु:खात साथ देणारी ती आपलीच होती,
बदललेल्या जगामध्ये माणुसकीच हरवून गेली,
आणि खरेपणाची किमंत कमी झाली...
आयुष्याची परिभाषा काही वेगळीच होती,
चांगल्या आठवणी देणारी ती आपलीच होती,
आणि आयुष्य जगण्याची कला काही वेगळीच
होती...

- कु. स्वप्नाली देसाई
बी.कॉम. भाग ३

येरे येरे पावसा...

येरे येरे पावसा, किमान बरस तरी आज
अरे जून गेला उलटून, निदान बाळग थोडी लाज...

सृष्टीचाच नियम म्हणून घे तुला हीच लाच,
दोन पैसे जास्त घेऊन मोरासाठी नाच...

त्याचा सुध्दा तुझ्यावर विश्वास नाही राहिला,
फुलोरा करून पिसांचा गाण्यावर नाचू लागला...

अरे काय तुझा पूर्वीचा तो होता कसा थाट,
चातक सुध्दा तुझी आता पहात नाही वाट...

तहानलेला कावळा आता गोष्टीतच राहिला,
तुला वैतागून शेवटी बिस्लरी पिऊ लागला,

अरे ढग घेऊन काळे कुट्ट विजांसोबत गरज..
प्रश्न तुझ्या इमेजचा आता तरी बरस...
आता तरी बरस...

- अनिकेत जाधव
बी.एस्सी. २

मैत्री...

हवा असा एक मित्र,
जो असेल कुणी तरी खास,
ज्याच्याकडे करू मग,
मन मोकळं बिनधास्त...
ज्याच्याकडे करता येतील,
सुख-दुःखाच्या गोष्टी चार
ज्याला कधी वाटणार नाही
या सुंदर मैत्रीचा भार...
जीवनात भेटली एक नवीन वाट,
त्या वाटेवर मिळाली तुझ्या मैत्रीची साथ,
जशी सुंदर समुद्राची लाट,
तशीच सुंदर आपल्या मैत्रीची रेशीम गाठ...
मैत्री ना हरवायची आहे,
मैत्री ना संपवायची आहे,
मैत्रीच नात जपायचं आहे,
मैत्रीची बाग मला फुलवायची आहे...
एक हाक ज्याला पुरेशी आहे,
ती असते घट्ट मैत्री.
संकटाच्या क्षणी जी धावून येते,
ती असते खरी मैत्री...
कितीही संकटे येऊ मात करण्यासाठी
सज्ज आहे आमची मैत्री,
नाही तोडणार आम्ही आमुची दोस्ती
जन्मोजन्मी अशीच राहो यारा..
आपली प्यारवाली दोस्ती...
असावा असा एक मित्र,
जो ठेवतो मैत्रीचा मान,
सिमेचं उलंघन न करता,
वाढवतो मैत्रीची शान,
वाढवतो मैत्रीची शान...

- रविकांत घस्ती

फौजी...

एकमेव व्यक्ती,
ज्याच्यामुळे आपण सुखी आहोत
आणि स्वातंत्र्यात जगत आहोत...
एकमेव व्यक्ती,
जिचे नाव ऐकून शत्रू घाबरतात,
आणि त्याला पाहून मान झुकवतात...
एकमेव व्यक्ती,
ज्याला रात्री झोप नाही,
आणि आरामही करता येत नाही...

एकमेव व्यक्ती,
ज्याच्या जगण्यालाही अर्थ आहे,
आणि मरण्यालाही अर्थ आहे...
एकमेव व्यक्ती,
जो फक्त भारतमातेसाठी झटतो,
म्हणून फौजी हा फौजच असतो...

- कु. समृध्दी खोत
बी.एस्सी. १

... तो काळ बरा होता

वर्गात नव्हती आपली,
एवढी एकमेकांशी दोस्ती...
पण आता आठवतेय यार,
केलेली ती सगळी मस्ती...
वर्गातल्या प्रत्येकांची,
एन्ट्रीच होती भारी,
कधी कधी एन्जॉय केली,
वर्गातील मारामारी,
होतो शिक्षकांच्या डोक्याला ताप,
कारण होतेच सगळे तसे कलाकार...
पण आज प्रत्येक क्षणाला,
तुमची आठवण येते यार,
आयुष्याच्या एका टोकावर झालो आपण वेगळे,
आपआपल्या कामामध्ये आता गर्क असतो सगळे...
कॉलेजमध्येही भेटले मित्र,
करतो आताही मस्ती सगळी,
पण शाळेमधल्या दोस्तीची,
गोष्टच होती वेगळी...
मोबाईल वरील व्हॉटसअप, फेसबुकपेक्षा,
मैदानी खेळांचा थाटच मोठा होता,
हरवलो आहे शहरात सुख मिळविण्यासाठी,
पण मित्रा आपला तो काळच बरा होता...!

- तुषार यरोळकर
बी. एस्सी. १

'मन'

खरंच मनाला दार असते तर...
एखाद्याल आत घ्यायचे की नाही
हे ठरवता आले असते,
नको ते विचार मनातून
काढून टाकता आले असते,
मनाला हसवणाऱ्या क्षणांना
कुलूपबंद करता आले असते ।।१।।
खरंच मनाला दार असते तर...
आयुष्यातून जाणाऱ्या व्यक्तीच्या
आठवणींना बाहेर काढले असते,
आज हाती काही नसताना,
मनाला उद्याची स्वप्न पाहण्यापासून,
लांबच ठेवले असते ।।२।।
खरचं मनाला दार असते तर...
नाजुकशा त्या मनाला सगळ्यापासून
वाचवून ठेवले असते...
दुसऱ्याच्या मनाला जपतो,
तसं आपल्याही मनाला जपता आले असते,
दाराला कुलूप लावून मनाला
जगापासून लपवले असते
अनुभवाचं शहाणपण न देता,
फक्त निरागस ठेवले असते...

- कु. अश्विनी मायाण्णावर
एम. कॉम. २

प्रेम तर मी पण केलं...

प्रेम तर मी पण केलं...
पण नाशवंत शरीरावर, नाभी आणि रूसक्या
गालावर नाही... तर
जिंदगी स्वराज्यावर आणि गगनभेदी गडकोटावर...
प्रेम तर मी पण केलं....
पण रस्त्यावरच्या टप्प्यावर आणि दारूच्या
दुकानावर नाही...
तर शिवबाच्या तलवारीवर आणि संभाजीच्या
शौर्यावर...
प्रेम तर मी पण केलं...
पण जळजळीत विड्यावर आणि तंबाखूच्या
विड्यावर नाही..
तर सह्याद्रीच्या कड्यावर आणि मावळ्यांच्या
निधड्या छातीवर...
प्रेम तर मी पण केले...
पण माजलेल्या राजकारणावर आणि फसव्या
आश्वासानांवर नाही...
तर जगाची भूक भागवून उपाशी पोटी
झोपणाऱ्या बळीराजावर...

- कु. रेश्मा दळवी
बी. ए. १

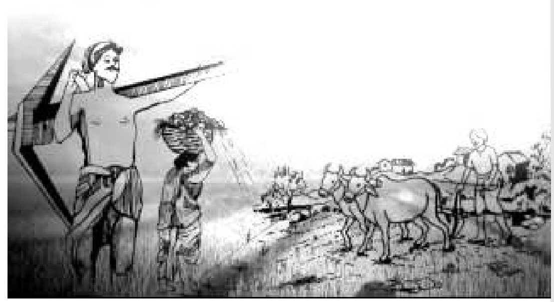

उमेद - नव्या आयुष्याची...

झाले गेले सारे,
पुन्हा पुन्हा का आठवावे,
भूतकाळाचे वाईट रुप,
क्षणात विसरुन जावे...

घेऊन अनुभव भूतकाळाचा,
पाऊल आपला पुढे टाकावा,
भविष्य चांगलं करण्यासाठी,
आधी वर्तमान चांगला जगावा...

हसता हसता सामोरे जा आयुष्याला,
तरच घडवू शकाल भविष्याला,
कधी निघून जाईल आयुष्य कळणार नाही,
आताचा हसरा क्षण परत मिळणार नाही...

- कु. अंजना सुतार
बी. कॉम. १

फोन करुन बघू...!

आज २ वर्षे उलटून गेली,
तिच्या माझ्या ताटातुटीला,
आज काय झालं माहीत नाही,
का मनातला बांध फुटला...
विचार आला, फोन करून बघू,
कशी आहे सहज विचारून बघू?
पण फोन करुन काय बोलणार?
आणि त्याने काय फरक पडणार?
फोन करण्याआधी मी,
थोडं भूतकाळात जाऊन पाहिलं,
चूक होती तरी कोणाची?
ते त्या क्षणात जाऊन अनुभवलं.
चूक नव्हती तिची, न माझी...
तरीही वेगळया झाल्या वाटा...
आता उसळत्यात मनात रोज,
तिच्या आठवणींच्या लाटा...
थोडा वेळ अबोला धरुन,
आवाजाचा मजकूर वाचूया,
अवस्था जशी माझी आहे तशीच...
तिची पण आहे का पाहुया..!
निदान एक फोन करुन,
आवाज तरी ऐकून बघू!
पुन्हा एकदा भूतकाळाला,
वर्तमानामध्ये आणून बघू !
पुन्हा आयुष्य फुलणार असेल,
तर काय हरकत एक फोन करायला...!
नाही तर आठवण आहेच तिची,
हे अखंड आयुष्य जगायला...!

- रोहीत पाटील
बी. कॉम. २

ममता...

सुकलेला चेहरा पाहून
डोळयात अश्रू भरुन
कोठून आली धावुनिया
बोलविते आईची माया...

हट्ट केला कधी रुसवा,
मुखावर आणून हसवा,
पाठीवरुन हात फिरवूनिया,
हसविती आईची माया...

किती जरी केली चूक,
क्षणात करी मात्र माफ,
नाही जगत शोधुनिया,
प्रेमळ आईची माया...

वाहत आली गंगा शांत,
स्नान पवित्र बनवित,
आनंद लाटा घेऊनिया,
सुखविती माय ममता...

- विवेक बिर्जे

आयुष्याला द्यावे उत्तर...

असे जगावे दुनियेमध्ये,
आव्हानाचे लावून अत्तर
नजर रोखूनी नजरेमध्ये,
आयुष्याला द्यावे उत्तर....
नको गुलामी नक्षत्रांची,
भीती आंधळी ताऱ्यांची
आयुष्याला भिडतानाही,
चैन करावी स्वप्नांची...
असे दांडगी इच्छा ज्याची,
मार्ग तयाला मिळती सत्तर,
नजर रोखूनी नजरेमध्ये,
आयुष्याला द्यावे उत्तर...
पाय असावे जमिनीवरती,
कवेत अंबर घेताना,
हसू असावे ओठांवरती,
काळीज काढून देताना....
संकटासही ठणकावून सांगावे,
आता ये बेहत्तर...
नजर रोखूनी नजरेमध्ये,
आयुष्याला द्यावे उत्तर.....
करुन जावे असेही काही,
दुनियेतूनी या जाताना
गहीवरुन यावे जगास साऱ्या,
निरोप शेवटचा देताना....
स्वर कठोर त्या काळाचाही,
क्षणभर व्हावा कातर-कातर
नजर रोखूनी नजरेमध्ये,
आयुष्याला द्यावे उत्तर....

-ऋतिक जाधव
बी. कॉम १

झेप...

झेप घे उत्तुंग यशाची,
तयारी कर स्वत:च्या मनाची,
स्वप्न त्याचं पहायचं असतं,
ध्येय मोठं बघायचं असतं...
आकाशात भरारी घेताना ठरवायचं,
की जगात खूप मोठं व्हायचं...
चिकाटी सातत्य यांची साथ,
अपयशावर करु आपण मात,
एकाग्र करायचं आपलं मन,
अभ्यास करणं हे आपलं तन,
अपयशाचं रुपांतर यशामध्ये करायचं,
व्यक्तिमत्व आकर्षक बनवायचं...

- कु. दीपाली इंगळे
बी. सी.ए. १

माय...

तुझ्याविषयी लिहावं काय?
म्हणून आठवणीने फक्त रडतोय माय....
कधी काळी जात्यावर दळण दळायची माय...
तेव्हा तू मला म्हणायची प्रेमानी
तू म्हणजे माझ्या दुधावरची साय...
दळता दळता ओवी म्हणायची माय...
कळत नाय,
आता कुठे गेली आहेस आय?
ओवी ऐकून मन व्हायचे माझे तृप्त,
आता फक्त आठवणीने काढतोय
खोटी झोप मात्र सुप्त,
मंजुळवाण्या आवाजात असायचा
किती गोडवा...अन्
साखरेलाही वाटायचा आपण सोडून द्यावा गोडवा...
तुझ्याविषयी लिहावं काय ?
म्हणून आठवणीने फक्त रडतोय माय...
खेळता खेळता पोरं झाली मोट्ठी,
पण तरीही तुला वाटते,
अजून लहान आहेत माझी पोट्टी,
मोट्ठी होऊन मुले झाली मॉडर्न,
आई म्हणता म्हणता कळलच नाही,
कधी तुझी मम्मी झायली...
अन् महाराष्ट्रात आई फक्त शिवितच राहिली
जगता जगता उरला नाही,
माझ्या जीवनाला अर्थ...
अन् तुझ्याविना माझ्या
आयुष्याची कथा झाली व्यर्थ...
उरले नाही जगतामध्ये माझं कोणी,
वाटत नाही स्वर्गात तुझ्या खेरीज
माझी आठवण काढत असेल कोणी
मला माहीत आहे
हा मानव जन्म पुन्हा नाही
तरीपण अस वाटतं,
तूच माय म्हणून मिळावी पुन्हा...

- सौरभ मांगले
बी. कॉम १

पणती...

अनामिका मी...
रांधा, वाढा, उष्टी काढा...
या वर्तुळाच्या परिघातचं
मी अस्तित्व नाकारणाऱ्या
व्यवस्थेलाच माझा प्रश्न,
जन्माला आले म्हणून
स्वागत होत नाही,
कन्या झाली म्हणून
आनंदी होत नाही,
धन परक्याचे म्हणून
लाडच होत नाही,
वंशाचा दिवा नाही म्हणून
पणतीचा दर्जा मिळत नाही,
सतत आईच्या मागे-पुढे करणारी
बाबांच्या सगळ्या समस्या समजवणारी
कठोर शब्द बोलताना अनेक वेळा विचार
करणारी....
मांडण्यासाठी मनातले मनात घाबरणारी,
भले ही मुले दु:ख देतील,
पण कष्ट सहन करुन धैर्य देणारी,
तरी मनाला टोचतो एक प्रश्न,
उदरातच आईच्या कशा मरण
पावतात या मुली?
कौशल्याच नसती,
तर स्थापन झाले असते का सतयुग रामाचे?
जिजाऊच नसती,
तर स्थापन झाले असते का स्वराज्य शिवरायांचे?
यशस्वीतांच्या पाठीवरती थाप माझी
झगडूनी चंदनापरी मोल माझे नाही...
तरीही मीच लढतेय माझ्या अस्तित्वासाठी,
मीच दुर्गा, मीच काली, सीता अन् सावित्री ही
या समाजाचा मन पटलांवर प्रतिबिंब माझे...
कधी मुलगी, बहीण, आई, दाई बनुनी
सावलीत माझ्या सुखावले,
दैवाने ही अशी काही किमया केली की,
साऱ्या सृष्टीची निर्मिती माझ्यातचं केली...
त्रेतायुग असो किंवा कलियुग
अन्याय सहन करणे माझ्याच
वाटेला आले...
अग्निपरीक्षा देऊनी स्वत:ला
सिद्ध करावे लागले,
परि मोल माझे समाजाला नाही कळले...
क्षूद्राधित क्षूद्र मला मानण्यात आले,
अन् स्त्री स्वातंत्र्य महती या मनुच्या विळख्यात
अडकविण्यात आले...
म्हणूनी कोपर्डी, निर्भया, प्रियंका
घटनेस बळी पडले...!

- कु. तेजस्विनी पाटील
बी.ए. एफ.वाय

संभाजी महाराज समजले का आम्हाला?

संभाजी समजला का आम्हाला?
दोष देता संभाजीला,
तो समजला का आम्हाला...
वयात होता जेव्हा कोठला,
नेले दैवाने सईला,
काय करावे नशिबाला,
तो समजला का आम्हाला?
धाराऊच्या दुधावर
वाढला राजकुंवर,
मायस्पर्शाची धरधर,
शोधी माय इवली नजर,
ओला डोळा गरगर फिरला,
तो समजला का आम्हाला...
सावत्रपण होतेच वाट्याला,
वैभव पारखं मातेला,
जग झोपता रात्रीला,
जाग त्याच्या डोळ्याला,
रात राती रडला,
तो समजला का आम्हाला....
समज नव्हती तेवढी,
आगऱ्याला मिळाली कोठडी,
सोडून एकला उत्तरेला,
शिवा बाप निसटला,
एकटा जीव मथुरेला,
उत्तर शोधीत राहिला,
तो समजला का आम्हाला...
आजीची होती गाढ माया,
तीच धरी सुखाची छाया
इथेही दुर्दैव आड येई,
जिजाई शंभुला सोडून जाई,
मायेसाठी शोधू कुणाला,
तो समजला का आम्हाला....
निष्ठावंत ढोंगी चतुर,
शंभुला सदा फितूर,
कावा पाटीली रचला,
बदनाम करी छाव्याला,
बाप लेकाशी दुरावला,
तो समजला का आम्हाला...
आबा गेला जेव्हा सोडून,
नाही दिले त्याला भेटून,
रायगडच्या त्या बापाला,
पुरंदरच्या त्या लेकाला,
घायाळ शेर विव्हळला,
तो समजला का आम्हाला...?

- कु. वैष्णवी शिवबुगडे
बी. कॉम १

विसरायचं नसतं...

उंच शिखरावर पोहोचल्यावर
पायथ्याला विसरायचं नसतं!
यौवनात आल्यावर,
बालपणाला विसरायचं नसतं!
प्रिये धुंद-बेधुंद झाल्यावर,
माता-पित्यांना विसरायचं नसतं!
आधुनिक सिनेमा पाहत असताना.
श्यामच्या आईला विसरायचं नसतं!
पंचपक्वनांचा स्वाद घेताना,
चटणी-भाकरीला विसरायचं नसतं!
अफाट सागरामध्ये डुंबत असताना,
झऱ्यांना कधी विसरायचं नसतं!
विराट सुख भोगत असताना,
दु:खाला कधी विसरायचं नसतं!
जे जीवन सरहद्दीवर शहीद झाले,
त्यांना कधी विसरायचं नसतं,
आणि त्या क्षणभंगूर जीवनात
अंतिम सत्य 'मृत्यू'
याला कधी विसरायचं नसतं...

- कु. सादीया नदाफ
बी. एस्सी. १

हिंदी विभाग

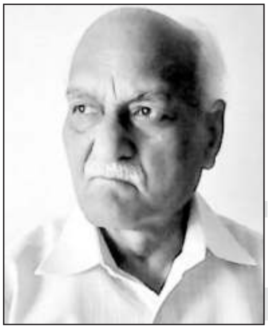

आओ अब, जाति–धर्म से कुछ,
उपर की बात चलायें हम ।
मानवता फूलों–सी महके
ऐसी रस–धारा बहायें हम ।।

इस नंगी–भूखी धरती के
दुख का मिलकर उपचार करें ।
सुख के सपने साकार करें
प्राणी–प्राणी को प्यार करें ।।

– सुधाकर मिश्र

विभागीय संपादक
प्रा. डॉ. संतोष माने

अनुक्रमणिका

---------------✻ गद्य विभाग ✻---------------

- नारी — कु. दिव्या होडगे M.A. II
- सोशल मीड़िया और युवा पिढ़ी — कु. सरिता पाटील M.A. I
- वेदना स्त्री की — कु. तेजस्विनी पाटील B.A. I
- नारी को नारी ही रहने दो — कु.किर्ती हसूरकर B.A. II
- जान की आत्मकथा — कु. अश्विनी मायाण्णावर M.Com. I
- कम्प्युटर क्रांति : लाभ व हानि — कु. सायली देसाई M.A. I
- वीर कवि – भूषण — कु. सरिता पाटील M.A. I
- समाज और सोशल मीड़िया — कु. प्रतिक्षा आसवले M.A. I

---------------✻ पद्य विभाग ✻---------------

- नारी — कु. किर्ती हसुरकरB.A. II
- हमारा कॉलेज — कु. रेश्मा दळवी B.A. I
- शायरी — कु. अयोध्या काळगे B.A. I
- एक कविता हर माँ के नाम — कु. सुनिता खोत M.A. I
- मित्रों की रचना — कु. अयोध्या काळगे B.A. I
- मेरी रचना — कु. अयोध्या काळगे B.A. I
- मैं अब विदा लेता हूँ — कु. सुनिता खोत M.A. I
- जिंदगी का सफर — कु. अश्विनी मायण्णावर M.Com. I
- तमन्ना — सौरभ मांगले B.Com. I
- सैनिक — गणेश जाधव M.A. II
- शायरी — कु. अयोध्या काळगे B.A. I
- जिंदगी के दो पल — भास्कर पाटील B.A. III
- सच्ची दोस्ती १,२,३ — कु. पुनम मांगले B.A. II
- जीवन की राह — कृष्णा मोरे B.A. III
- होसला तयारी की — कु. प्रियांका पाटील B.A. III

नारी...

कु. दिव्या होडगे
M.A. II

प्राचीन भारत में नारी क्या थी और आज क्या है ?

प्राचीन भारत में मानव जीवन को आश्रम में बाँटा गया है । ब्रह्मचर्याश्रम, गृहस्थाम, वानप्रस्थाश्रम और संन्यासाश्रम और इनमें गृहस्थाश्रम को सबसे महत्त्वपूर्ण माना गया है । गृहस्थ जीवन में पुरुष और स्त्री दोनों को समान रूप से महत्त्व दिया गया है । बाद में नारी का वह दर्जा छिन गया । अपने परिवार के संचलन में राय देने

का अधिकार भी उससे छीन लिया गया । भारतीय नारी का जीवन दुर्दशाग्रस्त ही रहा । इसी से व्यथित होकर हमारे राष्ट्रकवि मैथिलीशरण गुप्त ने कहा है,

अबला जीवन हाय । तुम्हारी कहानी

आँचल में है दुध और आँखों में पाणी ।

यही कहानी तुम्हारी नारी । नारी आज क्या है नारी ?

आज नारी शिक्षा के प्रसार के कारण आज नारी–पुरुष के बीच की असमानता खत्म हो चुकी है और नारी जिंदगी के अनेक रूप बने है । नारी घर परिवारो में है । अपने परिवार के संचालन में राय देने का अधिकार है । विश्व के लगभग सभी देशों में नारी स्वातंत्र्य का वातावरण है । आज की भारतीय नारी उच्च शिक्षा प्राप्त कर जीवन के हर क्षेत्र में पुरुषों के साथ कंधे से कंधा मिलाकर कार्य कर रही है । वह अपनी आजीविका स्वयं कमाकर अपने पैरों पर खड़ी होना सीख गई है । अपनी संतान को सुशिक्षित और आत्मनिर्भर बनाकर देश की प्रगति में वह महत्त्वपूर्ण योगदान कर रही है । वर्तमान युग की भारतीय नारी ने सिद्ध कर दिया है की वह दुबली न होकर शक्तिस्वरूपा और तेजस्विनी है । महँगाई के इस युग में गृहस्थी चलाने के उद्देश से भिन्न भिन्न क्षेत्रों में स्त्रियों की संख्या तेजीसे बढ़ती जा रही है । शिक्षा, विज्ञान, खेलकुद, फिल्म उद्योग, प्रशासन, राजनीति आदि सभी क्षेत्रों में भारतीय नारी नए नए कीर्तिमान स्थापित कर रही है । भारतीय नारियों ने देश में सर्वोच्च स्थान भी प्राप्त किया है । इनमें भारत की प्रधानमंत्री स्व. श्रीमती इंदिरा गांधी और उत्तर प्रदेश की पूर्व मुख्यमंत्री सुश्री मायावती, राजस्थान की पूर्व मुख्यमंत्री श्रीमती वसुंधरा राजे, भारत की सबसे नारियों ने देश में सर्वोच्च स्थान भी प्राप्त किया है । भारती की सबसे बड़ी राजनीतिक पार्टी काँग्रेस की अध्यक्षा श्रीमती सोनिया गांधी, दिल्ली की पूर्व मुख्यमंत्री श्रीमती शीला दीक्षित, अध्यक्षा श्रीमती इंदा नोइ आदि के नाम प्रमुख है । भारत की भूतपूर्व राष्ट्रपति श्रीमती प्रतिभा पाटील का नाम इनमें सर्वोपरि है । अंतरिक्ष अनुसंधान के क्षेत्र में सुश्री स्व. कल्पना चावला ने अद्वितीय कीर्तिमान स्थापित कर स्वदेश का गौरव बढ़ाया है ।

आज आवश्यकता इस बात की है कि भारत का समग्र नारी समाज अपने ऊपर होने वाले अन्याय के प्रतिकार के लिए एकजुट होकर संघर्ष करे ।

नारी हम रोशन मशाल बन जायेंगे ।
जो दुसरों को अंधेरे में रास्ता दिखायेगी,
नारी हम रोशन मीनार बन जायेंगे,
जो अंधेरे में मुसाफिरों को दिशा बतायेंगी ।

◆◆◆

सोशल मीड़िया और यूवा पिढ़ी

कु. सरिता पाटील
M.A. I

सोशल मीड़िया! सोशल मीडिया! सोशल मीड़िया! क्या है यह सोशल मीड़िया? सोशल मीड़िया यह एक अपरंपरागत Non-traditional Media है । यह एक व्हर्चुअल दूनिया बनाता है जिसे हम इंटरनेट के माध्यम से पहुँच सकते है । सोशल मीड़िया यह एक विशाल नेटवर्क है जो संसार को जोडे रखता है । यह द्रूत गति से सुचनाओं का आदान-प्रदान करता है । इसलिए यह संसार का बहुत अच्छा माध्यम है ।

सोशल मीड़िया के कई सारे उपकरण उपलब्ध है जैसे , फेसबुक, वाट्सॲप, ट्वीटर, इन्स्टाग्राम! इन उपकरणों की माध्यम से हम जगभर में जोडे जा सकते है । या सुचनाओं का आदान-प्रदान कर सकते है ।

आज हम देख सकते है कि समाज के हर एक व्यक्ति को मिड़िया पर टाइम/समय बिताना अच्छा लगता है । अगर किसी कारण इंटरनेट काट लिया जाए तो उपकरणकर्ता को एक तरह की बैचेनी सी महसुस होती है । व्यक्ति को अपना मानसिक स्वास्थ्य ठीक रखने में कठिनाई पहुँचती है । इसलिए सोशल मीड़िया यूवा पिढ़ी के लिए खतरा बनता जा रहा है ।

यूवा पिढ़ी कामकाज अध्ययन, कसरत, खेलकुद, पढ़ाई आदि बाते छोड़कर मीड़िया का सकारात्मक और नकारात्मक दोनों तरह से उपयोग किया जा रहा है । पहले हम सकारात्मक दृष्टि से विचार करते है ।

सोशल मीड़िया की साधनों में से हम सबसे पहले हम फेसबुक के बारे में विचार करते है । आजकल सबके पास स्मार्ट फोन है । स्मार्ट फोन में कई सारे ॲपस होते है । मनोरंजन के हेतु इसका उपयोग करते है । दोस्तों से तुरंत संपर्क कर सकते है । जगभर में कनेक्शन बना सकते है । फेसबुक से हमें जिस व्यक्ती को चाहे उसका नाम डालें तो उस नाम के हजारो लोग सामने आ जाते है । इससे हमें जिस व्यक्ती की तलाश है उसे हम ढुँढ सकते है । हम इच्छित व्यक्ति के तलाश के बाद हमें उसके साथ संभाषण या कमेंटस कर सकते है । हम ग्रुप तैयार कर सकते है । अगर हमें किसी का जन्मदिन याद नहीं होता तो टाईमलाइन के जरिए हमें फेसबुक पर इसका पता चलता है और उस व्यक्ति को हम बधाई दे सकते है । फेसबुक यह एक ऐसा साधन है जिससे हम किसी की जानकारी प्राप्त कर सकते है । अगर हमने कोई फोटो, मॅनेज, व्हिडीओ किसी को भेजा तो कई सारे दोस्त और दोस्तों के दोस्त भी उसे देख सकते है और उसपर कमेंटस करते है । और जिसने भैजा है वह किसने देखा, किसने क्या कमेंटस भैजी इसकी जानकारी देख सकता है । अगर किसी का नसीब अच्छा हो तो उसे लाखो लाईकस और कमेंटस मिलते है और एक़ दिन में वह सबका चहिता और प्रसिद्ध बनता है ।

११ जनवरी २०२० इस दिन शिवराज कॉलेज के प्रांगण में शिवराज इंग्लिश मेडिअम स्कूल का गाने का कार्यक्रम आयोजित किया था । उसमें प्रमुख अतिथि के रूप में गडहिंग्लज शहर के प्रसिद्ध नेत्र चिकित्सक मा. डॉ. पाटणे सर जी उपस्थित थे । उनके बारे में एक घटना भाषण में बनाई थी कि २५ साल पहले 'पलकों के पिछे क्या है' यह व्यंगात्मक कविता लिखी थी । तब वह किसी को पता नहीं थी लेकिन पिछले हप्ते किसी कार्यक्रम में उन्होंने वह गाना गाकर सुनाया तो व्हिडीओ बनाकर फेसबुक पर डाला, तो एक ही रात में उस गाने को लागों से उपर लाईकस और कमेंटस मिली । इस बात को अगर देखे तो इसका जाल कितना बड़ा है इसका अंदाजा आता है और पता चलता है कि मीड़िया के माध्यम से हम कैसे प्रसिद्ध हो सकते है ।

फेसबुक पर हमें कोई बात भी जल्दी पता चलती है । फेसबुक जितना अच्छा है उतना ही बुरा भी है । इसका नकारात्मक दृष्टि से विचार करते है । आज कल हम देखते है कि छोटे बच्चे भी स्मार्ट फोन देखकर रोने से चूप हो जाते है तो माँ-पिता दोनों अपने काम जल्दी निपटाने के लिए बच्चे को फोन दिखाकर चूप कराते है, लेकिन यह नहीं सोचते कि उसकी आँखो कों कितनी हानी पहुँचती है ।

आज के यूवक भी कुछ पिछे नहीं है । उठने से पहले अपने फोनपर फेसबुक, वॉट्सॲप मॅसेज चेक करते रहते है । दिन में तो फोन के बिना रहते ही नहीं और रात में भी देर तक चॅटिंग, कमेंटस देखते रहते है। आज की

यूवा पिढ़ी एक पल के लिए भी इससे दूर नही रहती । इससे बहुत सारी हानियाँ होती है ।

फेसबुक का दुरुपयोगी यह है कि, इस पर कई बार अश्लिल व्हिडीओ या भडकाऊ संदेश भैजे जाते है, उससे यूवकों के मानसिकता पर काफी प्रभाव पड़ता दिखाई दे रहा है । यूवकों के मन में अपनों अपनों में घृणा उत्पन्न कर रहा है । यूवकों के मन में असंतोष की भावना बढ़ती जा रही है । इससे राष्ट्र का विकास कम हो जाने का खतरा पैदा हो रहा है।

राष्ट्र के विकास के लिए यूवा पिढ़ी का सहयोग बहुत ही महत्त्वपूर्ण है । इससे राष्ट्र की समृद्धी और प्रगती में सुखशांती में साझेदारी है । यूवा पिढ़ी का सहयोग मातृभूमि के प्रति समर्पण की भावना को प्रकट करता है । लेकिन आज की यूवा पिढ़ी सोशल मीड़िया के चक्कर मे फँस गई है ।

जला अस्थियाँ बारी बारी ।
छिटकाई जिनसे चिंगारी ।
जो चढ़ गए पूष्य वेदी ।
पर लिए बिना गर्दन का मोल ।
– रामधारी सिंह 'दिनकर'

एक काल ऐसा था जो बलिदान पर टिका हुआ था झाँसी की रानी, सुखदेव, भगतसिंह, राजगुरु, बिस्मिल, भगवती बापू, चंद्रशेखर आझाद, संचद्रि साव्याल जैसे बहुत सारे यूवकों ने स्वतंत्रता के लिए अपनी प्राणों का बलिदान दिया और आज की यूवा पिढी इनके कार्य को जानने प्रयास करने के बजाय इन क्रांतीकारियों के बलिदान दिवस पर फेसबुक, व्हॉट्सॲप पर व्हिडीओ, शुभकामनाएँ डालकर लाईक और कमेंटस करने समय व्यतित करते है।

सोशल मीड़िया का और एक साधन है जो आज यूवा पिढ़ी में तेजी से चलता या उपयूक्त होता देखा जा रहा है वो हे व्हॉट्सॲप!

व्हॉट्ॲप से हमें एक दूसरे से चँटिंग करके अपना मनोरंजन कर सकते है । अपने से संलग्न विषय से आधारित लोगों का विशिष्ट ग्रुप तैयार किया जा सकता है । कोई जाहिरात हो तो सब तक पहुँचायी जा सकती है । व्हॉटस्ॲप से यूवा एक दूसरे से अपने मन की बात कर सकते है । कोई संदेश भी भेज सकते है । अपना फोटो, अपने स्टेटस पर लगाकर कमेंट लिए जाते है । इसी गुणों से यूवा पिढ़ी में इसका सथान सबसे ऊपर है ।

व्हॉट्सॲप जितना अच्छा है उतना ही उसका दुरुपयोग भी है । क्योंकि व्हॉट्सॲप से चॅटिंग करते समय कब निकल जाता है, उसका पता भी नहीं चलता । यूवा पिढ़ी अध्ययन, पढ़ाईं, ध्यान, व्यायाम सभी बातें छोड़कर फोन से चिपके रहने लगे है । यह सब करते समय देर रात तक जागते रहते है । नींद पूरी न होने से थकान महसुस होती है और सतत फोन देखते रहने से आँखों की बिमारियाँ भी बढ़ती जा रही है ।

यूवा पिढ़ी ने तो पूस्तकों को देखना ही छोड़ दिया है । यूवक और यूवतियाँ हमेशा यह सोचते रहते है कि हमने जो स्टेटस, डी.पी. या व्हिडीओ लगाया है, यह किसे पसंत आया होगा या नहीं । इस तरह आज की

यूवा पिढ़ी सोशल मीड़िया के जाँल में चक्रव्यूह की भाँती फँस गई है ।

भारत की यूवा का एक काल ऐसा था जो भारतीय यूवा देश के लिए मर मिटने को तैयार थे । अपना चरित्र बल अच्छा बनाने में प्रयत्नशील थे । चरित्र बल के उज्जल पक्ष को प्रस्तुत करने के लिए 'दिनकर'जी कहते है –

'नर का गुण उज्ज्वल चरित्र है, नहीं वेश, धन–धाम'

भारत देश में कई लोग है जिन्होंने यूवावस्था में इतिहास रचा – उदा. देखा जाए तो –

१) सिद्धार्थ गौतम ने यूवावस्था में माया मोह को त्याग कर जीवन में 'अहिंसा परमोधर्म' की ध्वजा फहराई ।

२) भारतेंदू ने तो कुल ३५ वर्ष के जीवन में उनहत्तर रचनाएँ देकर हिंदी साहित्य का युग परिवर्तन किया ।

३) श्रीनिवास रामानुजन ने मात्र ३१ वर्ष की आयु में गणित के क्षेत्र में 'भारतीय फैलो ऑफ रॉयल सोसायटी का पुरस्कार जिता था ।

४) युवा संन्यांसी विवेकानंद तो अध्यात्मक के प्रचार से विदेशियों को आध्यात्मिकता का मतवाला बना दिया।

वास्तव में ये यूवा भारत के गौरव थे । लेकिन आज के यूवा को इनकी जयंती भी याद नहीं, यह सबसे जादा खेद और दु:ख की बात है ।

यूवा पिढ़ी सोशल मीड़िया से इतने करीब हो चकी है कि उससे यूवा पिढ़ी को दूर करना असंभव होता जा रहा है । इन सोशल मीड़िया के साधनों से कई सारे गलत संदेश बार बार भेजे जाते है । जिसकी वजह से यूवकों के मन में असंतोष पैदा होता जा रहा है । कई सारी बिमारीयों की शिकार यूवा पिढ़ी बन गई है ।

आज ग्रंथालय में जाकर एक किताब पढ़ने तक की फुरसत यूवा पिढ़ी में नहीं है । कोई परिश्रम करना है तो उससे दूर भागने की प्रवृत्ति दिखती है । किसी लक्ष्य को प्राप्त करने के लए श्रम करना बहुत जरूरी है । इसी श्रम को तप कहते है । इस तप के विषय पर गोस्वामी तुलसीदास लिखते है –

'तप बल रचइ् प्रपंचू विधाता ।
तप बल संभु करिहि संघारा ।
तप बल सेषु धरहिं महि भारा ।'

शारीरिक और मनासिक विकास के लिए कुछ परिश्रम करना अत्यंत महत्त्वपूर्ण है । सोशल मीड़िया के वजह से आज के यूवा पिढ़ी खेलकूद में भी शामिल नहीं होती । खेल भी स्मार्ट फोन पर खेलते है । इससे शारीरिक तंदुरुस्ती भी आज के यूवा पिढ़ी में नहीं है ।

खेल का क्षेत्र तो यूवा पिढ़ी का ही है । यह राष्ट्र की शक्ती और वीरता का परिचायक है । आज खेल के क्षेत्र में सुशिल कुमार (कुश्ती), मेरी कोम (बॉक्सिंग), गगन नारंग (शंटींग), सायना नेहवाल (बैडमिंटन), महान क्रिकेटर कपिल देव, सचिन तेंडुलकर, शतरंज के खिलाडी विश्वनाथन, टेनिस के खिलाडी महेश भूपती

तथा लिएण्डर पेस की जोडी इन खिलाड़ियों ने अपनी यूवावस्था में ही अपना योगदान दिया है, वह अपूर्व और अद्‌भुत है । यह सब देखकर आज की यूवा पिढ़ी को इनका आदर्श लेकर कुछ कार्य करके दिखाना पड़ेगा ।

युवा क्या नहीं कर सकते? यदि यूवा देश में जीवनोपयोगी शिक्षा को महत्त्व दे सके, युवा शिक्षक निष्ठापूर्वक शिष्यों के अध्यापन में रुचि ले, युवा राष्ट्रीय उत्थान के गीतों और लेखों से देशवासियो में राष्ट्रीयता के बीज बो सके, यदी युवा डॉक्टर अपनी आय से अधिक मरीज के मर्ज को दूर करने का प्रण करे, यदी युवा कृषक आधुनिक उपकरणों से सधन खेती में जुट जाएँ तो यह राष्ट्र निर्माण में युवा पिढ़ी का चिरस्मरणीय सहयोग होगा । इससे राष्ट्र विकसित राष्ट्रों की मणी में शीघ्र खडा दिखाई देता है । लेकिन सोशल मीड़िया के जाल से यूवा पिढ़ी को दूर रखना पड़ेगा । इसलिए इसके दूष्परिणाम के बारे युवा पिढ़ी को उचित मार्गदर्शन दिया जाना चाहिए ।

मगध सम्राट की एक प्रसिद्ध कथा है – मगद सम्राट बिंदूसार ने अपने सभी राजकुमारों को दरबार में बुलाया और अपना अपना स्थान ग्रहण करने का आदेश किया । सभी राजकुमार पहले से नियत अपने अपने स्थान पर बैठ गए । लेकिन अशोक जाकर सम्राट के सिंहासन पर बैठ गया । कालांतर में अशोक महान सम्राट बना । क्योंकि उनमें आत्मसन्मान और आत्मविश्वास कुट कुट कर भरा हुआ था । यही कारण था कि वह चक्रवर्ती सम्राट बन गया ।

आज की यूवा पिढ़ी के अंदर आलस्य की मात्रा बहुत है । कोई काम करना हो तो भी वह अपनी इच्छा से नहीं करता । बल्कि उस काम को ढालने प्रयास करता है । इंटरनेट के मध्यम से इन साधनों का उपयोग भी हम सारी महत्त्वपूर्ण घटनाओं को जानने के लिए कर सकते है । लेकिन इन सब में आज की यूवा पिढ़ी को कोई रस या आनंद नहीं है ।

इस प्रकार सोशल मीड़िया जितना अधिक महत्त्वपूर्ण है उससे कोई जादा भयंकर और यूवा पिढ़ी को खत्म करनेवाला है। इसलिए युवा पिढ़ी को इससे दूर रखने का प्रयास शिक्षा के द्वारा किया जाना आज की जरूरत है।

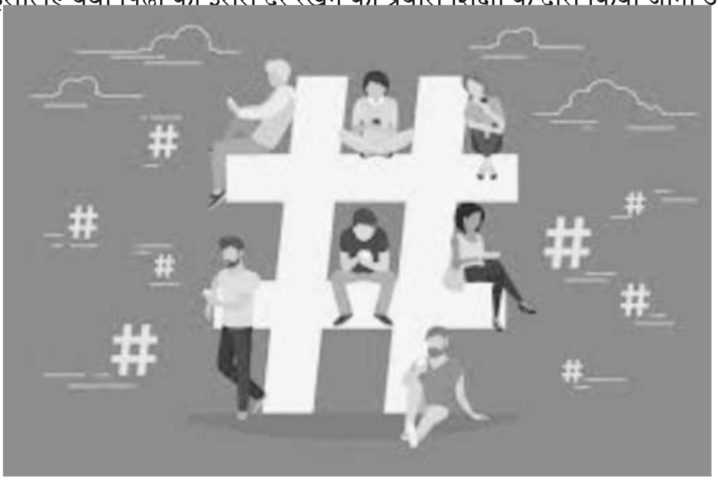

♦♦♦

वेदना स्त्री की!

कु. तेजस्विनी पाटील
B.A. I

यत्र नार्यस्तू पुजन्ते,
एमन्ते तत्र देवतः ।।

सुभाषित में प्रस्तुत इस वचन के अनुसार जहाँ नारी की पूजा होती है, वहाँ देवता वास करते है। हजारों साल पहले हमारा प्यारा भारत देश इस अर्थ से ही देवताओं का देश माना जाता था। भारतीय स्त्री शक्ती का प्रतिक मानी जाती थी । उसे ईश्वर ने सेवामयी, प्रेममयी तथा करुणा की मूर्ति बनाकर भेजा है ऐसा माना जाता था । जहाँ शिव की वहाँ पार्वती की पूजा करनेवाला यह देश था। नारी विश्व का वह नुर है जिसके बिना पुरा विश्व सुना है। स्षटी की कल्पत्ती तथा पालन की भूमिका नारी ही निभाती है, ऐसी हमारी

श्रद्धा थी, परंतु इतने सारे आदर्श विचार और जीवन पद्धती वर्तमान समय में न जाने कहाँ लापता हुए है । वर्तमान समय में जितना नारीयों का शोषण किया जाता है, उतना अन्य किसी का नहीं । इस शोषण के प्रकार केवल कुछ पर्दे के अन्दर के है, तो कुछ बाहर के अनपढ़ गँवार बुरी आदतों के आदी लोगों से नारी की होनेवाली पिटाई ले या पढ़े लिखे व्हाईट कॉलरवाले बॉस से शिक्षित नारी का होनेवाला शोषण हो । दोनों मे अंतर केवल इतना है की अनपढ़ नारी का शोषण पर्दे के बाहर गली गली में होता है, तो शिक्षित नारी का शोषण केबीन के अंदर होता है ।

वर्तमान समय में नारी के दर्दनाक शोषण का एक प्रकार स्त्री भ्रूण की माँ के पेट में ही हत्या कर देना । विज्ञान की देन भ्रूण परिक्षण प्रक्रिया ही स्त्री जाती के लिए सबसे बड़ा अभिशाप बन गई है । केवल स्त्रीभ्रूण ही नहीं तो गर्भपात जैसे निंदनीय प्रकार की आलोचना करते हुए स्वामी श्रीराम सुढाजीने कहा है, 'हमारा समाज जब तक गर्भपात जैसे महापाप से नहीं बचेगा तब तक इसकी गती, प्रगती और स्वयं उद्धार की स्थिरता के सपने देखना एक पागलपन होगा ।' हम सब इससे इतने आगे जा चुके है की, भ्रूण परीक्षण में गर्भ पुरुष लिंग का होता है तब पाँवभरी बहु, बेटी, पत्नी की सभी सेवा करते है । उसकी कोख से पैदा होनेवाला वंश का दीपक कुल का नाम रोशन कर देगा । ऐसे सपने में हम खो जाते है, परंतु गर्भ यदि स्त्री लिंग हो तो तुरंत गर्भपात किया जाता है । आज बड़े बडे लेडीज डॉक्टर और जेन्टस डॉक्टर भी बड़ी ही निर्दयतों से स्त्री भ्रूणों की हत्या कर लेते है । सही अर्थ में ये मानव कलहलाने के भी लायक नहीं होते है ।

सबसे बड़ी विडंबना यह है की स्त्री भ्रूण हत्या करने में अनपढ़ नारीयों के साथ पढ़ीलिखी नारी उससे भी आगे है । कुलदीपक के सपने देखनेवाली ये नारीया माँ कहलाने की अधिकारीनी होती ही नहीं बल्की नारी जातीयों पर लगा हुआ सबसे बड़ा कलंक है । पैदा होने से पहले ही वात्सल्य की मुर्ति नारी की हत्या करना सबसे बड़ा महापाप है । यह पाप करते समय माँ के पेट के अंदर की कल की माँ चिढ़ाकर कहती है, माँ, मैं स्त्री बन गई इसमें मेरा क्या कसूर ? मुझे भी इस दुनिया में आने का हक है माँ! जब तु इस दुनिया में आई थी तब मेरे नाना नानी ने तुझे पेट में मार दिया होता तो तुझे क्या लगता ? तु यदि किसी की पत्नी, किसी की बहु बनकर भारतीय नारी का आदर्श निभाना चाहती है, तो यह पागलों के समान व्यवहार क्यों करती हो । पिताजी आप भी इसमें पिछे नही है, मुझे माँ की पेट में मार डालने की ऑर्डर तो आप ही की है ना । आप ही अपनी पुरुषी अहंता से माँ पर दबाव डालकर उसे गर्भपात करने के लिए विवश कर देते हो ना! पर जब मैं ही इस दुनिया में नहीं आऊंगी ना तब आपके लिए रोनेवाले, गानेवाली अपनी चरित्रबल से आपका नाम रौशन कर देनेवाली बिजली ही धरती से लापता हो जाएगी और आप ही नहीं सारी दुनिया अंधेरे में खोकर बरबाद हो जाएगी ।

इतना सबकुछ हो जाने के बावजुद ही भारत के सभी राज्यों में स्त्रीभ्रूण की हत्या हो रही है । इसके परिणाम स्वरूप नारीयों की संख्या बड़ी तेजी से कम होती जा रही है । यदि यह सीलसीला ऐसा ही चलता रहा तो मारकार, बलात्कार जैसे आपत्तीयाँ सारे समाज को बरबाद कर देगी । नारी का घर से बाहर निकलना मुश्लिक हो जाएगा । वासना की गंधी नालीयों में सब वह जाएंगे, इसलिए प्रसाद जी के के शब्दों के केवल इतना ही कहती हुँ –

'मुक्त करो मानव नारीको,
युग–युग की जर्जर काया से,

◆◆◆

नारी को नारी ही रहने दो...

कु. किर्ती हसुरकर
B.A. II

हमारे भारतीय समाज में नारी को बचपन से ही कुछ संस्कार दिए जाते है और वो संस्कार उसे सहज कर रखना होता है । जैसे धीरे बोलो, किसी के सामने जादा नहीं हँसना, गंभीर बनो यानी समझदार बन कर रहना । उस बच्ची का बचपन न जाने किस अंधेरे कमरे में गुम हो जाता है । हमारा पुरुष प्रदान देश क्युं नहीं समझता कि नारी प्रकृति का अनमोल उपहार है । उसके मन में कुछ कोमल संवेदनाएँ होती है । जो उसे खुबसुरत बनाती है। वो एक ममता का रूप है और इस ममता रूपी नारी को हर रूप में हमेशा छल कपट ही मिला है परंतु आज की नारी इन सब बातों को छोड़कर काफी आगे निकल आई है ।

आज नारी में आधुनिक बनने की होड़ लगी है । नारी के जीवन में क्रांतिकारी, परिवर्तन हुआ है, हर क्षेत्र में आगे बढ़ रही है, बदल रही है और ये परिवर्तन सभी को देखने को मिल रहा है । पहले नारी का जीवन घर की चार दीवारों में ही बीत जाता था । चुल्हा–चौका करके और संतानोत्पजित्त तक ही उसका जीवन सीमित था । विशेष रूप से नारी का एक ही कर्तव्य था । घर संभालना, उसे घर की इज्जत मान कर घर में ही परदे के पीछे रखा जाता था । माँ के रूप में, पत्नी के रूप में, पुत्री के रूप में, आज नारी का कदम घर से बाहर की ओर बढ़ गया है । पहले नारी के वस्त्रों पर ध्यान दिया जाता था । नारी केवल साड़ी ही पहन सकती थी । मतलब अपने आप को उसे पुरी तरह से ढक कर रखना नारी का कार्य था । आज की नारी बहुत आगे निकल गई है । उसकी वेशभूषा को और स्वच्छंद विचरण को ही नारी का आधुनिक होना मान रहे है । परंतु स्वतंत्रता को अपनाना आधुनिकता नहीं है । नारी को शक्ति का प्रतिक माना जाता रहा है । और उसने अदम्य साहस का परिचय भी दिया है ।

‘चुनौतियों का हँसकर
स्वागत करने वाली महिलाएँ
आज हर क्षेत्र में अपना लोहा मनवा रही हैं ।
कल तक भावनात्मक रूप से कमजोर
महिलाएँ आज आर्थिक रूप से
आत्मनिर्भर बन रही हैं
तथा अपनी जिंदकी के महत्त्वपूर्ण फैसले स्वयं कर हीं है ।’

इसके अतिरिक्त धैर्य एवं त्याग कां और पृथ्वी की संज्ञा दी गयी है । झांसी लक्ष्मीबाई और पन्ना धाय जैसे नारियों ने इतिहास में नारी शक्ति और त्याग को सिद्ध किया है । वास्तव में दमन का विरोध और प्रगतिशील नवीन विचारों का अपनाना ही नारी का आधुनिक होना है और ऐसा प्रत्येक युग में वह करती रही है । नारी ने अगर कुछ कहा या करा तो उसमें किसी न किसी रूप में ऊँगली उठा दी गयी, यहाँ तक की रामायण में श्रीराम ने भी सीता माता की परिक्षा लेने से पीछे नहीं हटे ये कहकर की, वो रावण के अपहरण करने की वजह से वहाँ रही तो वो अपवित्र हो गयी । यानी नारी पर जब पुरुषोत्तम श्री राम जो हमारे भगवान है । उन्होंने भी माता सीता की परीक्षा लेकर साबित कर दिया की नारी का महत्त्व उसके रहने से नहीं बल्कि पुरुष द्वारा बनाई परंपराओं में बंध कर रहना ही उसका कर्तव्य है, अगर उसने उनके खिलाफ कुछ किया तो अपवित्र या फिर कोई लांछन उस पर लगा दिया जाता है । जब हमारे देश में सीता माता तक नहीं बची तो हम तो एक सामान्य नारी है । परंतु जमाना अब बदल रहा है । अब नारी इन सब बातों की परवाह किये बिना घर से बाहर निकल कर आधुनिक होने का परिचय दे रही है । चाहे समाज आज उसे किसी भी प्रकार का दर्जा क्यूँ ना दे ।

नारी को मानवीय अधिकारों से वंचित किया जाता रहा है । दमन का विरोध करने का, शिक्षा, राष्ट्र के विकास में सहयोग देने का अधिकार नहीं दिया जाता था परंतु बीसवीं शताब्दी के प्रारंभ में पश्चिमी राष्ट्र की

नारी स्वतंत्र होकर अपनी प्रतिभा को प्रदर्शित करने लगी थी । उसने शिक्षा का अधिकार प्राप्त कर ली है । शिक्षा के द्वारा उसके लिए बहुत सारे द्वार खुल गए है . ऐसा कोई क्षेत्र है, जिसमें उसने प्रगति ना की हो, बीसवी शताब्दी में भारतीय नारी की शिक्षा पर भी सुधारकों द्वारा बल दिया जाने लगा था ।

आज भारतीय नारी चार दीवारों से निकलकर अपने अधिकारों के प्रति सजग हो गयी है । शिक्षित होकर विभिन्न क्षेत्रो में वो अच्छा प्रदर्शन कर रही है ।

'पढ़ो और बढ़ो' मूलमंत्र का पालन कर रही है । नारी को भाग्य मानने वाले पुरुष प्रधान समाज में नारी ने प्रमाणित कर दिया की वो भी इस पूरुष प्रधान देश में अपना लोहा रख सकती है । आज उसकी प्रतिभा और दृष्टकोन पुरुष से पीछे नहीं है । साहित्य, शल्यचिकीत्सा, विज्ञान अनेक ऐसे क्षेत्र है जिसमें नारी ने अपनी प्रतिभा प्रदर्शित की है । केवल पुरुष का क्षेत्र मानने वाले पुलिस विभाग में मुस्तैदी से अपना कार्य कर रही है । और पुरुष से पीछे नहीं है । कल्पना चावला, बछेंद्री पाल, किरण बेदी ऐसी कई हस्तियाँ स्त्री है अगर जिनका नाम गिनने लगे तो शायद पुरी किताब पड़ ले उनके बारे में या लिखने बैठे तो कॉपी के पन्ने भी कम पड जायेंगे । आज नारी अंतरिक्ष में जाने के साथ ही हिमालय की दुर्गम चोट पर भी चढ़ रही है । और ऐसा कोई क्षेत्र नहीं छोड़ नहीं रही है जहाँ वो अपनी विजय का झंडा ना फेरा रही हो ।

जापान और रूस में महिलाएं हर काम करती हैं । जापान एटम बमों से तबाह हो गया था लेकिन यह बहुत जल्द ही बच गया क्योंकि इसके मानव, संसाधन ने अपनी अर्थव्यवस्था को स्थापित करने के लिए कड़ी मेहनत की, जब एक महिला खुद को उत्पादक कार्य में लगाती है, तो न केवल परिवार बल्कि देश को भी फायदा होता है । जीवन का मानक उसी के अनुसादर बढ़ता है । क्रयशक्ति बढ़ती है और हम अपने बच्चों को अधिक सुविधाएं दे सकते हैं । अप्रत्यक्ष तरीके से यह राष्ट्रीय अर्थव्यवस्था के लिए एक सहायत है । यदि पति और पत्नी दोनों काम पर हैं, तो उनकी आय दो गुनी हो जाती है । वे अपने बच्चों को बेहतर शिक्षा और चिकित्सा सुविधाए दे सकते हैं । एक महिला जो आर्थिक सुरक्षा का आनंद लेती है, वह परिवार में हँसी खुशी ले आती है । पूरा परिवार पृथ्वी पर स्वर्ग का स्थान बन जाता है । नया भारत कई बदलाओं से गुजर रहा है । सामाजिक परिवर्तन हर जगह दिखाई देता है । देश में महिलाओं की स्थिति में बदलाव हो रहा है, हालांकि यह परिवर्तन क्रमिक है । उसे अब घर में घरेलु नौकर या मुफ्त कुक के रूप में नहीं रखा जा सकता है ।

नारी में प्रतिभा और प्रगति समाज के लिए आवश्यक है । परंतु आधूनिकता के नाम पर नारी को समाज में दूषित करने का कोई अधिकार नहीं है । क्यूकि नारी का दर्जा माँ, बेटी, और किसी की पत्नी और साथ ही माँ दुर्गा, सरस्वती के रूप में पूजी जाती है । इसलिए उसके भी इनका सम्मान रखते हुए आगे बढ़ना है ताकी रिश्तोंको तोड़कर परिवार को अलग करके आधुनिकता को अपनाना है, वैसी भी नारी का दर्जा समाज को समान दिलाने के लिए है समाज को परिवार की तरह जोड़कर रखने के लिए है, ना की तोड़ने के लिए ।

'नारी का सन्मान करो,
जीवन को सुंदर बनाओ ।'

♦♦♦

जान की आत्मकथा...

कु. अश्विनी मायाण्णावर
M.Com.-II

क्या गुन्हा किया हमने जो लड़की बन के आये ।
ना जन्म देनेवाले खुश है हमसे, ना हमें पालनेवाले!
हम जो भी करते हैं, उन्हें सब गलत दिखता है!
और वही बात बेटे करें तो वाह वाह होती है!
क्यों हमें ठुकराया जाता है...
क्यों हमें आँखों से नजरअंदाज किया जाता है?
क्या सच में हम बेटियाँ इतनी बुरी होती है?
पहचाना मुझे कौन हूँ मैं...?
बताती हूँ....

मैं वह हूँ जिन्होंने मुझे नाकारा, मेरा अस्तित्व पता चलते ही खुशियाली की जगह नाराजी छाई, मैं वही हूँ। मेरे पापा ने ठुकराई हुई, मेरे माँ की जगह उसकी घर में काम करने दी, वह ही हू मैं...

जब मेरे इस जग में आने का पता चला सबको, तो कल्लोल हुआ। मेरे पापा मेरे माँ से नाराज हुए। मेरे माँ पर सब प्यार करनेवले भी उन्हें ठुकराने लगे।

मेरे आना मेरे दादी को भी पसंद नहीं था, बल्की वो एक माँ होकर भी!

मेरे ताऊजी मेरे पापा पर भी हसें क्योंकि उन्हें दो कर्तृत्वान बेटे थे । ये बात मेरे पापा को लगी, उन्हों ने मेरे माँ पर उनका सोच दबा दी, की हमें बेटी नहीं चाहिए ।

इस दुनिया में डॉक्टर लोग भी समज नहीं पाते कानुनी गुन्हा है फिर भी जाँच कर लेते है । और मुझे इस

दुनिया में नहीं आने देते वो, डॉक्टर भी एक महिला होकर मुझे इस दुनिया में आने नहीं देते, मुझे भी ये जग देखना था ।

मैंने सुना था माँ, पापा का झगडा, माँ बता थी, हमारे देश में लड़कियों ने बहुत उन्नती की है ।

इस देश में लड़कियों जादा आगे जा रही है । पहले तो लड़कियों लड़कों के बराबर थी पर अब लड़कों को पिछे छोड़ दिया है । राणी लक्ष्मीबाई, जिजामाता, प्रतिभाताई पाटील, सुनिता विलियम्स, पी. व्ही. सिंधु ये सब लड़कियाँ है जिन्होंने हमारा देश उँचाई पर लाया है ।

मुझे भी इस दुनिया मे आ कर इनके जैसे बनना था । पर पापा ने कहा लड़के घर का दिया है । वही बुढापे का बोज संभालते है । वह ही लडका खंदा देता है । वही अंतिम मक्रिया में काम आता है । पर मुझे समझ नहीं आया, बेटा दिया होता है पर बेटी उसमें जलने वाली बाती होती है ।

बेटा शादी होते ही माँ-बाप को भूलता है, लेकिन बेटी दो घरों को जोड़ देती है और दो घरों की जिम्मेदारी

लेती है । और ये सब बेटीही कर सकती है, तो बुढापा का भी बोज ले सकती है । बेटे ने ठुकराये माँ बाप को संभाल सकती है, तो अतिमक्रिया भी अच्छी से ही कर लेती है ।

तो मुझे क्यों नहीं आने देते ये लोग इस दुनिया में, क्यों ?

मैं माँ से बाते करने की बहुत कोशिश की, मैं कभी किसी भी जरूरत की जिद्द नहीं करूंगी, मुझे मेरे भाई जैसे अच्छे और किंमती खिलौने भी नहीं चाहिए, मुझे किंमती कार भी नहीं चाहिए, मैं पैदल शाला जाऊंगी, पर मुझे इस दुनिया में आने दो माँ, मुझे भी पढ़लिखकर बड़ा होना है । माँ पापा का नाम रौशन करना है, माँ... मेरे जैसे पैदा होने के पहले ही मार दिये जानेवाले बहनों को बचाना है, माँ कृपा कर के पापा को समझा देना माँ, मुझे आना है, माँ इस दुनिया में माँ!

मुझे भी मेरे भाई की अच्छी बहन बनना है, माँ, मेरे पापा की तुम्हारी प्यारी गुड़िया बनना है । ताऊजी को दिखा देना है माँ की, तुम कितनी सही हो! लड़कियाँ इस भारत माँ की जरूरत है । ये बात ताऊजी को समझाना है माँ...।

उनको माँ चाहिए, दीदी चाहिए, बहन चाहिए, पत्नी चाहिए, घर सँवार ने के लिए हर एक जरूरत के लिए माँ चाहिए, तो मैं क्यों नही माँ ? मुझे क्यों नही चाहते ये लोग, क्यों माँ ?

इनका भूतकाल इनकी माँ है,
इनका वर्तमानकाल इनकी पत्नी है,
इनका आनेवाला कल मैं हूँ माँ,
फिर क्यों पापा मुझे ठुकराते है माँ... ?

मैं ये सब बाते माँ से कहने की बहुत कोशिश की पर माँ तक पहुँची ही नहीं क्योंकि पापा अपने निर्णय पर अड़े थे ।

माँ भी कुछ नहीं कर सकी, मेरे विचार पापा तक पहुँचाने में नाकाम रही ।

माँ, मुझे डर लगता है, माँ मैं तुमसे अलग नहीं होना चाहती हूँ मैं, माँ मुझे बचा ले माँ, तुम जो दवा लेती हो, वो मुझे भी तकलिफ देते है माँ तुम्हारे साथ साथ! माँ मत करो ऐसा माँ, मुझे तुम्हारे साथ रहने दो माँ...

वो दिन आ ही गया, पापा ने माँ को डॉक्टर के पास ले आये, वो दिन ही था, जब मुझे और माँ को अलग कर देने वाला था । मैंने सिर्फ कुछ ही दिन माँ के साथ बिताये, मुझे मेरे ही माँ से अलग कर दिया गया, वो घाव जो मुझ पर किये, वो मैं सहन नहीं कर पायी, माँ..! माँ...! चिल्लायी पर किसी ने सुना नहीं । माँ को तो काश सुन पाती पर वो भी ये घाव सहन कर रही थी । इसिलिए मैंने सोचा, क्यों माँ को और गम दे कर जाऊ, इसलिये माँ से हसते हसते अलविदा हो गयी..!

♦♦♦

कंप्युटर क्रांती : लाभ और हानी...

कु. साहिली देसाई
M.A. I

हमारे देश में सर्वप्रथम १९६१ में कम्प्युटर का प्रयोग शुरू हुआ । किंतु राजीव गांधी के प्रधान मंत्रीत्व काल (१९८४-८९) के समय विविध क्षेत्रों में कम्प्युटर का जीस बड़े पैमाने पर प्रचलन बड़ा । उसे मुद्देनजर पर्यवेक्षकों ने उनके कार्यकाल को कम्प्युटर क्रांती की संज्ञा दी ।

लेखन तथा गणना के क्षेत्र में बिगत पाँच दशकों में आश्चर्यजनक प्रगती हुई है । कम्प्युटर भी इन्हीं आश्चर्यजनक आविष्कारों में से एक है । कम्प्युटर शब्दों का हिंदी भाषां में शामिल कर गया है । वैसे इसका हिंदी पर्याय का कामिल बुल्के ने अपने अंग्रेजी-हिंदी शब्दकोष में परिफलक दिया है । आज दप्तोरों,

स्टेशनों बड़ी बड़ी कंपनीया, टेलिफोन, एक्सचेंजो आदी अन्य अनेक ऐसे कारखानों में जहाँ गनणा करने अथवा काफी मात्रा में छपाई का काम करने की जरूरत होती है यहाँ भी कम्प्युटर है । ताकि कर्मचारीयों की संख्या में कटौती की जा सके । कम्प्युटर अब यह काम भी करने लगे है । जो मानव के लिए काफी श्रम साध्य तथा समय लेनेवाले है ।

कम्प्युटर की पहली परिकल्पना सन १९४२ में साकार हुई जब जर्मन वैज्ञानिक ब्ले पॉस्कल ने संसार का पहला सरल कम्प्युटर तैयार किया था । तब इस कम्प्युटर में कोई खास जटीलता नहीं थी । फिर भी अपने समय में यह आम लोगों के लिए एक कौतुहल का विषय अवश्य था । समय बिता और अन्य लोग भी इस पिटारेनुमुआ कम्प्युटर से प्रभावित और उत्साहित हुए । सन १९८० में जर्मनी में ही विलियम बैबनी ने एक ऐसा गणना यंत्र का आविष्कार किया, जिसके माध्यम से जोड़, घराना, गुन्हा, भाग और वर्गमूल तक किया ले जा सकते थे । खोज का काम नहीं रुका, यह भी चला, कभी आगे बढ़ा और सन २००१ में एक मशीनसे प्रेरित होकर जोजेफ जाकवार्ड ने एक ऐसा यंत्र बनाया, जिसे कम्प्युटर का विकास को काफी सहायता मिली । वर्तमान कम्प्युटर डॉ. हर्मन के प्रयासों का अति आधुनिक विकसित रूप है ।

कम्प्युटर से निरंतर विकास हो रहा है । ई.सी.जी., रोबोट मानसिक कप, रक्तचाप तथा न जाने कितने जीवन रक्ष कार्य के लिए कम्प्युटर का उपयोग किया जाता है । अमेरिका, फ्रान्स, जर्मनी, रूस, हालैण्ड, स्वीडन, ग्रेट ब्रिटन जैसे समृद्ध देशो में इसका स्थान मनुष्य के दूसरे विभाग के रूप में माना जाता है । भारत में भी कम्प्युटर विज्ञान की निरंतर प्रगति हो जा रही है । शायद वह दिन दूर नहीं, जब भारत भी इस क्षेत्र में समुन्नत देशों की बराबरी करने लगेगा ।

कम्प्युटर एक जटिल गणना प्रणाली का नाम है । इस प्रणली के अनेक रूप है । वर्ड प्रोसेसर, इलेक्ट्रॉनिक टाइपराईटर तथा उसमें मेमरी आदी का आवधान कम्प्युटर चालन के सिद्धांतो पर आधारित है । कलपुजे तैयार करने, डाक, छाटने वेलबुटे नाने, रेल पथ संचलन हेतु संकेत देने, अंतरिक्ष, अनुसंधान, वायुयान की गति, उँचाई आदि का निर्देशन टिक बाँटने, मुद्रण, विडियों खेल आदि अनेकानेक कार्य के लिए कम्प्युटर प्रयोग बढ़ता ही जा रहा है ।

आज कम्प्युटर के विविध तथा बहुक्षेत्रीय उपयोग हो रहे है । भारत में कम्प्युटर कितने लाभप्रद तथा कितने अलाभकारी है इस पर भी विचार करना जरूरी है । यह बात तो हमें स्वीकार कर लेना चाहिए । कम्प्युटर भी मानवनिर्मित उपकरणे, जिसमें आकडे, सूचनाएँ, अंक, हिसाब किताब आदि मानव के द्वारा ही भरे जाते है। अंत: यदि मानव से कोई त्रुटी रह जाए तो वह कम्प्युटर में बार बार तक होती रहेगी जब तक वह सुधारित न जाए अत: यह प्रेरणा की कम्प्युटर गलती नहीं करता, एक गंभीर तथ्य को अस्वीकार करना है । इससे उन सभी क्षेत्रों में उत्पादकता वह कार्यकुशलता बड़ी है । उन क्षेत्रों मे विज्ञान, शिक्षा, व्यवसाय, सूचना, प्राद्योगिकी आदी प्रमुख है ।

हमारा देश विकसनशील देश है । जहाँ प्रतिवर्ष हजारों नहीं, लाखों की संख्या में बेकार युवक बढ़ते जा रहे है । बेकारी घटाने का उँची तरीका जो यही होगा की अधिक से अधिक लोगों को रोजगार दिया जाए, इन्हें

विविध उत्पादक, कार्यों में लगाया जाएँ ताकी देश में युवा लोगों का उपयोग हो सके । और उन्हें अनेक क्षेत्रों मे काम करने के औसर देखकर देश की प्रगती में सहभागी बनाया जा सकता है ।

तमाम उपयोग मानव मस्तिष्क को पंगु बना देता है और उसे अपने कार्य में सहज निरंतर प्रगती करते रहने की भावना में बाधा डालती है । ऐसा देखने में आया की, निरंतर हिसाब किताब तथा ड्राफ्टींग करनेवाले लोग मिनिटो में बड़े बड़े हिसाब किताब करते है । ऐसा वे अपने अभ्यास के बल पर करते है । गणित से संबंध कार्य ड्राफ्टींग तथा अन्य क्षेत्रों मे अनुभवी लोगों के करिश्में आए दिन अखबारों में पड़ने को मिलते है । कम्प्युटरीकरण इन सब प्रगती के लिए बाधक और भयावह है विज्ञान के उपहारों को नकारना भी आज के यु ग में संभव नहीं है । इसलिए कम्प्युटर कारण भी इस समय की माँग बन चुकी है । भारत में लगभग सभी निजी व्यावसायिक, संस्थानों, बँकों, सरकारी संस्थानों, यह सेवाकों को कम्प्युटरकृत किया जा चुका है । भविष्य में भी यह प्रक्रिया जारी रहेगी ।

कम्प्युटर से हानी :

१. इसकी लत मानव को अमानवीय बना रही है ।

२. स्वास्थ्य पर हानीकारक प्रभाव ।

३. मोबाईल, कम्प्युटर पर जादा देखने से आँखों को नुकसान ।

४. लोगों का मिलना जुलन बंद हो गया, लोक जादा तक सोशल नेटवर्किंग साईट जैसे फेसबुक, व्हॉटसअॅप पर चैट करना पसंद करने लगे है

५. इंटर के माध्यम से ठगी बहुत बढ़ गई है ।

६. बँक के पर्सनल डाटा चोरी हो जाती है ।

७. सायबर क्राईम बढ़ रहे है ।

उपसंहार

आज हमारा युग कम्प्युटर का युग बन गया है । लोगों का आपसी मेल मिलाब कम हो जा रहा है । शिष्टाचार भी कम हो जा रहा है । कम्प्युटर मोबाईल व्यक्ति के जीवन का एक हिस्सा बन गया है । उनकी सुबह की शुरुवात से लेकर रात के सोने तर कम्प्युटर मोबाईल ने लिया है । हमें कम्प्युटर को अपना सहयोगी समझकर अपनाना चाहिए, ना की जीवन का हिस्सा परंतु यह भी हम नजरअंदाज नहीं कर सकते है की, इसके प्रयोग से सभी क्षेत्र में हमारा देश बढ़ रहा है और विश्व में अपना गौरव और अपना नाम बढ़ा रहा है ।

♦♦♦

कु. सरिता पाटील
M.A.-I

वीर कवि - भूषण

‘इन्द्र जिमि जंभ पर बाडव सुअंभ पर
रावण संभ पर रघूकुल राज है ।
पौन परिवाह पर समुं इतिनाह पर
ज्यों सहस्रबाहु पर राम विजराज है ।
दावा द्रुमदंड पर चीता मृगझंड पर,
भूषण वितुणड पर जैसे मृगराज है ।
तेज तम अंस पर कान्ट जिमि कंस पर
त्यों म्येच्छ वंस पर सेर शिवराज है ।

रीतिकाल के वीर रस के प्रमुख कवि के रूप ख्यातनाम रहे भूषण इनकी यह काव्यपंक्तियाँ है । भूषण जी ने भाषा की सारी शक्ती को वीर रस में केंद्रित कर ध्वनि या नाद योजना, आंतरिक तुक, अनुप्रास, छंद के माधृयम से बिंब को अत्यंत प्रभावशाली बनाया है ।

भूषण यह रीतिकाल के कवि है । हिंदी साहित्य के इतिहास के संवत १७०० से १९०० तक कालखंड को

रीतिकाल कहा जाता है । रीतिकाल को विद्‌वानों ने रीतिकाल, अलंकरण, कलाकाल, शृंगारकाल ऐसे कई नामों से प्रकारा है । इस युग की सामाजिक, राजनितीक, सांस्कृतिक परिस्थितियों का प्रभाव रीति साहित्य पर हुआ है । भूषण जैसे कुछ कवियों ने वीरकाव्य की रचना की । भूषण यह वीररस के कवि है । जिन्होंने छत्रपती शिवाजी महाराज और छत्रसाल बुंदेला की वीरता, शौर्य का वर्णन करनेवाला वीरकाव्य रचा ।

भूषण यह केवल इतिकाल के कवि नहीं बल्कि संपूर्ण हिंदी साहित्य के वीर रस के श्रेष्ठ कवि है । उन्हें वीर रस के नायक और उत्थापक कहा जाता है ।

भूषण के जन्मकाल के संबंध विभिन्न मत है । इनकी रचनाओं से स्पष्ट है कि ये छत्रपती शिवाजी महाराज के समकालीन थे । आ. शुक्ल जी ने इनका जन्मकाल १६२५ से १६८२ के आसपास माना है । इनका जन्म कानपूर जिले के तिकवाँपूर गाँव में हुआ है । इनके पिता का नाम रत्नाकर त्रिपाठी था । भूषण कश्यप गोत्र के ब्राह्मण है और यमुना के किनारे रहते थे ।

भूषण का वास्तविक नाम क्या था, इस सबंधी निश्चित रूप से कुछ नहीं कहा जा सकता । चित्रकुट के राजा रुद्रसाह सोलंकी ने इन्हें 'भूषण' की उपाधि दी थी और वे इस नाम से इतने प्रसिद्ध हुए कि इनका वास्तविक नाम ही किसी को पता नहीं है । भूषण कई आश्रयदाताओं के पास रहे । वे राष्ट्रीय वृत्ति के बडे स्वाभिमानी पुरुष थे । अंत में उन्होंने छत्रपती शिवाजी महाराज का आश्रय ग्रहण कर लिया । एक आश्रित कवि होते हुए भी उन्होंने अन्य कवियों की तरह अपने आश्रयदाताओं की निरर्थक चापलुसी नहीं की, झुठी खुशामद नहीं की । उन्हें बुंदेलखंड के छत्रसाल भी अत्याधिक प्रिय थे । कहा जाता है कि भूषण की पालकी में स्वयं महाराज छत्रसाल ने अपना कंधा लगाया था ।

भूषण ने जिन दो नायकों को अपने वीर काव्य का विषय बनाया वे अन्याय दमन में तत्पर हिंदु धर्म के संरक्षक, दो इतिहास प्रसिद्ध वीर महाराज शिवाजी एवं छत्रसाल बुंदेला थे, अत: उनके द्‌वारा वर्णित प्रशस्तियाँ रीतिकाल के अन्य कवियों जैसे झुठी, चापलुसी नहीं थी ।

आ. शुक्ल कहते है –

'इन दो वीरों का जिस उत्साह के साथ सारी हिंदू जनता स्मरण करती है, उसी की व्यंजना भूषण ने की है । वे हिंदू जाति के प्रतिनिधी कवि है ।

वीररस के कवि भूषण इनके संबंध में अनेक दंतकथाएं प्रचलित है । उसमें से एक है जो औरंगजेब के दरबार से निगड़ित है । कहा जाता है कि, भूषण अपने भाई चिंतामणी के साथ औरंगजेब के दरबार में गए थे । उस समय औरंगजेब ने भूषण से कविता सुनने की इच्छा प्रकट की । भूषण ने कहा कि चिंतामणी की शृंगारिक कविता सुनकर आपका हाथ अपवित्र हो गया है । यदि आप मेरी कविता सुनना चाहते है, तो पहले हाथ धो लेने की कृपा करें, क्योंकि मेरी कविता वीर रस की है । उनको सुनने पर आपका हाथ मुँछ पर जायेगा । कहते है कि भूषण के कहने पर औरंगजेब ने हाथ धो लिए, परंतु यह कह दिया कि, अगर हाथ मुँछ पर न गया, तो तुम्हारा सर कलम कर दिया जायेगा । भूषण ने कविता सुनाना आरंभ कर दिया । कविता सुनकर औरंगजेब मग्न हो गया और मुंछो पर हाथ फेरने लगा । भूषण की कविता के इस प्रभाव को देखकर औरंगजेब बहुत प्रसन्न हुआ

दुसरी दंतकथा शिवाजी महाराज की भेट से संबंधित है । भूषण राजगड के देवालय में ठहरे हुए थे । संयोग से शिवाजी वहाँ सामान्य भेंस में पूजा करने गए । वहाँ भूषण ने बातचित में उनको बताया कि, वे शिवाजी से मिलने आए है । शिवाजी ने भूषण से कविता सुनाने को कहा । भूषण ने उन्हें जिमिं जन्म पर बाडव सु अंभ पर' वाला छंद ५२ बार सुनाया । कविता सुनकर शिवाजी अत्यंत प्रसन्न हुए । दुसरे दिन भूषण शिवाजी के दरबार में दर्शन के लिए पहुँचे वहाँ उन्होंने देखा कि, मंदिर में मिला हुआ व्यक्ति ही सिंहासन पर बैठा है और वही शिवाजी है । कहा जाता है कि, शिवाजी वे ५२ बार छंद सुनने के उपलक्ष में भूषण को ५२ हाथी इस अवसर पर देकर उनका उचित सन्मान हुआ और भूषण शिवाजी के राजकवि बन गए ।

भूषण का व्यक्तित्व ओजस्वी, उदार, न्यायप्रिय, राष्ट्रभक्ती से पूर्ण तथा हिंदु संस्कृति से भरा हुआ था । उनके व्यक्तित्व में राष्ट्रीय भावना भरी हुई थी । भूषण विदेशी शासकों के अत्याचार से घृणा करते थे । जो राजे हिंदु संस्कृती के अत्याचार से घृणा करते थे, अन्यायी, अत्याारी थे, उन राजाओं के आश्रय में रहना उन्हें पसंद नहीं था । भूषण कुछ समय के लिए औरंगजेब की नीति, धार्मिक कट्टरता, अत्याचार से नाराज होकर शिवाजी के आश्रय में चले गए ।

न्यायप्रिय शासक उन्हें प्रिय थे । इसी कारण उन्होंने जहाँ औरंगजेब की निंदा की है, वही न्यायप्रिय बाबर, अकबर, हुमायूँ आदि की प्रशंसा भी की है –

'बब्बल अकबर हुमाऊ हद बाँधि गये,
हिंदु और तुरक की कुरान वेद ढब की,
और बादशहान मैं हुत चाह हिन्दुन की ।'

भूषण ने राष्ट्रविरोधी हिंदू राजे जसवंतसिंह, उदयभानुसिंह की निंदा भी की है । इस तरह भूषण राष्ट्रीय भावना के कवि थे । राष्ट्र विरोधियों का विरोध करते थे । मुगल बादशहा की प्रशंसा करके भूषण धन, मान पा सकते थे, परंतु झुठी प्रशंसा करना उनका ध्येय नहीं था । भूषण के व्यक्तित्व में राष्ट्रीय भावना, देशप्रेम, हिंदू धर्म, संस्कृति देखने मिलती है।

भूषण दुवारा रचित ग्रंथों की संख्या छः बतायी जाती है –

१) शिवराज – भूषण, २) भूषण – हजारा, ३) भूषण – उल्लास, ४) भूषण – उल्लास, ५) शिवाजी – बावनी, ६) छत्रसाल – दशक

शिवराज भूषण यह भूषण का सर्वाधिक प्रसिद्ध ग्रंथ है । १७२४ के लगभग इस ग्रंथ का आरंभ माना जा सकता है । ६ वर्ष में पुरा हुआ है । शिवाजी का चरित्र इस ग्रंथ में बडा ऊँचा वर्णित किया है । उन्हें शंकर का अवतार, महान भक्त, गो ब्राह्म प्रतिपालक दीप रक्षक, धर्म संस्थापक के रूप में चित्रित किया है । भूषण कहते है कि, अगर शिवाजी न होते, तो सबकी सुन्नत कर दी जाती । इसलिए भूषण ने शिवाजी की प्रशंसा की है । वे लिखते है –

'वेद राखे विदित पूरान परसिद्ध राखे

हिन्दुन की चोटी राखी है सिपाहीन की,
कांधे में जनेक राख्यो माला राखी गर में ।'

'शिवा बावनी' यह भूषण का दूसरा प्रसिद्ध ग्रंथ है । इसमें शिवाजी की प्रशंसा में रचे ५२ छंदों का संग्रह है । इस ग्रंथ में शिवाजी की किर्ती का वर्णन है । शिवाजी जब अपनी चतुरागिणी सेना सजाकर चलते है, तब क्या होता है ? इनका वर्णन देखिए –

'साजि चतुरंग सेन अंग में उमंग भरि,
सरजा शिवाजी जंग जीतन चलत है ।
भूषण मनत नाद विहद नगान के,
नदी नद मद गब्बरन के रलत है ।

छत्रसाल दशक यह महाराज छत्रसाल पर लिखे गये छंदों का संकलन है । इन छंदो में भूषण ने महाराज छत्रसाल के अतिक, युद्ध, तलवार, तोफखाना प्रताप, दान आदि गुणों का वर्णन किया है । महाराज छत्रसाल की वीरता का वर्णन करनेवाला छंद देखिए –

'सांगन सो पेलि – पेलि खग्न सो खेलि–खेलि
समद सा जीता जो समद लौ बखाना है ।
भूषण बुन्देलमति संपति सपूत धन्य,
जाको धाक बचा एक मखनियाँ ना है ।
जंगल के बल स उदंगल प्रबल लुटा,
महंमद अमीखाँ का कटक खजाना है ।'

भूषण रीतिकाल के प्रसिद्ध वीर रस के कवि है । उन्होंने घोर श्रृंगाररस के युग में वीरकाव्य लिखकर अपना विशिष्ट स्थान बनाया । भूषण के काव्य की मूल संवेदना वीर प्रशस्ति, जातीय गौरव और शौर्य वर्णन है .

भूषण ने अपने काव्य में शिवाजी की धर्मवीरता का भी वर्णन किया है । धर्म विरोधी शासकों के विरुद्ध अपनी लेखनी चलायी । कवि भूषण ने दोनों नायकों की दानवीरता का भी अत्यंत रोचक वर्णन किया है ।

राष्ट्रीय भावना का संबंध देश के प्रति प्रेम की भावना से होता है । जनजीवन में भावात्मक एकता को राष्ट्रीयता कहते है । राष्ट्र को सबकुछ मानकर जो कवि स्वदेश के प्रति अनुराग व्यक्त करता है, देशवासियों को संगठित करता है, अपने राष्ट्र का विरोध करनेवाली शक्तियों का दमन करने की प्रेरणा देता है, उसे राष्ट्रीय भावना से संपन्न राष्ट्रीय कवि कहा जाता है । इस दृष्टीसे भूषण राष्ट्रीय भावना के कवि है ।

इस प्रकार भूषण का वीरकाव्य भारत की संस्कृति, भारत की वीरता और राष्ट्रीयता को दिखाता है । इस प्रकार अपने युग रीति शृंगार युक्त काव्य रचना की ओर से हटकर जनमानस में जातीय उत्साह संचरित करने के कारण भूषण उत्तर मध्यकाल के कवियों से अलग पहचाने जाते है ।

◆◆◆

समाज और सोशल मीड़िया...

कु. प्रतिक्षा आसवले
M.A.-I

आज के आधुनिक युग में वक्त सबसे महंगा साबित हो रहा है । जिसे देखो वक्त से आगे निकलने की कोशिश में लगा हुआ है, वक्त को बचाने के लिए टेक्नॉलॉजी ने दुनिया को एक ऐसा प्लेटफॉर्म दिया है, जिसे सोशल मीड़िया कहा जाता है । सोशल मीड़िया ने आम आदमी की दूरियों को कम करके एक मोबाईल फोन कंम्प्युटर में बंद कर दिया है । सोशल मीड़िया ने दो अंजान लोगों को मिलाया है और दुनिया की हर खबर से रुबरू कराया है । अपने विचारों को दुनिया से शेअर करने

का एक मंच दिया है और अच्छे लेख आर्टिकल ज्ञानवर्धक बातों का ज्ञान कराया है । हमारे अपनों से मिलाया है, परायों को अपना बनाया है, हम जिस से जब चाहे, जिस वक्त, चाहे बात कर सकते है । कुशलक्षेम पुछ सकते है और अपने बारे में उन्हें बता सकते है । सोशल मीड़िया आज समय की माँग और जरूरत हो गया है जो अनिवार्य रूप से लागू होने के समान सा हो गया है । रात को सोते समय अपने सारे मैसेज पढ़ करके सोते है, पर फिर भी सुबह उठते ही सबसे पहले अपने मोबाईल पर सोशल मीड़िया पर अपने मैसेज देखते है की, किसी मित्र, बंधू या किसी समाज बंधू का कोई मैसेज या अपडेट तो नहीं आया है । घर से बाहर निकलने से पहले हर व्यक्ति ये चैक करता नजर आता है की उसने अपना मोबाईल लिया या नहीं और अगर गलती से मोबाईल की बॅटरी लो हो जाये या फोन बंद हो जाये तो मानों जैसे दुनिया ही रुक सी गई हो। सारी दुनिया से हमारा संपर्क जैसे समाप्त हो गया है और उसी पलसे मोबाईल को चार्ज करने के लिए इधर उधर दौड़ने लग जाते है ।

सोशल मीड़िया ने ही कुछ घातक परिणाम भी सामने दिये है जो कि पूर्णतया सत्य भी है और नुकसान दायक भी है। जैसे –

१) आज की युवा पिढ़ी सोशल मीड़िया में इतना खो गई है कि, उन्हें पास में बैठ किसी रिश्तेदार तक का होश नहीं रहता । वह उनको किसी बात का रिप्लाय हो और हम में ही देखते नजर आते है । सोशल मीड़िया ने दो देशों की दुरियाँ को दूर किया है, वही अपनों से दुनिया बढ़ाने में भी अहम रोल निभाता नजर आ रहा है । कभी कभी तो हम इतना खो जाते है कि, हमें अपने खाने की, जो जीवन के सबसे जादा उपयोगी है और इस मानव शरीर की जरूरत भी है उसकी ही सुधबुध खो बैठते है ।

२) सोशल मीड़िया का उपयोग जादा बढ़ने से युवावों का ध्यान भटक रहा है । उन्हें पढ़ाई से जादा सोशल साईटस पर रहना जादा पसंद आने लगा है । किसी भी वस्तु का उपयोग उतना ही करना चाहिए जितनी की जरूरत है । जरूरत से जादा कुछ भी हमेशा नुकसानदायक ही रहता है ।

३) फेसबुक और अन्य सोशल साईटस का प्रयोग आम जनता एक दुजे से मिलाने के लिए किया जाता हैं । पर इन्हीं साईटस पर कुछ अश्लील, भद्‌दी और आपत्तिजनक पोस्ट भी होती है । जो कि समाज के लिए हानिकारक है । जहाँ तक संभव हो, हमें ऐसे लिंक, पोस्ट से बचना चाहिए ।

४) किसी भी काम को करने के लिए एक समय का निर्धारण करें । जादा समय अगर आप सोशल साईटस पर बिताएंगे तो आपके व्यापार, दिनचर्या पर इसका सीधा असर आएगा । आप ना चाहते हुए चिड़चिड़े के से ही हो जाएंगे । आप हर समय छोटी सी छोटी बात पर झुँझला जायेंगे । तो इन सब से बचने के लिए अपनी दिनचर्या को आवश्यक अनुरूप से सेट करें ।

५) अपने व्यापार पर पर्सनली मुख्य बाते किसी अंजान व्यक्ति से शेअर ना करें । पता नहीं कौन कब किस समय गलत फायदा उठा ले । संभव हो सके तो अपने मित्र सिमित रखे और उनके साथ एक दोस्ताना रिलेशन ही निभाए।

६) कभी किसी तरह की गलत पोस्ट या गलत समाज विरोधी या देश विरोधी पोस्ट को शेअर ना करें और ना ही उन पर किसी प्रकार की कोई गलत प्रतिक्रिया, गलत टिपण्णी करें । क्योंकि किसी भी प्रकार की जातिवाद, समाजवाद, भडकाऊ या अश्लील और आपत्तिजनक पोस्ट कानुनी अपराध है । सो ऐसी पोस्ट से हमेशा बच कर रहें ।

♦♦♦

नारी...

एक मुस्कान उसकी गमों को भुला देती है,
नारी की कोमलता हर कठोरता को पिघला देती है ।
अपने सिने से लगाकर सिंचा है नारी ने हर इन्सान को,
अपनी उंगलियों के सहारे चलना सिखाया
इस संसार को ।
इसका एक स्पर्श ममता का एहसास दिला जाता है,
नारी के आँचल मे सारा संसार समा जाता है ...।
कभी जनक की जानकी है ये,
तो कभी राम की सीता,
कभी काली सा क्रोध है इसमें,
तो कभी शकुंतला सी शीतलता,
यम को भी हरा दे, ऐसे सावित्री सी पतिव्रता,
महिषासुर वधनी भी है,
ये विश्व की जननी भी है,
द्रौपदी सा लोच है इसमें,
इसमें धरती की है सहनशीलता,
मेनका उर्वशी की सुंदरता भी है ...।।२।।
इसमें रानी लक्ष्मीबाई की वीरता भी है,
ये गृहिणी बन घर को स्वर्ग बनाती है ।
माँ टेरिसा बन विश्व को दया का पाठ पढ़ाती है,
नारी ममता की परिभाषा है,
प्रेम का सागर है,
त्याग की मूरत, क्षमा का भांडार है ।।
क्या नाम दूँ तुझे... नारी,
तू कोमल है, तू शीतल भी,
तू ही प्रिया, तू ही ममता,
तू क्षमा है, तू दया भी,
तू कल्पना , तू ही कविता,
तू आरती, तू पूजा भी
तू तृष्णा है, तू ही सरिता,
न पायल, तू बिंदिया भी, तू चंदा,
तू ही सविता, तेरे रूप अनेक है,
तू किसी एक नाम में कहाँ समाती है?
सूर्य की किरणों की भांति,
संसार को जीवन देती है....

- कु. किर्ती हसुरकर
B.A.-II

शायरी...

हमारा कॉलेज...

प्यार है आशिक के लिए,
फुल है खुशबू के लिए ।

सूरज है तेज के लिए
चाँद है चाँदनी के लिए ।

रंग के सुंदरता के लिए
कॉलेज है हमारे लिए ।

हम है कॉलेज के लिए
और यह कविता है,
'शिवराज' के लिए... ।

- कु. रेश्मा दळवी
B.A.-I

- आतंकवादियों को माफ करना
  ईश्वर का काम है...
  लेकिन उनको ईश्वर से मिलाना
  हमारा काम है... ।

- ये बात दुवाओं में बताए रखना,
  रौशनी होगी चिरागों को जलाए रखना,
  लहू देकर हिफाजत हमने की जिसकी,
  उस तिरंगे को सदा दिल में बसाए रखना...।

- हम रोशन मशाल बन जायेंगे,
  जो दुसरों को अंधेरे में रास्ता दिखायेगी,
  हम रोशन मीनार बन जायेंगे,
  जो अंधेरे में मुसाफिरों को दिशा बतायेंगी ।

- समंदर की खामोशी उसकी गहराई बताती है,
  दोस्तों की कमी अपनी तनहाई बताती है,
  वैसे तो दोस्त हमेशा प्यारे होते है,
  पर उनकी किंमत उनकी जुदाई बताती है ।

- रुक रुक कहें तो ना रुकनेवाला समय है,
  और जा-जा कहे तो न जाने वाला दुख है,
  इसलिए समय का खयाल रखो,
  और दुःख को सुख समझो ।

- कु. रेश्मा दळवी
B.A.-I

शायरी...

- कितना आसान है रो लेना,
  आँसू में आँखों को भिगो लेना,
  मन को मरोड कर,
  तकिए पर सर रखकर,
  पैरों को मोड़कर सो लेना,
  कितना आसान है रो लेना ।

- कभी गम, तो कभी खुशी है जिन्दगी,
  कभी धूप, तो कभी छाँव है जिन्दगी,
  विधाता ने जो दिया, वो अद्भुत उपहार है जिन्दगी,

- कु. अयोध्या काळगे
B.A.-I

एक कविता हर माँ के नाम

माँ तेरा आँचल ढुंढता हूँ।
होता हूँ जब किसी उलझन में।
अन्धकार में खो गया है,
क्योंकि ढूँढ ने पाया तेरा आँचल मैं।
इतना फँस गया हूँ।
जिंदगी के कशमकश में,
दुलार तेरा ढूँढ रहा हूँ।
एहसास दिलाता है मुझे,
तेरा सर पर हाथ फिराना।
भले ही न हो साथ मेरे
पर न भूल पाया,
तुम्हारे प्यार का खजाना।
होता जब बीमार मैं,
तुम्हारा पास में आकर बैठना।
जब लगती चोट मुझे,
तेरा वो प्यार से डाँटना।
पहले लगता था बुरा मुझे,
अब महसूस तुम्हें सिर्फ करता।
पहले लड़ता था तुमसे मैं,
अब रहा गया तुम्हें सिर्फ याद करना।
जाते वक्त भी न तुमको देख पाया मैं,
उस मनहुस घड़ी को मैं कोसता।
लिपट कर तुम्हारे मृत शरीर से,
तुम्हारे आँचल को पकड़ता।
कि शायद तुम वापस आ जाओ,
और प्यार से हाथ फेरकर मुझे पुकारो ...।

- कु. सुनिता खोत
M.A. - I

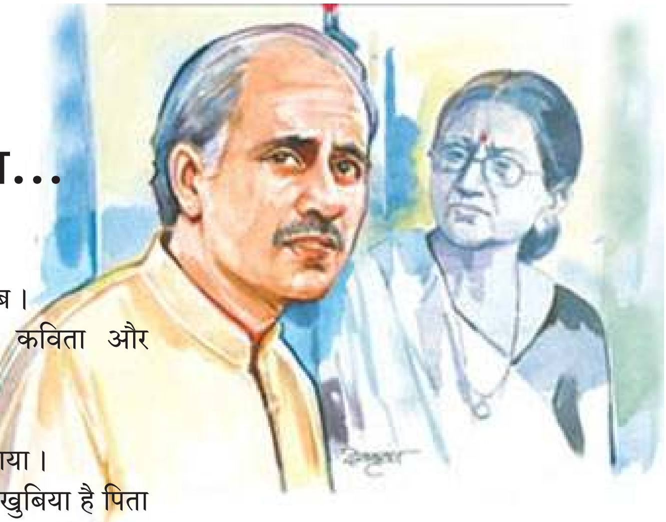

मित्रों की रचना...

पिता हैं एक ऐसा शब्द,
जिसे सुना परंतु कभी न जाना मतलब ।
माँ तेरे लिए तो सबने लिखी कविता और कहाँनियाँ,
पर क्या पिता नहीं है एक वृक्ष!
जिसकी हरपल आती एक समान छाया ।
हमने पूछा कवियों से आखीर क्या खुबिया है पिता में,
तो वह बड़े ही सहज भाव से बोले,
यशोदा को तो सबने रखा याद,
पर क्या कभी आयी नन्द की याद...

माँ ने ममता दी पर क्या,
पिता ने नहीं दी हरपल एक सीख ।
परंतु आज मैं जान गयी,
उस शब्द का मतलब,
पिता है एक ऐसा शख्स,
जिसकी हर एक हाँट लगी,
एक सबक का पल ... ।

- कु. अयोध्या काळगे
B.A.-I

मेरी रचना...

तेरे सपनों का साया है,
जिसने खूब सताया है,
तुम भूल गए हो उसको,
जिसने तुम्हें चलना सिखाया है,
वो रोती थी हर बार,
जब भी उसने तुम्हें दुख में पाया है,
जिस कोख को तुमने दर्द दिया,
उसी की छाती ने तुम्हें पिलाया है ।
तुम भूल गए हो उसको,
जिसने तुम्हें जीना सिखाया है,
तुम भूल गये हो उसको,
जिसने तुम्हें चलना सिखाया है... ।

- कु. अयोध्या काळगे
B.A.-I

मैं अब विदा लेता हूँ...

था मैं नींद में और
मुझे इतना सजाया जा रहा था...
बडे प्यार से
मुझे नहलाया जा रहा था...
ना जाने था वो कौन सा अजब खेल
मेरे घर मैं...
बच्चों की तरह मुझे
कंधे पर उठाया जा रहा था...
था पास मेरा हर अपना
उस वक्त...
फिर भी मैं हर किसी के मन से
भुलाया ना रहा था ....
जो कभी देखते भी न थे
मोहब्बत की निगाहों से...

उनके दिल से भी प्यार मुझ पर,
लुटाया जा रहा था...
मालूम नहीं क्यों
हैरान था हर कोई
मुझे सोते हुये देखकर...

जोर जोर से रोकर मुझे
जगाया जा रहा था...
काँप उठी
मेरी रुह वो मंजर देख कर...
जहाँ मुझे हमेशा के लिए
सुलाया जा रहा था...
मोहब्बत की इन्तहा थी
जिन दिलों में मेरे लिए...
उन्ही दिलों के हाथों
आज मैं जलाया जा रहा था...

इस दुनिया में कोई किसी का
हमदर्द नहीं होता,
लाश को शमशान में रखकर
अपने लोग ही पुछते है,
'और कितने वक्त लगेगा...?'

इसलिए हर पल को जी भर के जिने दो मुझे,
क्या पता कल जिन्दा रह पाऊँ या नहीं...!

- कु. सुनिता खोत
M.A.-I

जिंदगी का सफर...

जिंदगी एक अजीब किस्मत है ।
रुलाती है, कभी हँसाती है ।
तो कभी कभी हँसते हँसते रुलाती है ।
यहा परायों से जादा अपने मजा देते है ।
यही जिंदगी का सफर है ।
ये दर्द दिल का बताऊँ तो किसलिए,
ना अपने है, ना कोई पराया!
ये जिंदगी बडी कमिनी चीज है ।
ना हसने देती है, ना रोने देती है ।
ये हमारा आँसू मोती है ।
लेकिन ये दुनिया,
उसे पानी समान कर देती है।
यह जिंदगी का सफर है ।
ना हम रो पाते है ना,
ना आँसू पोछनेवाला कोई है ।
कैसी दुनिया में जिये हम,
ये रब बता दे क्या क्या
और कुछ कुछ सहे हम,
यही है जिंदगी का सफर..!

- कु. अश्विनी मायाण्णावर
M.Com. - I

तमन्ना....

दिल पे पत्थर रखकर,
छोड़ के आया हूँ मैं जागृती को,
पाने को नया मंझर आया हूँ
शिवराज के अंदर,
लेकर आया हूँ मैं नया जोश,
याद रखना एक दिन,
उडाके जाऊँ ना तुम सबके होश,
अगर तुम्हारा साथ हो तो
पुरी कायनात को भी करलूँगा
अपनी मुठ्ठी में,
याद है मुझे ऐसा कभी लिखा था,
मैंने अपनी प्यारवाली चिठ्ठी में...

- सौरभ मांगले
B. Com. - I

सैनिक...

मैं दुश्मन से नहीं डरता,
मैं भारत का जवान हूँ...
मरू स्थल की रेत हूँ मै,
सियाचिन का आसमान हूँ ।
मैं June में जलती रेत पे लेटे कहता हूँ,
सर्दी आज कम है,
की ठंड पी के कहता हूँ,
December गर्मी का मौसम है,
मैं बर्फ में 9 दिन दफन रहकर,
जिंदा निकलता हूँ... ।
सीने में अपनी साँस को टुकडो में भरता हूँ,
आदम जात की औकात क्या,
जब मैं कुदरत से नहीं डरता,
मैं भारत का जवान हूँ,
मैं दुश्मन से नहीं डरता...।

हाँ मै निर्दयी हूँ, मै अपने उजड़ते
घरों-आँगन से नहीं डरता,
मैं भारत का जवान हूँ,
मैं दुश्मन से नहीं डरता...।

सभी का खून है शामिल
लगी कुर्बानिंया सब की,
कि हमने हड्डीयों को
जोड़ भारत बनाया है ।

तुम्हें अगर इश्क है इससे,
तो इसको दिल से अपनाओ,
कोई पुछे अगर मजहब
तो हिंदुस्तान बतलाओ....

कभी ना तोड पायेगी
कोई आंधी सियासत की चुनो,
ऐसे जड़ों से, जिंदगी की जान कहलाओ,
युवा हर प्राण ये पर्ण ले,
सड़क पर खून ना होगा,
मैं सरहद पर खड़ा हूँ ।
तुम मेरे अंगन में पहरा दो,
मैं सरहद पर खड़ा हूँ,
तुम मेरे अंगन में पहरा दो...।

- गणेश जाधव
M.A. - II

शायरी...

- हर दोस्त से अच्छी बात करना,
  फितरत है हमारी,
  हर दोस्त खुश रहे हसरत है हमारी,
  कोई हमें याद करे या न करे,
  हर दोस्त को याद करना आदत है मेरी...।

- मुस्कान का कोई मोल नहीं होता,
  कुछ रिश्तों का तोल नहीं होता,
  दोस्त तो मिल जाते है हर रास्ते पर,
  लेकिन हर कोई आपकी तरह
  अनमोल नहीं होता...!!!

• FRINDSHIP

जिंदगी में कुछ Close बन गये,
कोई दिल में तो कोई आँखों मे बस गये,
कुछ दोस्त अहिस्ता से बिछडते चले गये,
पर जो दिल से ना गये
वो आप बन गये ।

- बेशक थोड़ा इंतजार मिला हमको,
  पर दुनिया का सबसे हँसी,
  यार मिला हमको,
  न रही तमन्ना अब,
  किसी जन्नत की,
  तेरी दोस्ती में वो
  प्यार मिला हमको...

- कु. अयोध्या काळगे
B.A. - I

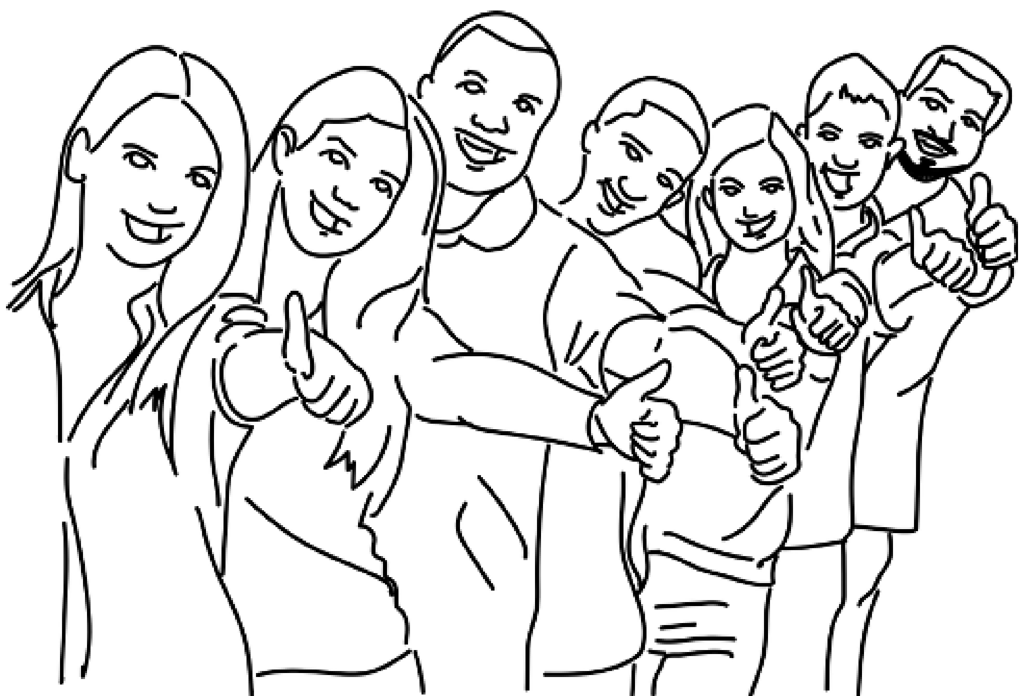

जिंदगी के दो पल...

जिंदगी चाहे एक दिन की हो,
चाहे चार दिन की,
उसे ऐसे जिओ जैसा की,
जिंदगी तुम्हें नहीं मिली ।

जिंदगी को तुम मिले हो ।
वक्त से लढ़कर जो नसीब बदल दे,
इन्सान वही जो अपनी तकदीर बदल दे,
कल क्या होगा कभी ना सोचो ।

क्या पता कल वक्त खुद
अपनी तसवीर बदल दे ।
फुल कभी दोबार नहीं खिलते,
जनम कभी दोबार नहीं मिलते ।

मिलते है लोग हजारो मगर,
हजारो गलतियाँ माफ करनेवाले
माँ-बाप कभी नहीं मिलते ।

- भास्कर पाटील
B.A. - III

सच्ची दोस्ती...

सच्चा दोस्त कौन है?
वही जो दिल की बात बताएँ बिना समझ जाए ।
जो तनहाई के पहले ही उसे मिटा दे ।
आँसू आने से पहले दर्द की महसूस करले ।
हमारी जरूरतों को हमसे पहले जान ले ।
है तुम्हारे पास अगर ऐस्ता दोस्ती,
तो खुशनसीब हो तुम,
साथ न छोड़ना ऐस दोस्त का,
जिंदगी की सबसे बड़ी जीत हो तुम ।

सच्ची दोस्ती...

एक बचपन का जमाना था,
जिस में खुशियों का खजाना था ।
चाहत चाँद को पाने की थी,
पर दिल तितली का दिवाना था ।
खबर ना थी कुछ सुबह की,
ना शाम का ठिकाणा था,
थक कर आना स्कूल से
पर खेलने भी जाना था ।
माँ की कहानी थी,
परीयों का फसाना था,
बारीश में कागज की नाव थी,
हर मौसम सुहाना था ।

सच्ची दोस्ती...

वो हात सर पे रखे,
तो आशिर्वाद बन जाता है ।
उसको रुलाने वाला,
जल्लाद बन जाता हूँ ।

माँ का दिल,
ना दुखाना कभी भी,
उसका तो झुठा भी
प्रसाद बन जाता है ।

- पूनम मांगले
B.A. - II

जीवन की राह

चल आगे बढ़ता चल,
कल का दिन आयेगा फिर,
हसते गाते दिवाने चल,
समय का लाभ उडाता चल ।
भूल सकोंगे क्या कभी ।

कॉलेज जीवन की मधुर कहानी,
याद आते ही दिल भर आये,
पर बाते की गयी होगी पुरानी,
आज तुम हो हम है ।

ध्येय मंदिर कॉलेज हमारा
कल ना तुम रहोगे, ना हम रहेंगे
कभी ना होगा फिर मिलन हमारा,
अब तक कितने आकर चले ।

कल कितने ही आने वाले हूँ,
आज यहाँ खुशी से पड़ते रहेंगे
जीवन को सुहाना बनाते बनाते रहेंगे ।

- कृष्णा मोरे
B.A. - II

हौसला तयारी की...

उसे गुमाँ है की मेरी उड़ान कुछ कम हैं,
मुझे यकीन है की ये आसमान कुछ कम हैं ।
वाकिफ कहाँ जमाना हमारी उड़ान से
वो और थे जी हार गए आसमान से,
जो तूफानों में पलते जा रहे है ।
वही दुनिया बदलते जा रहे है ।
तीर खाने की हवस है तो जिगर पैदा कर
सरफरोशी की तमन्ना है तो सर पैदा कर,
ये कह के दिल तो मेरे हौसले बढ़ाए है ।
गमों की धूप के आगे खुशी के साये है ।
हम को मिटा सके ये जमाने में दम नहीं,
हम से जमाना खुद है, जमाने से हम नहीं,
यकींन होतो कोई रास्ता निकलता हैं,
हवा की ओढ ली तो चिराग जलता हैं ।
अब हवा ही करेंगी रौशनी का फैसला
जिस दिल में जान होगी, वो दिया रह जाएगा,
सरफरोशी की तमन्ना अब हमारे दिल में है,
देखना है जोर कितना बाजू ए कातिल में है ।

- प्रियांका पाटील
B.A. - III

◆◆◆

शिवाजी विद्यापीठ आंतर विभागीय (अंतर्गत शिवराज महाविद्यालय) फुटबॉल स्पर्धेचे उद्‌घाटन करताना मा. प्रा. किसनराव कुराडे

ऋषिकेश काटे (ॲथलेटीक्स) सोलापूर येथील अश्वमेध स्पर्धेत रौप्य पदक

सायली कुपटे (मेरॉथॉन) मुंबई येथील कान्थोन मॅरॉथॉन स्पर्धेत विजेतेपद

स्नेहल कोटगी (हॉकी)
जयपूर, राजस्थान येथील अखिल भारतीय विद्यापीठ स्पर्धेत सहभाग

पूजा पाटील (ॲथलेटीक्स)
नेपाळ येथील स्पर्धेत सुवर्ण पदक

क्रीडा विभाग

'खेलो इंडिया' आंतरविद्यापीठ राष्ट्रीय पातळीवरील स्पर्धेत शिवाजी विद्यापीठाला चॅम्पियनशिप मिळवून देणाऱ्या संघाचा व या संघाचे प्रतिनिधित्व करणारे शिवराज महाविद्यालयाचे शारीरिक संचालक प्रा. राहूल मगदुम यांचा सत्कार करताना शिवाजी विद्यापीठाचे कुलगुरु, मा. डॉ. देवानंद शिंदे

शिवाजी विद्यापीठ व शिवराज महाविद्यालय यांच्या संयुक्त विद्यमाने आयोजित केलेल्या आंतरविभागीय ज्युदो स्पर्धेच्या उद्‌घाटनप्रसंगी मार्गदर्शन करताना मा. श्री. नारायण कुराडे

सलग आठव्या वर्षी शिवाजी विद्यापीठाची ॲथलेटिक्स मधील जनरल चॅम्पियनशिप पटकवणारा शिवराज महाविद्यालयाचा संघ

शिवाजी विद्यापीठ आंतर विभागीय हॉकी स्पर्धेत उपविजेते पद पटकावणारा शिवराज महाविद्यालयाचा संघ

शिवाजी विद्यापीठ आंतर विभागीय क्रॉस कंट्री स्पर्धेत उपविजेते पद पटकावणारा शिवराज महाविद्यालयाचा संघ

राष्ट्रीय छात्र सेना
NCC

कॅप्टन प्रा. आर. डी. मगदूम
प्रमुख : राष्ट्रीय छात्र सेना

ALL SINIORS

SUO. Praful
Sharad Ingale

JUO. Swapnil
Iragonda Patil

JUO. Tejaswini
Pandurang Mulik
Best Cultural Activity In CATC Camp

CQMS. Sushma
Suresh Malagi
National Integration
Camp (MUMBAI)

Sgt. Shubham
Shivaji Mangale
Shivaji Trail Treak
Camp (Panhala)

CPL. Shital
Dundappa Patil
Best Piloting In
CATC Camp

LCPL. Basavraj
Irappa Mastoli

SHIVRAJ COLLEGE 2020

NCC Cadets Selected For Indian Army

JUO. Ashok Maruti Kolhe

LCPL. Basavraj Irappa Mastoli

CDT.Shekhar Krushna Redekar

CDT.Ashish Shivaji Mohite

CDT. Prasad Pandurang Patil

CDT. Rahul Chikkode

CDT. Basavraj Ningappa Vhanji
National Integration Camp(MUMBAI)

CDT. Vishakha Anilrao Kurade
Best Anchoring In CATC Camp

CDT.Sukanya Dundappa Khamkar

CDT. Arati Sanjay Gavali
Best Cultural Activity In CATC Camp

CDT.Komal Ramchandra Khamkar
Cross country Gold Medal In CATC Camp

Visit of 6 MAH BN.NCC KOLHAPUR Team Mej.Nisha Bhosale and Mej.Goga Malati

BLOOD DONATION

SWACHATTA ABHIYAN

TREKKING

ACHIVE TARGET IN TREKKING

FLOOD RELIEF

TREE PLANTATION

CDT. Shivaratna Sanjay Phunde and
CDT. Ashish Shivaji Mohite

Army Attachment camp
(Ahamadnagar)

Best Piloting CQMS Sushma Malgi
and CDT. Karuna Kamble

Best Firing Practice
CDT. Vishakha Kurade

राष्ट्रीय सेवा योजना NSS

"Not Me, But You"

प्रा. डी. पी. खेडकर
प्रमुख
कार्यक्रम अधिकारी

प्रा. ए. व्ही. कुराडे
सहाय्यक
कार्यक्रम अधिकारी

प्रा. डॉ. जी. जी. गायकवाड
सहाय्यक
कार्यक्रम अधिकारी

गडहिंग्लज पोलीस वसाहतीमध्ये श्रमदान कार्यक्रम

'फिट इंडिया' अंतर्गत आयोजित 'मॉर्निंग वॉक' कार्यक्रमात सहभागी प्राध्यापक व विद्यार्थी-विद्यार्थिनी

महाविद्यालयलाच्या परिसरात श्रमदान करताना राष्ट्रीय सेवा योजनेच्या स्वयंसेविका

महाविद्यालयलाच्या परिसरात श्रमदान करताना राष्ट्रीय सेवा योजनेच्या स्वयंसेवक

राष्ट्रीय सेवा योजना NSS

एड्स जनजागृती निमित्त काढलेल्या शोभा यात्रेत सहभागी राष्ट्रीय सेवा योजनेचे स्वयंसेवक व स्वयंसेविका

महाविद्यालयलाच्या परिसरात श्रमदान करताना राष्ट्रीय सेवा योजनेच्या स्वयंसेवक

मौजे चेन्नेकुप्पी येथील आयोजित विशेष श्रमसंस्कार शिबिरात सभहभागी स्वयंसेवक व स्वयंसेविका

मतदान जनजागृती निमित्त काढलेल्या शोभा यात्रेत सहभागी राष्ट्रीय सेवा योजनेचे स्वयंसेवक व स्वयंसेविका

महाविद्यालयलाच्या परिसरात श्रमदान करताना राष्ट्रीय सेवा योजनेच्या स्वयंसेवक

मौजे चेन्नेकुप्पी येथील श्रमसंस्कार शिबिरात श्रमदान करताना सहभागी स्वयंसेवक व स्वयंसेविका

English Section

Ulysses

Made weak by time and fate,
but strong in will,
To strive, to seek, to find, and
not to yield.

- Alfred Lord Tennyson

INDEX

.... *Articles* ....

- **Corporate Social Resposibility** — Vaibhavi Kambale B.Com, Pooja Patil B.Com
- **Indian Politics Today** — Manorama Karve B.A.II
- **Agriculture** — Snehal Kamble B.Com.I
- **Karmveer Vitthal Ramji Shinde** — Shreyash Desai BCA I
- **Women In the Fighiting Arms** — Shivani Mohite B.Com I
- **Death of the Farmer** — Gloria Lobo B.Com I
- **The Phenomenon of Paid News** — Vikram Lohar B.A I

.... *Poems* ....

- **What is Dad ?** — Vaishnavi Santosh Padale 11th Science
- **Friendship** — Shivani Sandip Mohite B.Com. I
- **The Earth Speaks** — Hema Vadrale B.Com. I
- **My Parents** — Pooja Mane B.A. I
- **The Beauty of Friendship** — Pooja Mane B.A. I
- **A Friend** — Pooja Mane B.A. I
- **Only for you** — Reshma Dalavi B.A. I
- **Friends** — Reshma Dalavi B.A. I
- **Wonders of life** — Tejaswini Patil B.A. I

Corporate Social Responsibility

Vaibhavi Vasant Kamble
Pooja Shankar Patil
B.Com I

- Introduction : -

Corporate Social Responsibility is a type of International Private Business self regulation that aims to contribute social goals of activist or charitable nature or by engage ethically oriented practices. In 1953 Howard Bowen published his book, social Responsibility of the Businessman, and is largely credited with coining the

- phrase 'Corporate social Responsibilities' and is perhaps the father of corporate social Responsibility. Being a socially responsible company can hoister a company's image and build its brand. Social Responsibility empowers employees to leverage the corporate resources at their disposal to do good. Most common example of CSR to reduce carbon footprints to mitigate climate change, change corporate policies to benefit the environment

1) Types of Corporate Social Responsibilities

1) Environment Substainability Initiatives	2) Direct Philanthropic Giving	3) Ethical Business Practice	4) Focus on Economic Resposnsibility

1) Environment Substainability Initiatives

Environmental Substainability Initiatives enacted by business generally focus on 2 main areas limiting pollution and reducing greenhouse gases. As awareness of environmental issues grows, business that take to reduce air, water and land pollution for ex. Cisco system

2) Direct Philanthropic Giving :

Philanthropic Initiatives include donation of time, money of resources to charities & organisations at local, national or international levels. These donations can be directed to a variety of worth causes including human rights, national disaster relief, clean water, education programs in under development companys.

3) Ethical Business Practices :

The primary focus on ethics is to provide fair labor practices for businesses employees as well as the employees of their suppliers. Fair business practices for employees include equal pay for equal work and living wage compensation initiatives

For ex : Ben and Jerry's Ice Cream uses Fair Trade certified ingredients like Sugar, Cocoa, Vanilla, Coffee etc.

4) Focus on Economic Responsibility : -

Economic Responsibility focuses on practices that facilitate the long term

- growth of the business, while also meeting the standard for ethical, environmental and philanthropic practices. By balancing economic decisions with their overall effects on society, businesses can improve their operations while also engaging in substainable practices.

2) For Whom Corporate Social Responsibilities are Applicable ?

Net Worth of INR 50 Crore or more	OR	Turnover of INR 1000 Crore or more	OR	Net Profit of INR 5 Crore or more

3) Role of corporate Social Responsibility Committee :-

The CSR committee constituted in pursuance of sec - 135 of the companies Act - 2013 Shall be required to carry out the following activities :

1) Formulate and recommend to the Board, Corporate Social Responsibility policy which shall indicate the activities to be undertaken by the company as specified in schedule VII

2) Recommend the amount of expediter to be incurred on the activities refered to in clause a.

3) Monitor the corporate social Responsibility police of the company from time to time

4) Components of Corporate Social Responsibility Approach

1) Commitments 1 : Offer Protection for Everyone

Priorities : • Help to combact financial exclusion

• Design socially useful product & services

• Ensure policyholders satisfaction.

2) Commitments 2 : Promote a Caring Society

Priorities : • Reduce our environmental footprints

• Manage our carbon footprint

• Manage our local impact

3) Commitments 3 : Contribute to a Substainable Economy

Priorities : • Apply Socially responsible investment principles

• Support Rey challenges for the future SMEs and the energy and

- environmental transition.

  - Apply responsible purchasing policies

  4) Commitments 4 : Be an attractive employer

  Priorities : • Develop skill sets aligned with the groups strategy

  - Provide a working environment that faster well-being and performance
  - Deplay and assertive gender equality policy.

5) Example of Company's following Corporate Social Responsibilities.

1) BMW [BAYERISCHE MOTOREN WERKE]

BMW holds its pride in being one of the most socially responsible companies in its industries. BMW has set the bar high worth goal of helping over 1 million people by 2020. They plan to do this by creating programs such as "The Schools Environmental Education Development Project" to help raise awareness of social and environmental issues. BMW key to CSR success has always being alignment. They are a great example of corporate social responsibility because of their balance between a good business model and helping social causes.

2) Ben and Jerry's -

Founders of Ben & Jerry's , Ben Cohen and Jerry Greenfield, have always been focused on giving back in anyway possible. At the same time, they have kept true to themselves the value of connecting the company with its employs. To accomplish various CSR goals, Ben & Jerry's created the "Ben & Jerry's Foundation" The company has set the bar high by giving 7.5% of its pretax profits to charitable organisations around the world. Ben and Jerry's strives 'to show a deep respect for human being' whether they work for the company or not. They have donated over 2 million dollars to multiple organisation it the hope to have a positive impacts of society.

3) Conclusion -

Corporate social Responsibility is a social Regulation. While focusing on profit maximisation, company's has to accomplish their ethical, environmental, philoanthropic and economic responmental, philanthropic and economic

Indian Politics Today

Manorama Mahadev Karve
B.A.II

The Government of India runs within the frame of constitution and hence the politics of India runs within the framework of constitution. On the date of 25th November 1949 Dr. B. R. Ambedkar in his last speech at the Constitutional Assembly said that "there are three challenges before Constitution, first holding fast the Constitutional methods to achieving social and economic objectives.

Second is political Bhakti or hero worship is sure road to degradation and eventual dictatorship and third is complete absence of equality and fraternity. Even the weaker constitution can be so great if the rulers found good enough and even best constitution can turn into waste if the rulers found inappropriate." Which after many years is also applicable.

So we should become aware about the importance of the rulers in politics to govern a country. But now a days the politics has emerged into new form and consistently evolving into a drastically weird form. Politics is the master key for all the social, economic and other aspect of problems of citizen. Today we come across the politics which is really unpredictable. Today we see that all are involving in politics blindly. Youth's who are considered as wheels of the nation moving towords development are also blindly supporting political leaders on large scale. In 21st of century India is considered as nation of youth. When we consider the youth of India we see they are utilized as tools in politics. Just we can say as foot soldiers. The political perspective of youth tempted towords religion, caste, language or financial dependancy, but the voting power of youth can influence Indian Politics in all the ways. If youth decided to tender his vote for scholarship, education, employment and economic development of the nation our country will prosper in all way. Some youth like Jignesh Mewani, Kanaiya Kumar, Shahila Rashid, Anupriya Patel, Chandrashekar Ravan, Sachin Pilot are sparking rare exmples within the elder's politics of India.

Indian democracy as secular by its nature but under the curtain of this secularism Ram Mandir and Babri Masjid issue created havoc in Indian secular identity. Caste is the curse to democracy in India. It is influencing the whole idea of fair politic of the nation kanshiram from U.P. openly declared that "the power sharing will be based on the population of the caste." The politics on Mandal commission arose in U.P. and Bihar. The caste phenomena play vital role in Indian politics. Recently in Maharashtra vanchit Bhujan Aghadi announced clear stand with SC's ST's some OBC's and Muslims. Though this formula could not work but it alarmed the caste based social engineering on political strata of Maharashtra. The various caste groups's association like Rajasthan's Gujjar, Gujrat's Patel, Maharashtra's

Maratha, Jat from Hariyana, and Lingayats from Karnataka awared their existence by number in politics. Their caste based issues become political agenda and the Indian politics centralized around the non- vanishing caste in society caste and religion based issues are raised befor election consistently many times like we have observed the 'Ram Mandir' and ' Babri Masjid' issue. This is done only for distracting people from developmental and broad minded issues and keep them busy in such issues for arranging vote bank.

The main problem in getting appropriate leaders comes because, the intellectual people are turning their backs towards politics. Political leaders who are the representative of common people are considered as the bridge between the common people and the governments. People elect them on the basis of their ideology and hero worship too. But t hose leaders try to change their political parties. We have seen this many times like recently in Karnataka, Goa and Tripura too, changing the parties or making union with different ideological parties is done only for the purpose of 'Chair' i.e. 'Power'. Therefore the socio-political scenario of India has begin to fluctuate. Some defeats in election weaken the democracy and make people afraid to take part in elections like Raju Shetti from Kolhapur, Sharmila Irrom from Maniour, Kanaiya Kumar from Begusaray, V. M. Singh from Hariyana, Medha Pattakar from Maharashtra. These defeats weaken democracy and make us to think that, is Indian democracy is in fair control of public or is it becoming the puppet in the hands of Capitalistic people ? Why are communal riots, mab leanching, rape, robbery and corruption still alive and growing like monster in our nation if our country is in the right hands of politicians. When such phenomena happens it arises more problems. At such crises the fundamental rights of citizen become helpless since the protectors and implementors of constitution are willing and trying to destroy it.

Hero worship is curse to Indian politics. Narendra Modi and his curstmatic personality influenced the whole idea of decentralized democratic system. Youths of India are flowing with him like dust and waste. The slogans, very skillfull use of Pakistan, the marketing strategy to influence voters become high-lighted politics now-a-days. The interference of cooperates in politic is polluting Indian politics. The huge contracts and for that purpose unrecorded party funding becoming brain eating issue in Indian politics. But our political leaders

take some important decisions which are to be taken considering contempory need like cancelling of Article 35 A and Article 370 which gave Jammu-Kashmir special rights which was considered as exception in Constitution. Then too is the decision like CAA i.e. Citizenship Amendment Act right to consider? Isn't it unfair? It discriminates unfairly Muslim minorities. Muslims are aggregating and protesting roads are floaded with protest ralleys against such decision. They are getting support from some minorities and also other educated people.

Media is known as fourth pillar of Indian democracy but media house runs by the cooperates media is not showing truth to the public. The e-media is loosing its faith from public. The gernalists are under the threat and unable to cover the story. This is sign of black future of Indian Politics. The paid news and for TRP of the chanels the truth is far away from Indian media. Ravish Kumar, Prasun Vajayaji, Nihar Sharma or Maharashtra's reporter - Nikhil Waghale these people became victims by rasing voice against the Government policies. At present time social media is becoming very popular and ingredient part of political campaign. WhatsApp, facebook, tweeter and instagram all these fields are occupied by the typical type of campaign. Establishment of IT cell, and war - rooms, paid troll users are now invisible 'Karykartas' of these political parties. This micro management of political campaign can destroy personality of anybody. There is cyber law and there is code of conduct by election commission but its in vain where more than 35 core mobiles at once use social media. The pocket based mobile became a great valuable karyakarta of the political parties. Youth of the nation are prefering to these social media rather than print media or library book, etc. Old days are gone where small meeting influenced people opinion but event managing companies are hired to run the campaign. In this way India political scenario has been shaken from roots to top.

Apart from youth if we consider women's participation in political then we observe the fact that, thought there is 33% reservation for women in politics there are very less number of women participating actively in politics. The very few women who are elected on the local level are only puppets in the hands of their husbands or male in their house. In our male dominated society this is the common phenomena that we can observe along the whole Indian society. Women participation in politics should grow for the sake of

women. Women can understand and can make rules, regulations, punishments against the crimes against the women. The women victims can get support and justice with the help of women leaders effectively rather than male leaders. Therefore it is very important to give opportunity to women to come ahead and stand still and strong in the front of our male dominated society. Women should get opportunity to take part important decisions right from household to the world wide issues. She can do her job very effectively and justify her position, but she should firstly brought ahead. Therefore empowerment is very important.

There are more than 6500 castes and 200 regional languages, there are various regional difference, economic and social differences. But apart from all these differences we have implemented constitution effectively since 73 years of independence. Indian democracy is known by world as the largest democracy. Our Indian people are struggling to keep the name of Indian Democracy alive forver in the world.

After establishment of constitution now there are no more kings but the public elected representatives are real kings. In National Election Commission T. N. Sheshan introduced the 'code of conduct' and modified the figure of elections very effectively. But though there are clouds on Indian democracy I must say the lines by Robert Forst. " the woods are lovely dark and deep but I have promises to keep and miles to go before I sleep" The constitution of India have great heritage to run this diversified nation. Leaders and parties come and go but nation should serving with pride as world's largest democracy. The youth participation in politics is good sign for bright future. The literacy rate of citizens and ability to question the leaders can strengthen the roots of politics deeper. Women from all background are carving their existence in larger politics Mayavati, Lt. Jaylalita, Mamta Banerjes, Lt. Sushma Swaraj, Uma Bharti, Sonia Gandhi, Nirmala Sitaraman, Smurti Irani etc., these are great symbols of Indian politics of women. The women arose within the party politics so their fight can not be ignored. Thus one can say Indian politics is not a game of democracy but itself democracy is director and constitution is producer of this drama of politics.

•••

Agriculture

Snehal Milan Kamble
B.Com.I

Agriculture is the art and science of cultivating the soil, growing crops and raising live stock. It includes the preparation of plant and animal products for people to use and their distribution to markets. These products, as well as the agricultural methods used, may vary from one part of the world to another. Agriculture is an important source of livelihood in the united states and all the other parts of the world. It involves tough work but it contributes to food security and health of the nation. It is a very reliable source of livelihood for mankind and also one of the honest sources of an economy. It is the backbone of our economic system. Agriculture not only provides food and raw material but also employment opportunities to a very large proportion of population.

Agriculture is one of the major sectors of the Indian economy. It is present in the country for thousands of years. Over the years it has developed and the use of new technologies and equipment replaced almost all the traditional methods of

farming. Besides, in India, there are still some small farmers that use the old traditional methods of agriculture because they lack the resources to use modern methods. Furthermore, this is the only sector that contributed to the growth of not only itself but also of the other sector of the country

India largely depends on the agriculture sector. Besides agriculture is not just a mean of livelihood but a way of living life in India. Morever, the government is continuously making efforts to develop this sector as the whole nation depends on it for food.

For thousands of years, we are practicing agriculture but still, it remained underdeveloped for a long time. Moreover, after dependence, we use to import food grains from other countries to fulfill our demand. But after the green revolution, We become self-sufficient and started exporting our surplus to other countries. Besides, these earlier we use to depends completely on monsoon for the cultivation of food grains but now we have constructed dams, canals, tube wells, and pump sets. Also, we now have a better variety of fertilizers, pesticides and seeds, which help us to grow more food in comparison to what we produce during old times.

With the advancement of technology advanced equipment, better irrigation facility and the specialized knowledge of agriculture started improving. furthermore, our agriculture sector has grown stronger than many countries and we are the largest exporter of many food grains.

It is not wrong to say that the food we eat is the gift of agriculture activities and Indian farmers who work their sweat to provide us this food. In addition, the agricultural sector is one of the major contributors to Gross Domestic Products (GDP) and national income of the country. Also, it requires a large labor force and employees around 80% of the total employed people. The agriculture sector not only employees directly but also indirectly. Moreover, agriculture forms around 70% of our total exports the main export items are tea, cotton, textiles, tobacco, sugar, jute products, spices, rice and many other items.

From above we can understand the importance of agriculture in daily life and also economic development.

•••

Karmveer Vitthal Ramji Shinde

- **Shreyash K. Desaii**
BCA - I.

He was born on 23 April 1873 in the princely state of Jamkhandi in Karnataka, India, a member of a Marathi-speaking Maharashtrian family. His early childhood was influenced by a liberal family environment. The family friends and acquaintances came from all religions and castes. He was brought up to think that religion was not just a matter of a blind faith and meaningless rituals or pujas, but

meant getting personally and emotionally involved in the service of God. His early spiritual awakening came from his reading of Sant Tukaram, Sant Eknath and Sant Ramdas of Maharashtra.

- **Education**

In 1898 he obtained a Bachelor of Arts degree from the Fergusson College at Pune, India. He had also studied and passed the first year law and moved to Mumbai (Bombay) for the LL.B. examination. Later went to England in 1901, to study comparative religion at Manchester College, Oxford

- **Life work**

After returning from England in 1903, he devoted his life to religious and social reforms. He continued his missionary work for the Prarthana Samaj. His efforts were devoted mainly to the removal of untouchability in India. In 1905 he established a night school for the children of untouchables in Pune, and in 1906 he established the Depressed Classes Mission in (Bombay). Also in 1910 he founded MURALI PRATIBANDHAK SABHA. And in 1912 organised a "ASPRUSHATA NIWARAN PARISHAD "In 1922 the mission's Ahalyashram building was completed at Pune. In 1917 he succeeded in getting the Indian National Congress to pass a resolution condemning the practice of untouchability.

From 1918 to 1920, he went on to convening all the India untouchability removal conferences. In 1923 he resigned as the executive of the Depressed Classes Mission since some of the members of the untouchable castes wanted its own leaders to manage the mission's affairs. In 1930 he participated in the Civil Disobedience movement of Mahatma Gandhi and was imprisoned for six months of hard labor, in the Yerawda Central Jail (prison) near Pune.

Maharshi Vitthal Ramji Shinde died on 2 January 1944.

•••

Women In The Fighitng Arms

- **Shivani Sandip Mohite**
B. Com - I.

At the dawn of the new millennium, India has not only emerged as a weapons state but as one of the fastest growing economic in the world. As we entered in the 21st century, it's worth while to reflect on the social and political advancements of women during the past hundred years. Women now have the right to vote and to own property. Women hold jobs previously restricted to men - police officer,

freighter, construction worker, doctor, truck driver and scientist.

This debats goes back a long way. I will start by saying women are some of the best we have. You can argue back and forth, that women can hang in the Inf. . I know some definitely could. That is not the issue. The Israeli's have done a lot of research on this. They have had women in comb units. You know women overage 130 lbs and men 180 lbs.

Induction of Women in Developed Nations.

- **The United States :**

The united states is considered a pioneer and a trend setter as regards induction of women in the services. There are opprocimately 2.00.000 American women an active duty on the US armed forces. They constitute nearly 20 percent of its strength. women are also participating in Iraq operations in large numbers.

- **Israel -**

Though Israel has conscription for women (as well as men), a large number of them are exempted of various reasons. Women are generally not alloted active battle field duties. They serve in many technical and administrative posts to release men for active duty.

- **Britain -**

A major enlargement of wonen's role in the British armed forces took place in early 1990s. A number of new duties were assigned to them. Today 71% of all jobs in the Navy, 67% in the Army and 96% in the Air forces are tenable by women

Reasons For Women not Affiliated towards Armed Forces

- **Low Acceptance -**

Acceptance of women in the mil has not been smooth in any country. Every country has to contend with skeptics who consider it to be a counter productive pgme . Additionally every country has to mould the attitude of its society at large and male soldiers in particular to enhance acceptability of women in the military

- **Poor Comfort Level -**

Most women accepted the fact that their presence amongst males tends to make the environment formal

and stiff mutual comfort level between men and women colleagues is low. They consider women to be intruding on their privacy.

- **Lack of Job Satisfaction -**

Most women feel that their competence is not given due recognition. Additionally a women is always under scrutiny for even minor slip-ups. Many women complain that despite their technical qualifications, they are gen detailed for pre - received women like jobs

- **Essential pre requisties for smooth Induction of Women**

The experience of countries that have inducted women in their armed force has been mixed. The physical prowess. That is the reason why even advanced countries are wary of inducting women in fighting units. They have been kept sheltered in safe appointments. There has not been a single women casually so for where as close to 3000 men have last their lives.

- **Circumstances for Women to Join Service**

Every nation has to weigh its options against the backdrop of its own social and environmental mores. Every country has its own social / cultural morings. It is now commonly accepted that women should be encouraged to join the services only under the following circumstances.

a) When a country is short of men or there are not enough men volunteering to join the forces.

b) When the armed forces of a country are technically very advanced and there is a huge requirement for highly qualified personal for high tech support functions. Women can be gainfully employed for the same.

- **Women Officers -**

Women who are mentally robust, physically fit and highly motivated resent preferential treatment being meted out to them. They take exception to some women seeking kid glove treatment to escape hardships. However, most of the women opting for a career in the services belong to families where their up bringing has been in a highly sheltered environment. Women normally get commissioned at the age of 23 to 25

years. subsequent pregnancy and motherhood prove very demanding. A career in the mil is at the other extreme. Additionally many women officers are unsure of their identify they want to be officers. Presently the Indian Army counts 2.44 percent women in its ranks, the Indian Navy 30 percent and the Indian Air Forces 6.7 percent.

- **Commanding Officers -**

The first posting of all newly commissioned officers is to their assigned units. It is for the commanding officers to induct, mould and employ them. Most of the COs finds women officers to be highly committed and sincere. They admire them for their enthusiasm despite the environmental difficulties faced by them. safely of women under their command be comes their primary concern and they find it quite taxing especially in field areas. I did not know how to employ her and where to house her.

- **Male Colleagues -**

Almost all male colleagues admire women officers for their courage and determination. They understand and oppreciate challenges faced by them in trying to adapt to an environment which is totally male dominated. However, they want the women officers to do their share of work and duties. They resent preferential treatment given to their women colleague. One officer was out spoken enough to state they have joined the mil on the plank of equality of sexes but this plank vanishes the day they join the training academy.

- **Soldiers -**

Most soldiers view women's induction as a fall-out of government policies and gen take it lightly. They are convince that women can never lead them effectively. Not with standing the above, India is proud of the fact that women in the Indian services are being treated in a manner befitting their dignity and self-respect, despite the fact that the Indian soldier is drown from rustic stock where women to date are confined to household chores. In this regard, Indian can rightfully claim to

have a record which is for better than that of any advanced nation in the world.

- **Conclusion -**

The whole concept of women's induction in the services has to be viewed in a holistic and objective manner. The first step should be to ascertain whether the required pre conditions as mentioned above. exist to warrant women's entry into the Indian services. Here is a brief appraisal. India is not short of male volunteers. India is still a second generation technology force which is trying desperately to graduate to the third generation.

Indian defense forces are manpower intensive needing physical ground effort. A major part of the Indian Army is deployed on comb duties at all times. In view of the above the following are suggested :-

a) Women must continue to play a dominant role in the Armed Forces, Medical services and the Military Nursing Serivice. They have done Indian proud by rising to three - star ranks.

b) The current provision for 14 years service should remain in force. The current policy of non-induction of women in comb arms should be continued.

c) The services are not opposed to the entry of women per se but demand that a number as crucial issues as discussed above be addressed a well pecisions which have a far reaching effect on the functioning of the armed forces must be taken with due diligence and after a careful study.

●●●

Death of the Farmer

- **Gloria Lobo**
B. Com - I.

"My grandfather used to say
that once in your life you need a
Doctor, a Lawyer, a Policeman
and a Preacher but every day
three times a day you need a Farmer."

Farmers are like a god for us as food is man's basic need and farmer is the one who can fulfill this need. Our kids, friends, relatives get to eat various fruits, vegetables, grains is because of hard work they do on the farm. Farmers have taken agriculture to another level which helps to increase our economic condition. Currently, India is facing many problems, like poverty, unemployment, corruption, terrorism and even the pollution.

Do you ever visit villages? If you ever visit villages you will feel that the life you are living is more like luxurious life. We eat good food, go on a picnic, spend money the way we want. But farmers owe their life in the field whether it is a monsoon, summer, winter. They will not care about the season they will just work and work. They face problems like inadequate supply of electricity and water supply etc. but still, they manage to live in the same conditions.. Like every other human being, even they have to fulfill their basic human needs, but even after doing so much hard work, all they end up with is a huge loan and no food to eat, hence they choose to end their lives. There are various reasons behind the suicides of farmers like the failure of crops, weak financial conditions and the huge loans caused by it. A rainfall is a main requirement for agriculture. Global warming has affected the seasons and has caused the climate change. Irregular rainfall can hamper the growth of plants. And then farmer have to face problems like droughts too. It is reported that most of the farmers commit suicide because of the drought. If there is no rain there is no crop and it will affect farmers financial condition because agriculture is the only way of earning their living. Because the lack of money they take loans and when they are unable to repay those loans, the only option they end up with ending their own life.

"Dry is the land
Wet are the eyes
Quenched is the heart
When a farmer dies"

Now a days farmers use various fertilizers for the rapid growth of the crop and to make the soil more fertile. But sometimes it may happen that because of these various fertilizers soil became less fertile and it may lead to failure of crop this again it affects his financial condition. This creates stress, frustration and they could see the only option in front of their eyes which is suicide.

To over come this problem first of all government should make sure whatever subsides and welfare schemes they announced, it should reach to the farmers of small villages. The govt. has implemented agricultural debt but they should decrease the rate of interest or I will say that for farmer there should not be interest on the money the took as a debt. Introducing modern techniques of farming will help to face the drought situations and they will be able to grow some crop even in less water. In drought areas, the government should provide employability sources other than agriculture as that farmers will not just depend on agriculture to earn the money. In every village, there is needs to be a small organization which conducts various agricultural activities that will help farmers while farming. And by this knowledge farmer may cultivate the good crop. The words said by Emily Dickinson

"A farmer is a magician
who produces money
from the mud."

•••

The Phenomenon of Paid News

Vikram Lohar
B.A. I

Since early 2004, the terms 'paid news' has been making round in India. 'Paid News' are those articles or news reports in news papers, magazines and the electronic media which talk favourably about the institution or the person who has paid for it. Such news is much like an advertisement, but without the appearance of an advertisement. Such news item has been considered a serious malpractice since they deceive the citizens, not letting them know that the news is in fact, an advertisement. Besides, the payment modes usually violate tax laws. This is a matter of serious concern because media has direct influence on voters. The election of 2009 saw high level use of this route by the

political parties and the leaders to generate public opinion in their favour. There followed a public debate which touched the print and visual media both-but this did not last for long either, and failed to have any effect on the menace of paid news.

The then Chief Election Commissiner, during the 2004 polls, wrote a letter to a leading Mumbai daily, asking who had paid for an advertisement that seemed quite suspect - the newspaper declined to answer that question, suggesting the query was an infringement on the freedom of the press. The Election Commission became almost silent afterward may be it was not interested influential media houses and the journalists.

- **Reason for the ROT -**

India has been witness to rapid and un precedenment change in society, economy, and politics. These have also transformed the Indian mass media. The growth in its scale, reach and influence, however, has not been matched by corresponding sensitivity towords 'non-commerical' and 'non - marketing dimensions. We saw corporate house acquiring deciding shares in media group. As commercial interests gained primacy, the dilemma of madia ethics surfaced. The 'corporate culture' spearding in to the media of brought in an extra pressure to earn money for investors. The prosses of earning a lucrative amount of money to put in the balance sheet of the media house resulted in the rot setting - media started devising new ways to make money. Finally we saw to arrival of the paid news. But this process was not a one-way phenomenon. Power hungry politicians also wanted some kind of media based too to incline public opinion in their favour. They devised a way to use media houses for purpose of advertising their profile and public service achievement. These two aspirations of the media and the politicians met at a common ground and resulted in the manes of paid news. There have been instance in the US when media houses or companies were successfully defeated in courts for making false or

wrong claims about their products through advertisement. By a similar taken, politicians might be making false claims through instances of the paid news.

Now the question is whether the media houses is breaking some rules. 'Prima facie' it seems that if they put an 'advertisement' tag on such news items no one will take it as genuine. But once these items get printed without an 'ad tag' they naturally look as if they are reflecting public opinion. But again, we can say that this is the responsibility of the public to decide whether the news time are right or wrong. But this is the responsibility of public. But this is no excuse to allow such media practice.

That media functions effectively as the watchdog of public interest was recognized in the freedom struggle. The founding fathers of the Indian Republic realized the need to balance the freedom of expression of the press with a sense of responsibility with which such freedom is exercised. And in a very natural way, adherence to accepted norms of professional counduct was accepted as a kind of unwriter law. India saw the rise of very reputes journalists who were held in high esteem by the governments of the time. Now the issue is. Who will regulate the media, the fourth estate of democracy which is considered self regulating?

- **Issue of self regulating -**

In the last two deccades, the media had very high growth rates - it could be a matter of envy for the other sector of Indian economy. But the most important factor which sets media a part from the other sector is its functioning it remains a sector of economy with 'minimal' or 'non-regulation' . The sole statutory, quasi-judicial body set up from media regulation in the country is the 'Press Council India' (PCI) While the PCI aims to preserve the freedom of the press and maintain and improve the standards of press in India, it has no power of imposing punishment or informing directions for professional or ethical violations.

Now the point is when the

government and the industry are unable to provide regulatory mechanism which can protect consumer welfare and public interest, who will fill the gap? We look into this matter by taking some clue from the points given below's

I) The objective of regulation in western democracies has been aimed at enhancing diversity, competition, and localism among media outlets, together with promoting public interesting and upholding constitutional values. A minimal number of objectionable items get entry in to media as a there is a vibrant. deterrent of the judiciary which acts as a kind of 'self -imposed' regulation. But this is not effective in India's case due to delayed justice delivery. Thus, there is need of governmental regulation.

ii) India is still to decide clearly on many issues related to media such as multipal ownership, cross-owenership and to finally devise a national media policy which covers point, radio, television, cables, DTH platforms. video and film industries, internet and mobile telephony, social media etc...

iii) 'Media watch groups' are not-existent in India unlike in the more mature western democracies. These group create a kind of deterrent on the media and compel it to behave ethically.

iv) We have seen, over the past towards or so, the rise of 'sunshine journalism' Where the focus is on the rich, urban India and there has been a tendency of marginalising the rural, poor and the weaker segments of society. This contradicts the poor, and the weaker segments of society. This contradicts the role of media as a defender and upholder of public interest. We see its commercial interest taking over the protect in market and the interests of the shareholders.

v) Last but not the least, India has been witness to an erosion in the 'role of the editor' in the decision making process of the items to get published and included. We see media spaces being treated as departmental stores to sell cosmetics, shampoos, cold

drinks', etc. Finally the editor is being smoothly replaced by the marketing and finance managers.

The Way Forward -

If the situation is so stark, what can be the way forwards. We may devise some good checks and balances so that the menace is controlled.

I)A good starting point would be for all stake holders of the media industries to realise that the ethical underpinning of professional journalism in the country has weakened and that the corrosion of public life has impacted journalism, too.

ii) It is for journalistic community to take the initiative and seek to address the various concerns regarding the profession.

iii) All the same time, all categories of regulation and guidelines must be strengthened with a view to secure and defend the public good by the government, the media organisations and the industry, civil society, advertisers and sponsers, and the audience and relationship of the media.

Indian media and democracy have been fortunate to have Shining examples of journalists who are not only embodies the ethical base but even laid down their life for the cause.

References.

1) Vice President M. Hamid Ansaris address on 'Indian Media in a challenging Environment at the Bhashayi Patrakarita Mohotsav 2011, organised by Indoor press club on July 15 , 2011 to commemorate the 75th Birth Anniversarry of late Prabhash Joshi the distinguished journalist.

2) P Sainath, 'Paid News', seminar, Annual Number 2009, Jan 2010.

3) Pranjor Guha Thakurta 'Curbing Media Monopolies' Economic & Political weekly, Vol XLVII No.-16, 20 April, 2013

4) N. A. Karim, 'Fourth Estate of fifth column? Mainstream, Vol XLIIX, No. 13, March 19, 2011.

5) Kuldip Nayar, Media Scene Today' Mainstream, Vol LI No - 1, December 22, 2012.

6) Several debates, discussion on the Doordarshani article in national dailies and news magazines.

What is Dad ?

A Dad is a person
Who is loving and kind,
And often he knows
What you have on your mind
He is someone who listens,
Suggests, and defends
A dad can be one
of your very best friend,
He's proud of your triumphs
but when thing go wrong,
A dad can be patient
and helpful and strong
In all that you do,
a dad's love plays a part
There's always a place for him
deep in your heart
And each year that passes
you're even more glad,
More grateful and proud
just to call him your dad !
Thank you dad ....
for listening and caring ,
for giving and sharing ,
but ,especially, for just being you .

Vaishnavi Santosh Padale
11th science

FRIENDSHIP

Friend is like BSNL Network
connecting people everywhere.....
Friendship is like pepsi
Yeh dil mange more ......
Friendship is like sprite
sirf yahi Bhujaye pyass
Baki sub Bakwaas
Friendship is like MTV and VTV
Enjoy with Bindas ....???
Friendship is like Dalda active oil
Thoda aur chalega...
Friendship is like FM Radio
It's really hot and time pass
Friendship is like Sony Max
Deewana Banade
Friendship is like Fevicol
Iska jod tutega nahin
Friendship is like song of Sholey Movie
yeh dosti hum nahi todenge,
tondenge dam magar
tera saath na chhodenge
Friendship is a beautiful gift
that God has given to us

Shivani Sandip Mohite
B.Com. I

The Earth Speaks

The turning earth spoke in a somber voice
"Four seasons I give you," it's deep voice said
"I give you spring when the lilacs bloom,
I give you autumn when the maple is red.
"Summer I give you all crowned with sunshine
And winter of snow and icicle spears
Four seasons I give you with all their joys
And all their pleasures and all their fears !
Take my four gift and use each one,
use each wisely, kindly and well,
so that upon the year's last hour
A worthy record you date to tell."
The turning earth spoke but once again
"Four season I give you," its voice was low
"The gifts are yours and yours is the task
To use my gift as best know."

-by Lenore Hetrick
Collection by **Hema Vadrale**
B. Com-I

Life

This is the time to inspire
This is the time to think
This is the time to work
This is the time to befriends
This is the time to accomplish
This is the time to enjoy
This is the time to asore
This is the time to love
This is the time to care
This is the time to live a great life

Life is a Puzzle

Life is a puzzle
Sometimes it is tough,
Sometimes it is simple
sometimes you find your way,
sometimes you simple
lose your say,
But everything left per say,
The puzzle has to be solved
Everyone has to play,
life is truly a puzzle per say !

Pooja Vishwanath Mane
B.A. I

The Beauty of Friendship

Friendship is a priceless Gifts,
It cannot be bought or sold,
But its value is far greater,
than a mountain made of Gold,
For gold is cold and lifeless,
It can neither see nor hear,
And in the time of trouble,
It is powerless to cheer,
It has no ears to listen,
Nor heart to understand,
It cannot bring you comfort,
or reach out a helping hand
So when you ask for a gift,
Be thankful if he send
Not diamonds, Pearls or riches
But the love of real True Friend

A Friend

I need a friend with whom
I can share every bit of my life
I need a friend with whom
I can sore out all my strife
I need a friend who can
Helps me with a few chore
I need a friend who can
Heal me when I am sore
In my life you are the one
Who plays these important roles
your absence is going to leave
As empty sport in my soul...

Pooja Vishwanath Mane
B.A. I

Only for You

My attendance in the class
is only for you
My regular visits to college
are only for you
My contacts with teachers
are only for you
My Nights spent without sleep
are only for you
My whole future
Only depends upon you
oh! My dear, "Examination"
My devotion is only for you

Friends

Friendship is like violin
the music may stop now & then
But the string will last forever
Never look Back...
Never regret...
Never Remember...
The people do have met
Never begging...
And never end...
Never say never
When it comes to dour friends !

Rashma Dhondiba Dalavi
B.A. I

SHIVRAJ COLLEGE 2020

स्नेहसंमेलन २०२०
विविध गुणदर्शन

शि
व
रा
ज
२०२०

7 Wonders of life

1. Mother -

Who is the first person to welcome you in this world.
Love your mother. She is the person who carries you for 9 month in her belly. 3 years in her arms, and forever in her heart.

2. Father -

Who is the first person to go through all the hardship just to see you smile.
Love your father, he has sacrificed so many things in life just to see smile on your face.

3. Sibling -

The first person to teach you the art of sharing and caring.
Sisters are the second best blessing after mom. your brother will never say he loves you more than anyone else this world.

4. Friends -

The first person to teach you how to respect people with different opinions & viewpoints.
Best friends are like stars. you don't always see them, but you know they are always there.

5. Love -

The first person to make you realize the value of sacrifice and compromise & the first one for whom you have to fight the world to be together.

6. Children

The first one person to teach you know to be selfless and think about others before yourself

7. Grandchildren -

The only creatures who make you want to live the life, all over the again.
Best sure to spend time with your parents while you can. Because one day when you look up from your busy life, they won't be there anymore.

Tejaswini Anil Patil
B.A. I

पेन्सिलची अदाकारी

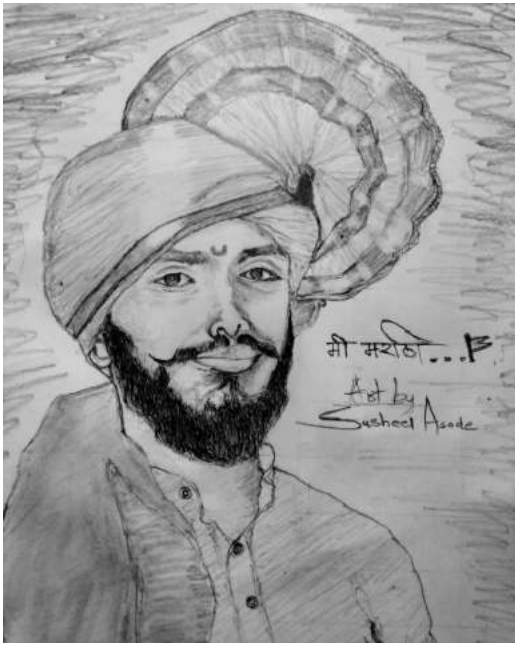
मी मराठी...!
Art by
Susheel Asode

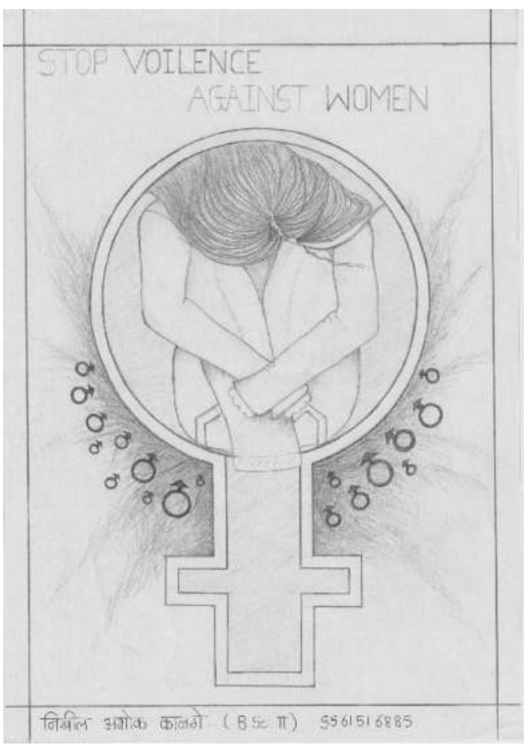
STOP VOILENCE
AGAINST WOMEN
निखिल अशोक कालगे (B.Sc II) 9561516885

प्राध्यापक कार्य वृतांत २०१९ - २०

- ✦ प्रा. डॉ. एस. एम. कदम
- ✦ प्रा. डॉ. बी. डी. अजळकर
- ✦ प्रा. डॉ. एम. व्ही. राजे
- ✦ प्रा. के. जे अदाटे
- ✦ प्रा. ए. के. मोरमारे
- ✦ प्रा. डॉ. एस. डी. सावंत
- ✦ प्रा. डॉ. एस. बी. माने
- ✦ प्रा. डॉ. व्ही. एस. सावंत
- ✦ प्रा. पी. टी. टकले

प्रशासकीय कर्मचारी २०१९ - २०

- ✦ श्री. एस. आर शहापूरकर
- ✦ श्री. अनिल कलकुटकी
- ✦ श्री. संतोष पाटील

विविध विद्या शाखा कार्यवृतांत २०१९ - २०

- ✦ मराठी
- ✦ ग्रंथालय
- ✦ इंग्रजी
- ✦ हिंदी
- ✦ अर्थशास्त्र
- ✦ समाजशास्त्र
- ✦ राज्यशास्त्र
- ✦ वाणिज्य
- ✦ रसायनशास्त्र
- ✦ भौतिकशास्त्र
- ✦ प्राणीशास्त्र
- ✦ वनस्पतीशास्त्र
- ✦ बी.सी.ए.
- ✦ पद्व्युत्तर विभाग
- ✦ वरिष्ठ क्रीडा विभाग
- ✦ एम.एस.एस. विभाग
- ✦ संभाजीराव माने ज्यु. महाविद्यालय क्रीडा विभाग

विविध समितींचा कार्यवृतांत २०१९ - २०

- ✦ अग्रणी महाविद्यलय
- ✦ सामाजिकशास्त्र मंडळ
- ✦ विवेक वाहिनी
- ✦ विज्ञान मंडळ
- ✦ वृक्ष लागवड
- ✦ युवा महोत्सव

Dr. S. M. Kadam

- Worked as a chairperson in One Day Workshop on Revised B.Sc. II CBCS curriculam of Physics Paper VIII , organized by Shahu College, Kolhapur, 16 September 2019.

Dr. B. D. Ajalkar

Department of Chemistry
2019- 20

Conference National

Salvo-hydrothermal synthesis of Molylodenum oxide (M_oO_3) and their applications for electrochemical sensing of midacloprid : A solvent specific effect on the Morphology. Bhagyshri B. Kamble, Anita K Tawade, Kiran Kumar Sharm, S. Mali, Chang, Chang Kook Hong, Shivraj N. Tayade, Balu D. Ajalkar

International Journals :

1. Ionic Liquid assisted sythesis of chromium oxide (Cr_2O_3) nanoparticles and their application in glucose sensing.

   Bhagyashri B. Kamble, Mahesh Naikwade, K. M. Garadkar, Rahul B. Mane, Kirankumar Sharma, Shivaji N. Tayade, Balu D. Ajalkar.

   Journal of Material Science : Material in Electronic, 30 (2019) 15, 13984-13993 springer US.

2. A dual colorimetric chemosensor based on schiffs base for highly selective and simaltaneously recognition of CN and Sn^{2+} Pravin R. Dongare, Anil H. Gore, Balu D. Ajalkar. Inorganic chemica

Acfa, 502(2020) 119372 Impact Factor. 1691

3. A phenazine base colorimetric and fluorescent cherosensor for sequential delection of Ag and I m aquecous media Pravin R. Dongare, Anil H. Gore, Govind B. Kolekar, Balu D. Ajalkar. Luminescence 35 (2020) 231-242 Impact factor 2.439.

डॉ. मनमोहन राजे

१) 'शिवराजीयन' च्या प्रा. विठ्ठल बन्ने श्रध्दांजली विशेषांकामध्ये 'चतुरस्त्र व्यक्तिमत्व : प्रा. विठ्ठल बन्ने' या शीर्षकाचा लेख प्रकाशित.

२) प्रा. किसनराव कुराडे अमृतमहोत्सवी विशेषांकामध्ये 'किसनराव कुराडे यांच्या कवितेतील स्त्रीविषयक पुरोगामी विचार' या शीर्षकाचा शोधनिबंध प्रकाशित.

३) २ डिसेंबर २०१९ रोजी किसनवीर महाविद्यालय, वाई (जि. सातारा) येथे एक दिवसीय राष्ट्रीय चर्चासत्रामध्ये 'अण्णा भाऊ साठे यांच्या साहित्यातील समाजजीवन' या विषयावरील शोधनिबंधाचे सादरीकरण.

४) शनिवार दि. १, २ फेब्रुवारी २०२० रोजी सद्‌गुरु गाडगे महाराज कॉलेज, कराड (जि. सातारा) येथे शिवाजी विद्यापीठ शिक्षक संघ, कोल्हापूर यांच्या वतीने दोन दिवसीय राष्ट्रीय चर्चासत्र व अधिवेशन संपन्न झाले. त्यामध्ये 'वारकरी संप्रदाय आणि संत तुकारामांची शिकवण' या शीर्षकाचा शोधनिबंध सादर.

५) शिवराज कॉलेज, गडहिंग्लज व समाजवादी प्रबोधिनी गडहिंगलज यांच्या वतीने आयोजित एक दिवसीय 'युवकांसाठी गांधी' या विषयावरील कार्यशाळेत सहभाग.

Shri K. J. Adate

1) Attended SWAYAM NPTL workshop at Sanjay Ghodawat university, Atigre, Dist. Sangli on 22/07/2019

2) Attended one day workshop on revised syllabus (CBCS) of ZOOLOGY B. Sc. Part II paper VII and

Practical at Yashavantrao Chavan College of Science, Karad on 21/08/2019.

3) Attended one day workshop on revised syllabus (CBCS) of ZOOLOGY B.Sc. Part II at Smt. Kusumtai Rajarabapu patil Kanya Mahavidyalaya islampur Tal. Walawa, Dist. Sangli on 14/09/2019

4) Written and published a book on Practical Zoology for B.Sc. II on January 2nd 2020 at Shahu Sabhagrah Kolhapur.

5) Appointe as a BOS committee member for value added course on 'Vermitechnology course' from 2019-2022 at Devchand College Arjun Nagar, Tal Kagal, Dist. Kolhapur.

6) Written and published a theory book on reproductive biology for B. Sc. II Zoology, as per the revised syllabus of Shivaji University, Kolhapur in February 2020.

प्रा. ए. के. मोरमारे

१) दि. १ व २ फेब्रुवारी २०२० रोजी सद्‌गुरु गाडगे महाराज महाविद्यालय, कराड येथे शिवाजी विद्यापीठ, मराठी शिक्षक संघ कोल्हापूर यांच्या संयुक्त विद्यमाने आयोजित दोन दिवसीय राष्ट्रीय चर्चासत्रात सहभाग.

२) आक्टोंबर ते डिसेंबर २०१९ या कालावधीत प्रसिध्द झालेल्या शिविम संशोधन पत्रिकेत 'अण्णाभाऊ साठेच्या कथेतील विद्रोह' या विषयावरील शोधनिबंध प्रसिध्द.

३) दि. १५/२/२०२० रोजी शिवराज कॉलेज गडहिंग्लज व समाजवादी प्रबोधिनी गडहिंग्लज यांच्या वतीने आयोजित 'युवकांसाठी गांधी' या विषयावरील एकदिवसीय कार्यशाळेत सहभाग.

Dr. S. D. Sawant

✻ शोधनिबंध प्रसिध्द

1) 'पश्चिम महाराष्ट्र आणि मराठवाडा विभागातील आंतरविवाह : एक समाजशास्त्रिय अध्ययन'

"Vidyawarta" Peer-Reviewed International Journal June - 2019, Issue - 30, vol - 04, ISSN : 2519 9318

2) 'A Sociological Analysis of intercaste marriages : with spcial reference to Marathwada Region'

'Review of Research' UGC Approved Journal No. 48514 bol - 08, Issue - 09, June - 2019, ISSN : 2249 - 894 X

3) 'Farm Labour problems and Remedy' 'Printing Interdisciplinary Research journal, January - 2020 Issue - 61, Vol - 02, ISSN : 2394-5303

4) 'Socio-Economic status of Bonded Labour: A Sociological study'

'Vidyawarta Peer Reviewed International Journal, January to March - 2020, Issue -33, Vol - 03, ISSN : 2319 9318

डॉ. एस. बी. माने

१) श्री रावसाहेब पाटील महाविद्यालय सावळज में बी. ए. २ प्रश्नपत्र क्र. IV व VI पाठ्यक्रम के कार्यशाला में सहभाग.(दि. ७/९/२०१९)

२) नाईट कॉलेज ऑफ आर्टस अ‍ॅण्ड कॉमर्स, इचलकरंजी में राष्ट्रीय संगोष्ठी में 'रक्षेद्र के उपन्यास में चित्रित भूमंडलीकरण' विषय पर आलेख प्रस्तुत. (७/१२/०२१९)

३) शिवराज महाविद्यालय गडहिंग्लज में 'अभिनव ग्रामीण विकास' पर कार्यशाळा में सहभाग. (दि. ३/१/२०२०)

४) आर्टस्, कॉमर्स अ‍ॅण्ड सायन्स कॉलेज गडहिंग्लज में राष्ट्रीय संगोष्ठी में 'कॉस उपन्यास में चित्रित किसान विमर्स विषय पर आलेख प्रस्तुत. (२२/१/२०२०)

Dr. V. S. Sawant

1) Workshop on B.Sc. II Practical on 21St August 2019. at Yashvantrao Chavan, Mahavidyalaya, Karad.
2) One Day Workshop on Revised B.Sc. II CBCS curriculam of Physics Paper VIII , organized by Shahu College, Kolhapur, 16 September 2019.

Mr. P.T. Takale

- Workshop on new changed syllabus Of B. Sc. II at D. P. Bhosale College, Koregaon (11Th Oct. 2019)

प्रशासकीय विभाग

श्री. संतोष रंगराव शहापूरकर

१) विभागीय सहसंचालक, कोल्हापूर विभाग, कोल्हापूर यांनी राजर्षि छत्रपती शाहू शिक्षण शूल्क शिष्यवृत्ती योजने मधील प्रलंबित कामकाजासाठी समिती गठित केली त्या समितींच्या अध्यक्ष पदी नियुक्ती.

२) दि. ०३ जानेवारी,२०२० रोजी. छत्रपती शाहू इंस्टिट्यूट (सायबर) कोल्हापूर येथे आयोजित केलेल्या एकदिवसीय राष्ट्रीय कार्यशाळेत सहभाग.

३) दि. ०३ फेब्रुवारी, २०१९ रोजी. सोलापूर विद्यापीठ व दयानंद कॉलेज सोलापूर यांच्या संयूक्त विद्यमाने आयोजित केलेल्या शिक्षकेत्तर कर्मचाऱ्यांच्या राज्यस्तरीय कार्यशाळेत सहभाग.

४) मा. तहसीलदार गडहिंग्लज सो. यांनी आयोजित केलेल्या'शोध सामर्थ्याचा:तयारी स्पर्धा परीक्षांची', या उपक्रमामध्ये सहभाग.

५) सन २०१९-२० मध्ये शिवाजी विद्यापीठ व सायबर इंस्टिट्यूट, कोल्हापूर यांच्या संयूक्त विद्यमानाने ''अखिल भारतीय उच्च शिक्षण सर्वेक्षण कार्यक्रमामध्ये, नोडल ऑफिसर म्हणून सहभाग.

६) दि. २२ डिसेंबर, २०१९ रोजी शिक्षण महर्षी डॉ. बापूजी साळुंखे कॉलेज मिरज येथे "Tress Management & Relaxation Techniques" या विषयावरील राष्ट्रीय कार्यशाळेत सहभाग.

श्री. अनिल लक्ष्मण कलकुटकी

ग्रंथालय परिचर

१) सावित्रीबाई फुले विद्यापीठ पुणे सेट (मराठी) २०१९ उत्तीर्ण

२) धम्म चॅरिटेबल ट्रस्ट कोल्हापूर यांच्यावतीने महामानव समजून घेताना या चरित्र ग्रंथमालेतील 'महात्मा जोतीराव फुले : जीवन आणि कार्य' या पुस्तकाचे मा. श्रीमंत कोकाटे यांच्या हस्ते प्रकाशन.

३) अखिल भारतीय वडारी साहित्य संमेलन पुणे २०२० - निमंत्रित कवी व सर्वोकृष्ठ काव्य सादरीकरण पुरस्कार.

४) उत्तूर येथे तिसरे त्रिवेणी ग्रामीण मराठी साहित्य संमेलनामध्ये नियंत्रित कवी म्हणून सहभाग व काव्यवाचन.

५) कला, वाणिज्य व विज्ञान माविद्यालय गडहिंग्लज आयोजित 'राष्ट्रीय कार्यशाळेमध्ये 'मंथन वडारी बोलीचे' या विषयावर शोधनिबंध प्रसिध्द २२ जानेवारी २०२०

श्री. संतोष नारायण पाटील

१) दै. महासत्ता मधून कविता प्रसिध्द (दि. ११/०५/२०१९)

२) दै. किर्तीवंत मधून 'अघटीत' कथासंग्रहाचे प्रशिक्षण प्रसिध्द (दि. ०३/०६/२०१९)

३) दै. महासत्ता मधून 'अघटीत' कथासंग्रहाचे प्रशिक्षण प्रसिध्द (दि. ०९/०६/२०१९)

४) दै. महासत्ता मधून 'सवतीचं पोर' कथ प्रसिध्द (दि.१०/११/२०१९)

५) विविध दिवाळी अंक, मासिके, त्रैमासिके यांच्यामधून कथा, कविता प्रकाशीत.

६) All India Sarve of Higher Education या एकदिवसीय कार्यशाळेत सहभाग. (दि. १७ जानेवारी, २०२०)

७) त्रिवेणी ग्रामीण मराठी साहित्य संमेलन उत्तूर येथे निमंत्रित कवी म्हणून परिसर कवी संमेलनात काव्यवाचन (दि. १९/०१/२०२०)

विविध विद्या शाखा कार्यवृतांत २०१९ - २०

मराठी विभाग

मराठी विभागाने २०१९-२०20 या शैक्षणिक वर्षामध्ये विद्यार्थी विद्यार्थिनींच्या वैचारिक उन्नतीसाठी अनेक उपक्रमांचे आयोजन केले .

- दि. २५ जुलै २०१९ रोजी 'कविता पावसाच्या' हा काव्यवाचनाचा कार्यक्रम सपन्न झाला. अध्यक्षस्थानी प्रा. किसनराव कुराडे होते. प्रा.कुराडे यांच्यासह विद्यार्थी विद्यार्थीनींनी कार्यक्रमात काव्यवाचन केले. महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. आर. बी. तेली, प्राध्यापक प्रशासकीय कर्मचारी कार्यक्रमाला उपस्थित होते.
- २०१९-२०20 हे वर्ष थोर साहित्यिक 'अण्णा भाऊ साठे यांचे जन्मशताब्दी वर्ष आहे. त्यानिमित्ताने दि. १ ऑगष्ट २०१९ रोजी 'अण्णा भाऊ साठे यांचे कार्य आणि कर्तृत्व' या विषयावर व्याख्यान संपन्न झाले. 'तुझ्यात जीव रंगला' या मालिकेतील अभिनेते बाबूराव आयवाळे यांनी विषयाची मांडणी केली. अध्यक्षस्थानी प्रा. किसनराव कुराडे होते, तर प्राचार्य डॉ. आर. बी. तेली उपस्थित होते.
- २०१९ च्या पाऊस म्हणजे महाभयंकर ! नदी नाल्याना महापूर आले. महापूराने गावागावात हाहाकार माजविला होता. महापुरामुळे माणसं मेली, जनावरं मेली, शेतकऱ्याच्या हाता तोंडाशी आलेलं पीक बुडालं. जात, धर्म बाजूला ठेवून लोक महापुरामुळं सरकारी शाळेत राहिले. हे केवळ महापुरामुळं घडलं. या संदर्भात विद्यार्थी विद्यार्थिनींना विचार करता यावा, त्यांच्याकडून लेखन व्हावे, या उद्देशाने '२०१९ च्या महापूराचा राक्षस' असा विषय विद्यार्थांना दिला होता. त्यामधये अनेक विद्यार्थ्यांनी सहभागी होऊन लेखन केले.
- दि. १ ऑक्टोबर २०१९ रोजी दिग्दर्शक आणि लेखक अमोल देसाई यांचे कथाकथन संपन्न झाले. कार्यक्रमाचे अध्यक्ष महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. बी. जे. देसाई होते.
- सावित्रीबाई फुले त्यांच्या जयंतीनिमित्त डॉ. श्रध्दा पाटील यांचे 'सावित्रीबाई फुले यांचे कार्य, कर्तृत्व' या विषयावर दि. ३ जानेवारी २०20 रोजी व्याख्यान प्रा. किसनराव कुराडे यांचे अध्यक्षतेखाली संपन्न झाले.
- १९ जानेवारी २०20 रोजी उत्तूर ता. आजरा येथे तिसरे त्रिवेणी ग्रामीण मराठी साहित्य संमेलन संपन्न झाले. साहित्यिक कृष्णात खोत हे संमेलनाचे अध्यक्ष होते. प्रस्तुत साहित्य संमेलनामध्ये मराठी विषयावर प्रेम करणारे विद्यार्थी विद्यार्थिनी आणि प्राध्यापकांनी सहभाग घेतला. ग्रंथदिंडीमध्ये विद्यार्थी विद्यार्थिनी सहभागी झाले.
- 'राजभाषा मराठी दिवसांनिमित्त 'माय मराठीचे संवर्धन' या विषयावर दि. २७ फेब्रुवारी

- २०२० रोजी साहित्यिक किसनराव कुराडे यांचे व्याख्यान संपन्न झाले. कार्यक्रमाचे अध्यक्ष महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. बी. जे. देसाई होते.

मराठी विभागातील प्राध्यापक डॉ. आनंद कुंभार प्रा. अशोक मोरमारे, डॉ. श्रध्दा पाटील, प्रा. लोहिता माने यांच्या सहकार्याने सर्व कार्यक्रम संपन्न झाले.

मराठी विभाग प्रमुख
डॉ. मनमोहन राजे

LIBRARY REPORT 2019-2020

Library is actively supporting the Teaching, Learning and Research process in college as well as it is extended to the society. In academic year 2019-20 library has given various facilities and services with the help of rich collection of books and journals. Library has accepted the changing media of information print to electronic form.

According to institution's objectives library is not only serving to students and teachers but also to the society. The detailed report is as follows.

- **Total Holding on 31/03/2020**

1. **Total Books**

Sr. College	-	44557
Jr. College	-	09265
U.G.C.	-	10883
Donated	-	03466
Non-Grant	-	09485
Books in Pansare Chair	-	00143
Total		**77799**

2. **Non Book Materials**

C.D.s	-	150

3. **No. of Periodicals**

News Papers	-	8
Journals/ magazines	-	52

4. **e-Resources under N-List Programme**

e-Books	-	3150000+

e-Journals - 6000+

- **Addition of Book is the year 2019-2020 Heads Books Price** Sr. College 1385135666 Jr. College 62059427 Non-Grant 369108462 **Total 2334300765**
- **Readers of the Library**

  Total readers of the library are as follows

Students	-	3776
Faculty	-	175
Readers from Society	-	47
Total Readers	**-**	**3998**

- **Reader of Month –** To inculcate the reading culture in students Library has undertaken **Reader of Month** program. In this program much reading student in that particular month is declared as a **Reader of Month**. Awardees during 2019-2020 are Rahul Mahadev Dhanavade (B.A.2), Abhijeet Ramchandra Kamble (B.A.2), Gangavati Laxman Sutar (B.Sc.1), Santoshi Bhairinath Chavan (B.Com.3), Arati Ramappa Kammar (M.A.2), Maya Suresh Jondhale (B.Sc.1), Pallavi Kakaso Chougule (B.Com.2).
- **Library services and facilities**

  Library has given following services and facilities during the academic year 2019-2020

1. **Special Borrowing Facility -**Apart from regular text and reference books issue competitive examination books are issued.
2. **Book Bank Facility –** Total 106 students (Sr. College - 40, Jr. College –66) benefited under this scheme during the year 2019-2020.
3. **Periodicals –** Library has subscribed 52 periodicals and 8 Newspapers and is made available to students and faculty.
4. **Open Access** is given to all the stakeholders.
5. **Reading Room -**

   On Working Days & in vacation - 7:00 am to 6:00 pm

Before & during exam period - 7:00 am to 12:00 pm

6. **Reprography** Facility is given to all readers according their demand.
7. **Reference Service -** The Reference books are made available to the reader during working hour i.e. 7:00 am to 6:00 pm. The personal assistance as guidance and help is provided. CAS and SDI services are provided.
8. **Question Paper** sets of university examination are made available to the readers.
9. **User Orientation** is carried for the fresh readers for effective use of library.
10. **Readers from Society -** For optimum use of the collection the readers from society are also entertained.
11. **Automation of Library -** Library is computerized with ISO certified SLIM 21 software. Web-OPAC is provided to search the documents. The link of WEBOPAC is 111.125.243.65/w27. The library has 8 terminals for daily routine work.
12. **New Arrivals** are displayed on Display board 7 days. Regularly library sends content of all Journals accessed in Library by mail.
13. **Book Exhibition -** Book exhibition arranged on 15/10/2019 Vachan Prerana Din i.e. Dr.A.P.J. Abdul Kalams Birth Anniversary & on 22/01/2020 during Annual Social. About 1000 plus students visited the exhibition. Apart from this occasional display are arranged onvarious occasion like Environment Day, Rajashri Shahu Maharaj Jayanti, World Population Day, Lokmanya Tilak Jayanti, Anna Bhau Sathe Jayanti, Teachers Day, Hindi Din, Mahatma Gandhi 150th Jayanti, Pandit Neharu Jayanti, Mahatma Phule Jayanti, Vitthal Ramaji Shinde Smruti Din, Savitribai Phule Jayanti, Yuva Din, Paryavaran Karyashala, Mahila Din etc.

Sandeep Kurade
Librarian

Department of English

*Act*ivities 2019-2020

1) Organised a guest lecture on 'Importance of English Language and Grammar' by Prof. Chandrashekhar Rudagi
2) Organised a guest lecture on 'English Communication Skills' by Prof. Sunil Mane
3) Celebrated Birth Anniversary of Late Hon. Yashvantrao Chavhan by organising a lecture of Prof N.R.Kolhapure
4) Conducted Wall Paper Presentation activities on Literary Figures
5) Organised Farewell Function for BA III students

Prof. D. U. Jadhao
Head of Department

हिंदी विभाग

शैक्षणिक वर्ष सन २०१९-२० ई. का हिंदी विभाग का वार्षिक वितरण निम्नलिखित रुप में प्रस्तुत है ।

१. १९ सितंबर २०१९ ई. को राष्ट्रभाषा हिन्दी दिवस का आयोजन किया गया । जिसके प्रमुख अतिथि प्रा. आजाद पटेल अध्यक्ष के रुप में प्रधानाचार्य डॉ. बी. जे. देसाई थे.

२. १० जनवरी २०२० ई. को विश्व भाषा दिवस का आयोजन किया गया थश । जिसके प्रमुख अतिथि महाविद्यालय के प्रधानाचार्य डॉ. बी. जे. देसाई थे ।

प्रा. एन. बी. एकिले
विभाग प्रमुख

अर्थशास्त्र विभाग

सन २०१९-२०२० या शैक्षणिक वर्षामध्ये आयोजित उपक्रम.

१. ११ जुलै २०१९ रोजी 'जागतिक लोकसंख्या दिनानिमित्त' प्रा. डी. जी. चिघळकर यांचे व्याख्यान आयोजित केले.

२. १५ जानेवारी २०२० रोजी 'भारतीय आणि पाश्चिमात्य अर्थशास्त्रीय विचारवंत' या

विषयावरील भित्तीपत्रक प्रसिध्द.

३. ११ फेब्रुवारी २०२० रोजी 'बँकिंगमधील रोजगाराच्या संधी' या विषयावर डॉ. के. आर. तनंगे यांचे व्याख्यान आयोजित केले.

डॉ. जी. जी. गायकवाड
विभाग प्रमुख

समाजशास्त्र विभाग

सन २०१९–२० या शैक्षणिक वर्षामध्ये समाजशास्त्र विभागामार्फत विविध उपक्रम राबविण्यात आले. त्याचा तपशील पुढीलप्रमाणे आहे.

१) विभागाच्या विद्यार्थ्यांकडून शिक्षक दिनानिमित्त चर्चा सत्र आयोजित करण्यात आले.

२) या शैक्षणिक वर्षात दोन व्याख्याने घेण्यात आली. त्यात कला महाविद्यालय, कोवाड येथील डॉ. व्ही. के. दळवी यांनी 'Hypothesis' या विषयावर तर घाळी महाविद्यालयातील प्रा. कैलास पाटील यांची 'Sampling technique' या विषयावर व्याख्याने घेण्यात आली.

३) शिवाजी विद्यापीठ पुरस्कृत बी. ए. भाग २ समाजशास्त्र विभागाच्या पेपर क्र. ४ (भारतीय सामाजिक चळवळ) व पेपर क्र. ६ (वैद्यकीय समाजशास्त्र) या बदललेल्या अभ्यासक्रमावर आधारित एकदिवसीय शिक्षक प्रशिक्षण कार्यशाळेचे १४ सप्टेंबर २०१९ रोजी आयोजन करण्यात आले. या कार्यशाळेमध्ये विविध तज्ञांचे मार्गदर्शन लाभले.

४) ३ जाने २०२० रोजी सावित्रीबाई फुले जयंती निमित्त विभागातील विद्यार्थ्यांकडून भित्तीपत्रके तयार करण्यात आली. त्याचे उद्घाटन प्राचार्य डॉ. बी. जे. देसाई यांच्या हस्ते करण्यात आले.

५) विभागाच्या वतीने 'पालक मेळाव्याचे' आयोजन करण्यात आले. त्यात प्रमुख मार्गदर्शक म्हणून डॉ. आर. बी. गुंडे व प्रा. ऐ. के. मोरमारे उपस्थित होते.

प्रा. ए. व्ही कुराडे
विभाग प्रमुख

राज्यशास्त्र विभाग

या शैक्षणित वर्षात विभागाच्या वतीने खालील कार्यक्रम आयोजित करण्यात आले.

१. दि. /१०/२०१९ रोजी 'गांधी समजून घेताना' या विषयावर डॉ. एस. डी. पाटील यांचे व्याख्यान

आयोजित केले. अध्यक्ष स्थानी प्र. प्राचार्य डॉ. बी. जे देसाई होते.

२. दि. २६ नो व्हेंबर 'संविधानदिना' निमित्त संविधान उद्देशपत्रिकेचे विद्यार्थी व सर्व प्राध्यापक, प्राध्यापिकां व प्रशासकीय कर्मचार्यांसह सामूहिक वाचन करण्यात आले.

३. दि. ९ व १० डिसेंबर २०१९ रोजी 'महाराष्ट्र विधानसभा' या विषयावर महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांसाठी चर्चासत्राचे आयोजन.

४. दि. ११/१/२०20 रोजी युवा कृषी परिषदेचे आयोजन करण्यात आले. या परिषदेमध्ये प्रा. विशाल गरड यांनी 'भारतीय शेती' या विषयावर तर श्री. अक्षय घोरपडे यांनी 'गडहिंग्लज, आजरा, चंदगड तालुक्यातील शेतीची सद्यस्थिती' या विषयावर मार्गदर्शन. परिषदेच्या अध्यक्षस्थानी संस्थेचे अध्यक्ष प्रा. किसनराव कुराडे होते.

५. दि. १५/०२/२०२० रोजी 'युवकांसाठी गांधी' या विषयावर शिवराज महाविद्यालय, गडहिंग्लज व समाजवादी प्रबोधिनी, इचलकरंजी यांच्या संयुक्त विद्यमाने एकदिवसीय चर्चासत्राचे आयोजन. या चर्चासत्रामध्ये डॉ. आनंद मेनसे व डॉ. एस. डी. पाटील यांचे अनमोल मार्गदर्शन लाभले. अध्यक्षस्थानी संस्थेचे अध्यक्ष प्रा. किसनराव कुराडे होते.

प्रा. एन. आर. कोल्हापुरे

विभाग प्रमुख

वाणिज्य विभाग

वाणिज्य विभागाच्यावतीने सन २०१९-२० या शैक्षणिक वर्षात वेळोवेळी आयोजित करण्यात आलेल्या कार्यक्रमांचा आढावा खालीलप्रमाणे -

२) दि. २७ सप्टेंबर २०१९ रोजी ''मानसिक आरोग्य आणि व्यक्तिमत्व विकास' या विषयावर कार्यशाळेचे आयोजन प्रमुख मार्गदर्शक - डॉ. शेरॉन नोरेंज.

३) दि. ०१ ऑक्टोबर २०१९ रोजी ''युवा उद्योजकता विकास'' शिबिराचे आयोजन करण्यात आले. प्रमुख मार्गदर्शक - मा. श्री. विवेक रणवरे.

४) दि. ४ ऑक्टोबर २०१९ रोजी वाणिज्य मंडळाचे उद्घाटन संपन्न झाले.

५) दि. ५ ऑक्टोबर २०१९ रोजी पालक मेळाव्याचे आयोजन करण्यात आले.

६) दि. १७ डिसेंबर २०१९९ रोजी औद्योगिक सहलीचे आयोजन करण्यात आले.
स्थळ - अर्जुन रिफायनरी, हसुरचंपू

७) दि. २० डिसेंबर २०१९ रोजी माजी विद्यार्थी मेळाव्याचे आयोजन करण्यात आले.

८) दि. २१ डिसेंबर २०१९ रोजी व्यक्तिमत्व व कौशल्य विकास कार्यशाळेचे आयोजन करण्यात आले. प्रमुख मार्गदर्शक - मा. श्री. सुशांत मोरे, मा. अक्षय घोरपडे

९) दि. २५ डिसेंबर २०१९ रोजी बेस्ट प्रॅक्टिस उपक्रमांतर्गत 'सेंद्रिय शेती जागरुकता अभियान' सहलीचे आयोजन करण्यात आले. स्थळ झुलपेवाडी

१०) दि. २ जानेवारी २०20 रोजी भितीपत्रकाचे प्रकाशन करण्यात आले.

११) दि. ३१ डिसेंबर २०१९ रोजी विशेष मार्गदर्शन शिबिर - आयोजित करण्यात आले.

- **नौदलातील संधी** - मार्गदर्शक, **मा. सतीश यमगेकर** (लेफ्टनंट कर्नल, इंडियन नेव्ही)
- **करियर इन बँकिंग** - मार्गदर्शक, **सौ. प्रज्ञा हत्तरकी** (कस्टमर असोसिएट, SBI)
- **करियर इन कॉमर्स** - मार्गदर्शक, **सौ. किरण हत्तरकी** (चार्टर्ड अकाउंटंट)

१२) दि. ३ जानेवारी २०20 रोजी Research Methodology & Quantitative Techniques या विषयावर 'राष्ट्रीय स्तरावरील कार्यशाळेचे' आयोजन.

१३) दि. २ मार्च २०20 रोजी शिवाजी विद्यापीठ व सायबर कॉलेज, कोल्हापूर येथे सहल.

वाणिज्य विभागाच्यावतीने सन २०१९-२० या शैक्षणिक वर्षात विविध विषयावर अभ्यागत व्याख्यानाचे आयोजन करण्यात आले त्याचा आढावा खालील प्रमाणे

अ.क्र.	दिनांक	व्याख्यानाचे विषय	प्रमुख व्यख्याते
१	१३/०७/२०१९	Importance of English Medium Commerce	मा. एम. बी. चौडाज (CA)
२	२६/०७/२०१९	कंपनी सेक्रेटरी एक करिअर	सौ. राजश्री लंबे
३	२८/०८/२०१९	मूल्य शिक्षण व पर्यावरण शिक्षणातून व्यक्तिमत्व विकास	मा. श्री. शिवाजी मल्लापा नेर्लि
४	२५/०९/२०१९	भारतीय आयुर्विमा मंडळाची संरचना आणि गरज	मा. श्री. प्रसाद पोतदार
५	२६/१२/२०१९	ग्राहकांचे हक्क	मा. श्री. अरुण यादव
६	२८/१२/२०१९	करिअर इन कॉमर्स	मा. श्री. रितेश मोरे
७	२८/०१/२०20	छ. शिवाजी महाराज यांची व्यवस्थापन पध्दती	मा. डॉ. सुरेश चव्हाण
८	१०/०१/२०20	डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांची व्यवस्थापन पध्दती	मा. श्री. मनोहर दावणे
९	३१/०१/२०20	How to Command on Job	मा. डॉ. अविनाश शिरसाठ

प्रा. डी. पी. खेडकर
विभाग प्रमुख

Department of Chemistry
(Post Graduate and Under Graduate)
Annual Activity 2019-20

Sr. No.	Name of Activity	Date
1	One Day Workshop on Mass Spectrometry **Resource Person-Dr. G. S. Rashinkar**	15/09/2019
2	Guest Lecture on Analytical Techniques for M.Sc. I students held at Devchand College, Arjunnagar under MOU Programme **Resource Person- Dr. S. B. Sabale**	27/09/2019
3	Two day Seminar on Trends in Chemistry and Kinetics for M.Sc. II students **Resource Person- Dr. P. C. Mhaske**	05/10/2019 06/10/2019
4	Parent Teacher meeting of M.Sc. I students	11/10/2019
5	Parent Teacher meeting of B.Sc. III students	13/12/2019
6	Guest lecture on Importance of Analytical Skills and Career Opportunity in Pharmaceutical Industries **Resource Person- Mr. Ajit Ekal**	28/12/2019
7	Guest Lecture on nature of SET and NET examination for M.Sc. Students **Resource Person- Prof. A. S. Shinde**	06/01/2020
8	One day Poster Presentation on Scientist and their Inventions	08/01/2020
9	Inter-Colleges Chem-Quiz for B.Sc. III students	25/02/2020

Dr. B. J. Desai
Head of Department

PHYSICS DEPARTMENT

The following activities are conducted by the department during the academic year 2019-20

1. Guest Lecturers

1) **Basic Concepts of Universe**, 26th Dec 2019 **Dr. M. P. Patil** Ex HOD , Physics Department, Shivraj college Gadhinglaj

2) **Celebration of National Science Day** , 28 Th Feb . 2020 **Shri. B. M. Kulkarn** Ex HOD , Physics Department, Shivraj college, Gadhinglaj

Subject: Space science

2. Study tour

- **National Institute of Oceanography** (NIO) , Goa Science Center Goa
- Science Center Goa

3. Days Celebrated:

- Activity Name: Vasantrao Naik Jayanti (1St July 2019) By- Prof. Anil Kurade, secretary, KVRSSS, Gadhinglaj. In presence of I/c Principal, Dr.R.B.Teli, Dr.S.M.Kadam.(HOD), Dr.P.S.Chigare and all faculties of Physics Department. Speaker: Prof. DattuJ adhav, English Dept.
- Activity Name: Vasantrao Naik Jayanti (1St July 2019) By- Prof. Anil Kurade, secretary, KVRSSS, Gadhinglaj. In presence of I/c Principal, Dr.R.B.Teli, Dr.S.M.Kadam.(HOD), Dr.P.S.Chigare and all faculties of Physics Department. Speaker: Prof. DattuJ adhav, English Dept.
- **Solar Eclipse : 26 th Dec. 2019.** By- Prof. Anil Kurade, secretary,KVRSSS, Gadhinglaj. In presence of I/c Principal, Dr.B.J.Desai, Dr.S.M.Kadam.(HOD), Dr.P.S.Chigare and all faculties of Physics Department.

4. Felicitation Ceremony

- Mr. Dayanand Patil(Ex Student) is selected as PSI through MPSC. Date: 16th june 2019Felicitated By Hon. Prof. Kisanrao Kurade

◆
(President of K. V. R. S. S. S., Gadhinglaj)

- SidharthDesai (Ex – Student) is star pro Kabbadi player and selected in Telagu titans team (Date- 29th June 2019) Felicitated by Dr. S. M. Kadam, HOD physics department and all colleagues of the department giving him best wishes.

Department of Zoology

Departmental Activity 2019-20

1) Organized tree plantation on occasion of national tree plantation day (Van-Mahotsav) in India is held annually from 1 July – 7 July.

2) Organized wallpaper poster presentation on occasion of Celebrated Healthy India World Rabies Day on 28th September, 2019

3) Department engaged in managing a vermicomposting unit and prepare vermicompost. The department facilitates a basic and comprehensive approach towards developing skills in Vermiculture and Vermicomposting.

4) Maintaining apiculture (Bee-keeping) in college garden.

5) Zoology students participated in National Level Poster Presentation (wild life week) at Halkarni, won 1st and 3rd prize.

6) Organized guest lecture for B. Sc. I titled "Use of ICT in teaching and learning" on 3rd Jan, 2020 by Prof. Prasad Goyal.

7) Department of Zoology organized a visit to organic farming & poultry at Ainapur on 14th Feb 2020 For B.Sc. - II Zoology students

8) Department of Zoology organized a visit to Sericulture department at Gadhinglaj on 26th Feb 2020 For B.Sc. - I Zoology students

9) In Covid period, the department organises various events such as quiz related to subject papers and delivered online lectures also.

K.J. Adate

वनस्पतीशास्त्र विभाग अहवाल

सन २०१९– २०

शैक्षणिक वर्ष २०१९–२० मध्ये वनस्पतीशास्त्र विभागामार्फत खालील उपक्रम राबविण्यात आले.

१. वन्यजीव सप्ताहाच्या अनुषंगाने 'रानभाज्याचे प्रदर्शन' आयोजित करण्यात आले.

२. 'औषधी वनस्पती संवर्धन' व विविध औषधी वनस्पतींची माहिती व्हावी म्हणून शेड नेट मध्ये सत्तरहून अधिक औषधी वनस्पतीची रोपे तयार करण्यात आली आहेत.

३. वनस्पती शास्त्राच्या विद्यार्थ्यांची, पारगड, तिलारी नगर व आंबोली येथे शैक्षणिक सहलींचे आयोजन करण्यात आले.

४. पालक–शिक्षक मेळाव्याचे आयोजन : बी. एस्सी. भाग ३ च्या विद्यार्थ्यांच्या पालकांचा व शिक्षकांचा मेळावा आयोजित करण्यात आला.

५. नॅशनल वर्कशॉप मध्ये सहभाग :– यशवंतराव पाटील सायन्स कॉलेज सोळांकूर मार्फत 'हॉर्टीकल्चर' या विषयावर आयोजित केलेल्या राष्ट्रीय कार्यशाळेचे बी.एस्सी भाग – ३ चे ६ विद्यार्थी व प्रा. जे व्ही. सरतापे व प्रा. संकेत पाटील यांनी सहभाग घेतला.

प्रा. जे. व्ही. सरतापे
विभाग प्रमुख

BCA Department

- Welcome Function : Chief Guest - Hon. **Rahesh Patil** (MLA, Chandgad)
- Teacher's Day : Chief Guests - **Prof. Anil Kurude,** Secretary, KVRSSS, Gadhinglaj.
- **Guest Lectures :**

Dr. S. D. Bhoite - Head,Comp.Sci.Dept. CSIBER, Kolhapur - Career Opportunities in Higher Education

Prof. Sanket Ravan- Asst. Prof. CSIBER, Kolhapur - Career Opportunities in Management

Shri I. D. Patil- Senior Superintendent Indian Post Kolhapur Division - India Post Payment Bank.

Shri Suryakant Naik- Development Officer LIC, Br. Gadhinglaj - Job Opportunities in Top hiring 200 Companies.

Shri Chandrashekhar Chandagade- Head, Motor Cycle & Scooty India Pvt. Ltd. Environment Managment.

Mr. M. R. Patil - Proprietor, Domain Eduction, Gadhinglaj - Advanced Networking

Mr. Aniruddha Patil - Career Guidance Soft Skill Training International School of Management, Pune - Career Guidance.

- **Workshop -**

Prof. Mahaesh Hasabe - Sant Gajanan Maharaj, Institute, Mahagaon - Workshop on Python

Workshop on **'Skill Development'** for final year students in collaboration with 'Rubicon Skill Development Pvt. Ltd. Pune on 26th, 27th & 28th sept, 2019

- **Avishkar 2K20**

Intra Department Activity

i) Paper Presentation

ii) Programming Contest

iii) Poster Presention

iv) Quiz.

- **Poster Presentation**

1) Poster on **'Computer Fundamental & 'C' language'** by BCA. I students.

2) Poster on **'Programming Languages & Careers'** in IT. by BCA. III

3) Poster on **'Web Development & SDLC'** by BCA II

Prof. K. S. Desai

Head of Department

BBA Department

Come Function - arranged dated on 29/9/2019

- Faculty Speech -

1) Prof : R. D. Kamable, HOD BBA

2) Prof : A. V. Patil Co-ordinator SIBACA

- Gust Speeches -

1) Prof. Anil V. Kurade Secretary & CEO K.V.R.S.S.

2) Adv. Digvijay K. Kurade Director K.V.R.S.S.S

- Chief Guest Speeches -

1) Hon. Dr. Dinkar V. Patil, Principal, Bhegawati Mahavidyalay Kurukali

2) Hon.Prof. M. D. Patil, Ex-Principal, Nesari Mahavidyalay, Nesari

3) Hon. M. S. Shinde, Vice Principal, Vivekanand Jr. College, Gadhinglaj

4) Hon. Dr. B. J. Desai, Principal Shivraj College, Gadhinglaj

Student Events arranged dated on 12, 13 & 14 / 09 / 2019

- Organized by - BBA Iind & IIIrd year Students.
- Participant - BBA Ist Year
- Events -

1) Hisab-Kitab 2) Business Quiz

3) Apna Sapana money-money 4) PPT - Presentation

5) Extempore Speech 6) Ad-mal -Show

- Poster Presentation - Dared on 28/12/2020 BBA-Ist & IInd year student participated
- Judges :- Prof. B. S. Pathan BCA Dept., Prof. R. B. Khot BCS.Dept.

- Guest Lectures :

a) Name - Shri P. G. Sekhar Mumbai
Subject - Capital Market Awareness
Date - 18 /01/2020
Participant - BBA - Ist & IInd Students

b) Name - Mrs. Rajeshree Lambe, Kolhapur
Subject - Career Oppertnties higher Education
Date - 04 /02/2020
Participant - BBA - Ist & IInd Students

c) Name - Dr. P. M. Bohite SIBER School of Management, Kolhapur
Subject - Capital Market Awareness
Date - 18 /01/2020
Participant - BBA - Ist & IInd Students

d) Name - Shri Rajendra Magdum Training Inslampur & safety Officer Arvind Cotspin Ltd. Kolhapur
Subject - Time Management, Discipline Health & Safety Management
Date - 12 /03/2020
Participant - BBA - Ist Students

- Work Shop -

a) Three days workshop arranged
Date - 26,27 & 28/9/2019
Subject - Personality Development and Employ ability skills
Organized by - Shivraj College, Gadhinglaj
Participant - BBA IInd yera Students

a) One days workshop arranged by V. K. Chavan Patil Arts, Com, & Science college Karve, Tal. Chandgad, Dist. Kolhapur
Place - V. K. Chavan Patil Collage Karve
Participant - BBA IInd year Students

1) S. A. Patil 2) Khavare Jyotsna 3) Rahul Pednekar 4) Akshay Waingade
Fuculty - Smt. U. S. Patil

- Sales Training - One day Sales promotisions training
  Arranged by - Shri Kalbhairav Trading Company, Gadhinglaj
  Place - Apla Bazar, Gadhinglaj
  Date - 01/02/2020
  Participant - BBA - IInd year Student
  Name of the Student - Khavare Jyotsna, Rote Kranti, Powar Sonali, Powar Rupali, Injal Pramila, Kumbhar Sndhya
  Staf -Smt. U. S. Patil

- 8 Industrial, Historical & Religion place vist
  a) Industrial -
  1) Ultra Tech Cement - Ratnagiri
  2) Fish Market - Ratnagiri
  b) Historical & Religions Places
  1) Mahabaleshwar 2) Pratapgad 3) Raigad
  4) Ganpati Pule 5) Ratnagiri 6) Pavas
  Date -18/19 & 20/02/2020
  Participant - BBA IInd years student
  staff - 1) Prof. R. D. Kamat
  2) Prof. Smt. U. S. Patil
  3) Prof Smt. Y. V. Sontakke

पदव्युत्तर विभाग अहवाल

सन २०१९– २०

शिवराज महाविद्यालयातील पदव्युत्तर विभागामध्ये एम.ए. भाग १ व २ मराठी, हिंदी, इंग्रजी, अर्थशास्त्र, समाजशास्त्र, एम कॉम भाग १ व २ (ॲडव्हान्स अकौटन्सी) एम. एस्सी भाग १ व २ रसायणशास्त्र व संगणकशास्त्र हे विभाग कार्यरत आहेत. सन २०१९–२० या शैक्षणिक वर्षात एकूण ३६३ विद्यार्थी विद्यार्थिनींनी पदव्युत्तर शिक्षण घेण्यासाठी

महाविद्यालयात प्रवेश घेतला आहे.

नवागात विद्यार्थ्यांचा स्वागत समारंभ १७ सप्टेंबर २०१९ रोजी उत्साहात संपन्न झाला. संस्थेचे अध्यक्ष मा. प्रा. किसनराव कुराडेसो यांच्या अध्यक्षतेखाली झालेल्या या समारंभास गडहिंग्लजचे सहाय्यक पोलिस निरीक्षक मा. दिनेश काशीद व टि. के. कोलेकर महाविद्यालय नेसरीचे प्राचार्य डॉ. के. आर. पाटील यांनी उपस्थित राहून विद्यार्थ्यांना मोलाचे मार्गदर्शन केले.

गडहिंग्लज, आजरा, चंदगड भुदरगड, कागल या तालुक्यातील ग्रामीण दुर्गम भागातून व निपाणी सिमाभागातून विद्यार्थी पदव्युत्तर शिक्षण घेण्यासाठी आमच्या महाविद्यालयात प्रवेश घेतात. महाविद्यालयातील व बाहेरच्या विद्यालयातून येणारे पदव्युत्तर प्राध्यापक अध्यापनाचे कार्य करात. करियर घडविण्यासाठी या सर्वांचे मोलाचे मार्गदर्शन विद्यार्थ्यांना लाभत आहे. अभ्यासक्रमाशी निगडीत सर्व पुस्तके व स्वतंत्र प्रशस्त अभ्यासिका मार्फत पदव्युत्तर विद्यार्थ्यांना उपलब्ध करुन दिली आहे.

शिवाजी विद्यापीठ गुणवत्ता पदव्युत्तर विभागात कविता मनोहर कचरे या विद्यार्थिनींने हिंदी विषयात सहावा क्रमांक तर इंग्रजी विषयात रेखासुबराव होनगेकर या विद्यार्थिनींने आठवा क्रमांक पटकाविला. महाराष्ट्र शासन पुरस्कृत एकलव्य आर्थिक सहाय्य योजना, राजर्षी शाहू शिक्षण शुल्क योजना व मागासवर्गीय शिष्यवृत्ती या विविध शिष्यवृत्तीसाठी पात्र १२६ विद्यार्थी-विद्यार्थिनींचे प्रस्ताव पदव्युत्तर विभागामार्फत शासनास पाठवले आहेत.

कॉमर्स विभागामार्फत कागल एम.आय.डि.सी. मध्ये इंडस्ट्रीयल व्हीजीट व शिवाजी विद्यापीठ, सायबर कॉलेज कोल्हापूर येथे संशोधन सहलीचे आयोजनही पदव्युत्तर विद्यार्थ्यांसाठी करण्यात आले. नेट सेट कार्याशाळा, व अभ्यागत व्याख्यानांच्या माध्यमातुन प्राचार्य डॉ. पी. बी. पाटील, डॉ. अमरदिप जाधव, प्रा. कृष्णात चौगुले यांनी विद्यार्थ्यांना मार्गदर्शन केले. 'Reaserch Methodology' या विषयावर राष्ट्रीय स्तरावरील एक दिवशीय कार्यशाळा महाविद्यालयामध्ये उत्साहात संपन्न झाली. हॉ. आर व्ही. कुलकर्णी, डॉ. पी. एस. दळवी, हॉ. एस. जी. भोईटे यांनी विद्यार्थ्यांना मार्गदर्शन केले.

अभ्यासाप्रमाणे कला, क्रिडा व सांस्कृतीक विभागाकडे पदव्युत्तर विभागाच्या विद्यार्थ्यांनी चमक दाखवली आहे. शिवाजी विद्यापीठ युवा महोत्सवात आमचे विद्यार्थी प्रतिवर्षी सहभागी होतात. आमच्या शिवराज महाविद्यालयाने ॲथलॅटीक्सची जनरल चॅम्पीयनशीप सलग सातव्या वर्षी मिळवली आहे. यात पदव्युत्तर विभागाच्या विद्यार्थ्यांचेही मोलाचे योगदान आहे. कॉमर्स विभागाच्या तेजाली पाटील व प्रार्थना मगदूम या विद्यार्थिनींनी विद्यापीठ झानल स्पर्धेत रिले ४ १०० या प्रकारात सुवर्ण पदक पटकावले आहे. आंतर विद्यापीठ तलवार बाजी स्पर्धेमधेही आमची विद्यार्थीनी तेजाली पाटील सहभागी झाली.

आंतर विद्यापीठ स्पर्धेमधे कुस्ती या प्रकारात शिवाजी विद्यापीठास पहिले सुवर्णपदक मिळवुन देण्याचा मान रोहन या समाजशास्त्र विभागाच्या विद्यार्थ्याने पटकावला. तसेच

ओडीसा येथे संपन्न झालेल्या 'खेलो इंडिया' स्पर्धेमधेही कुस्ती या प्रकारात रोहन या विद्यार्थ्याने सुवर्णपदक मिळवले आहे.

संस्थेचे अध्यक्ष मा. प्रा. किसनराव कुराडे, प्राचार्य डॉ. बी. जे. देसाई संस्थेचे सचीव प्रा. अनिल कुराडे यांचे प्रोत्साहन व मार्गदर्शन विद्यार्थ्यांना लाभत आहे. कोरोनाच्या या भिषण महामारमध्ये लॉकडाऊनच्या काळापासुन, मा प्रा. अनिल कुराडे यांच्या मार्गदर्शनाखाली व्हॉट्सअप ग्रुप च्या माध्यमातुन कोरोना विषय प्रबोधन व जनजागृतीचे काम आमचे शिक्षकवृंद व विद्यार्थी करीत आहेत. सर्वांच्याच प्रयत्नातुन पदव्युत्तर विभाग यशस्वी वाटचाल करीत आहे.

प्रा. एस. जी. मुंज
विभाग प्रमुख

क्रीडा अहवाल

सन २०१९– २०

चालू शैक्षणिक वर्षात आमच्या महाविद्यालयाचे नाव सरकारच्या संयोजनाखाली पार पडलेल्या पहिला खेलो इंडिया विद्यापीठ स्पर्धेत आमच्या शिवराज महाविद्यालयाने शिवाजी विद्यापीठास दोन सुवर्ण तीस रौप्य, चार कास्य असे ९ पदके या वर्षीही सलग आठव्या वर्षी आमच्या महाविद्यालयाने शिवाजी विद्यापीठाची ॲथलेटीर्कस या खेळाची जनरल चॅम्पियनशीप पटकावली. तसेच शिवाजी विद्यापीठ इंटरझोन हॉकीमध्ये मुलांच्या संघाने उपविजेते पद व क्रॉसकंट्री स्पर्धेत मुलींच्या संघाने उपविजेते पद पटकावले.

या वर्षी राष्ट्रीय व राज्यस्तरावर शिवराजचे नाव उंचवणारे खेळाडू – पुढील प्रमाणे–

१) आदित्य अनहाळ – भुवनेश्वर(ओडिसा) येथे झालेल्या पहिल्या खेलो इंडिया तलवारबाजी स्पर्धेत सेबर या क्रीडा प्रकारात सुवर्ण पदक पटकावले तसेच जम्मु येथे झालेल्या राष्ट्रीय तलवारबाजी स्पधर्षत शिवाजी विद्यापीठ संघातून निवड झाली ऑल इंडिया इंटर युनिव्हरसिटी मध्ये द्वोन रौप्य पदक पटकावले आहे.

२) रोहन रंडे – भुवनेश्वर (ओडिसा) येथे घालेल्या पहिल्या खेलोइंडिया कुस्ती स्पर्धेत ग्रीकोरोयन या क्रीडा प्रकारात सुवर्ण पदक पटकावले. तसेच हिसार (हरियाणा) येथे झालेल्या राष्ट्रीय कुस्ती स्पर्धेत शिवाजी विद्यापीठ संघाला रौप्य पदक पटकावून दिले.

३) अक्षय वाळके – चंदीगड (पंजाब) येथे झालेल्या राष्ट्रीय वेटलिफ्टिंग स्पर्धेत शिवाजी विद्यापीठ संघाला सुवर्णपदक पटकावून दिले.

४) विपुल रेडेकर – भुवनेश्वर(ओडिसा) येथे झालेल्या पहिल्या खेलो इंडिया तलवारबाजी स्पर्धेतफॉईल क्रीडा प्रकारात वैयक्तीक एक कास्य व टी इवेंट मध्ये एक कास्य पदक

तसेच जम्मू येथे झालेल्या राष्ट्रीय तलवारबाजी स्पर्धेत शिवाजी विद्यापीठाला ब्राँज व रौप्य पदक पटकावले आहे.

५) प्रथमकुमार शिंदे – भुवनेश्वर (ओडिसा) येथे झालेल्या पहिल्या खेलो इंडिया तलवारबाजी स्पर्धेत इंवेटमध्ये दोन रौप्य पदक पटकावले.

६) धनंजय जाधव – भुवनेश्वर (ओडिसा) येथे झालेल्या पहिल्या खेलो इंडिया तलवारबाजी सेबर मध्ये एक रौप्य पदक आणि जम्मू येथे झालेल्या राष्ट्रीय तलवारबाजी स्पधर्षत शिवाजी विद्यापीठाला दोन रौप्य पदक पटकावले आहे.

७) तेजाली पाटील – शिवाजी विद्यापीठ आंतरविभागीय तलवारबाजी स्पर्धेत फॉईल या क्रिडा प्रकारात रौप्य पदक पटकावले तसेच चंदीगड येथष होणाऱ्या ऑलइंडीया इंटर युनिव्हसिटी स्पर्धेत शिवाजी विद्यापीठ संघातून निवड

८) अंकिता पाटील – शिवाजी विद्यापीठ आंतरविभागीय तलवारबाजी स्पर्धेत सेबर या क्रिडा प्रकारात कास्य पदक पटकावले तसेच चंदीगड येथे होणाऱ्या ऑल इंडिया इंटर युनिव्हरसिटी स्पर्धेत शिवाजी विद्यापिठ संघातून निवड.

९) वैष्णवी हाजीरे – आंध्रप्रदेश येथे होणाऱ्या राष्ट्रीय योगा स्पर्धेमध्ये शिवाजी विद्यापीठ संघातून निवड.

१०) अक्षता भाईंगडे – आंध्रप्रदेश येथे होणाऱ्या राष्ट्रीय योगा स्पर्धेमध्ये शिवाजी विद्यापीठ संघातून निवड.

११) प्रियंका पाटील – मेरठ (उत्तरप्रदेश) येथे झालेल्या राष्ट्रीय बॉक्सींग स्पर्धेमध्ये शिवाजी विद्यापीठ संघातून निवड शिवाजी विद्यापीठ आंतर विभागीय येथे झालेल्या राष्ट्रीय ज्युदो स्पर्धेमध्ये सुवर्ण पदक पटकावले तसेच बॉक्सींग स्पर्धेमध्ये शिवाजी विद्यापीठ संघातून निवड.

१२) जयपूर (राजस्थान) येथे झालेल्या राष्ट्रीय हॉकी स्पर्धेमध्ये शिवाजी विद्यापीठ संघातून निवड.

१३) गोवर्धन लोहार – ग्वालेर (मध्यप्रदेश) येथे झालेल्या राष्ट्रीय हॉकी स्पर्धेमध्ये शिवाजी विद्यापीठ संघातून निवड.

१४) सायली कोकीतकर – सोलापूर येथे झालेल्या अश्वमेध स्पर्धेमध्ये ५000 मी धावणे मध्ये ब्रांझ मेडल पटकावले.

१५) ऋषिकेश काटे – सोलापूर येथे झालेल्या अश्वमेध स्पर्धेमध्ये उंचउडी या क्रिडा प्रकारात रौप्य पदक पटकावले.

आमच्या महाविद्यालयाच्या क्रिडा परंपरेत आणखीन एक मानाचा तुरा म्हणजे खेळाडू जाधव श्रीपाद रामू यांची स्केटिंग या क्रिडा प्रकारात राष्ट्रीय स्पर्धेतील सर्वोत्तम कामगिरी

म्हणजे मेजर ध्यानचंद केंद्रीय क्रिडा परिषद भारत यांच्या वतीने सुवर्णलक्ष्य राष्ट्रीय क्रिडा पुरस्कार ने सन्मानित केले आहे.

१६) पुजा पाटील – नेपाळ येथे झालेल्या ॲथलेटिक्स स्पर्धेत सुवर्णपदक पटकावून शिवराज महाविद्यालयाचे नाव मोठे केले. तसेच शिवाजी विद्यापीठ आंतर विभागीय स्पर्धेमध्ये आमच्या महाविद्यालयाचे खेळाडू चमकले आहेत.

१) सायली केकीतकर – १०,०००, १५०० मी मध्ये द्वितीय क्रमांक ५००० मी धावणे तृतीय क्रमांक पटकावला.

२) सायली कुपटे – ५००० मी धशवणे मध्ये द्वितीय क्रमांक १०,०००, १५०० मी मध्ये तृतीय क्रमांक पटकावला.

३) मेलवीन थॉमस – गोळाफेक प्रकारात द्वितीय क्रमांक पटकावला.

५) ऋषीकेश काटे – उंचउडी प्रकारात प्रथम क्रमांक व तिहेरी उडीमध्ये द्वितीय क्रमांक पटकावला.

६) कावेरी चौगुले – ४०० मी हर्डल्स तृतीय क्रमांक द्वितीय क्रमांक पटकावला तसेच

रिल मुले ४ x ४०० मध्ये प्रथम क्रमांक

रिले मुली ४ x १०० मध्ये द्वितीय क्रमांक

रिले मुले ४ x १०० मध्ये तृतीय क्रमांक

एकूण ५० गुणासह जनरल चॅम्पियनशीप मिळवली आहे.

तसेच चालू शैक्षणिक वषा;त आमच्या महाविद्यालयाने शिवाजी विद्यापीठ अंतर्गत आंतरविभागीय ज्युदो (पुरुष/महिला) व शिवाजी विद्यापीठ विभागीय फुटबॉल (पुरुष) स्पर्धेचे उत्कृष्ट आयोजन करुन व्यवस्थित पार पाडले.

- विशेष सुरस्कार

श्रीपाद रामू जाधव – मेजर ध्यानचंद केंद्रीय क्रिडा परिषद भारत राष्ट्रीय स्केटिंग स्पर्धेत उत्कृष्ट कामगिरी केल्याबद्दल सुवर्णलक्ष्मय राष्ट्रीय क्रिडा पुरस्कार २०१९ देण्या आला.

प्रा. राहूल मगदूम
विभाग प्रमुख

क्रीडा अहवाल

संभाजीराव माने ज्यु. कॉलेज सन २०१९– २०

चालू वर्षी आपल्या ज्यु. कॉलेज ने शासकीय क्रीडा स्पर्धेत उज्वल यश संपादन केले आहे.

१. १९ वर्षा खालील फउटबॉल स्पर्धेत मुलांच्या संघाने विजेते पद पटकाविले व जिल्हास्तरीय फुटबॉलस्पर्धेसाठी निवड झाली.

२. १९ वर्षा खालील खो-खो स्पर्धेत मुलांच्या संघाने विजेते पद पटाकविले व इंचलकरंजी येथे होणाऱ्या जिल्हास्तरीय खो-खो स्पर्धेसाठी निवड झाली.

३. १९ वर्षा खालील खो-खो स्पर्धेत मुलींच्या संघाने उप विजेते पद पटकाविले.

४. १९ वर्षा खालील व्हॉलीबॉल स्पर्धेत मुलांच्या संघाने विजेते पद पटकाविले व कागल येथे होणाऱ्या जिल्हास्तरीय व्हॉलीबॉल स्पर्धेसाठी निवड झाली.

५. लोणंद येथे झालेल्या १९ वर्षा खालील शालेय विभागीय स्पर्धेत मुलींच्या संघाने द्वितीय क्रमांक पटकावला.

खेळाडू पुढील प्रमाणे :- अंकिता भोसले, ऋतिका पाटील, अनुषा पाटील, शुभांगी पाटील, वृषाली जाधव, पल्लवी जाधव, सानिका पाटील, गायत्री चौगुले, सेजल पाटील, दीपाली पाटील

मैदानी स्पर्धेतील राज्य स्तरावरील यशस्वी खेळाडू -

सोनाली पांडूरंग पाटील ५ कि. मी. चालणे, निकिता सुरेश पाटील ४ x ४०० मी. रिले, भक्ती सुनिल पोटे ४ x ४०० रिले. निकीता आनंद टेळी ४ x ४०० रिले.

महाराष्ट्र राज्य डॉजबॉल असोशियन यांचे मार्फत घेतलेल्या राज्य स्तरीय स्पर्धेत प्रथम क्रमांक पटकावला.

यशस्वी खेळाडू : - सेजल पाटील, सानिका पाटील, वृशाली जाधव, पल्लवी जाधव, शुभांगी पाटील, ऋतिका पाटील, अनुजा पाटील, दीपाली पाटील

प्रा. जयवंत पाटील
विभाग प्रमुख

राष्ट्रीय छात्र सेना

एन. सी. सी. अहवाल सन २०१९- २०

राष्ट्रीय छात्रसेनेमधून छात्रांमध्ये नेतृत्व गुण संपन्न व्हावेत व देशासाठी चांगले नागरिक घडावेत या उद्देशाने सन ०१९-२० या शैक्षणिक वर्षासाठी एकूण १७ छात्रांना राष्ट्रीय छा सेनेमधून प्रवेश देण्यात आला.

त्याचबरोबर एन.सी.सी. परिक्षेमध्ये यशस्वी होण्यासांक्ष कवायत शास्त्रज्ञान नकाशा वाचन,नागरिक सुरक्षा व आत्मरक्षा अशा विविध प्रकाराचे प्रशिक्षण देण्यात येते.

एन. सी. सी. विभागामार्फत सन २०१९–२० मध्ये दरवर्षी प्रमाणे अनेक उपक्रम राबवले गेले त्यामध्ये पूरग्रस्तांना मदत वृक्षारोपन, रक्तदान शिबिर योगा दिवस, स्वच्छता अभियान इत्यादि कार्यक्रम घेण्यात आले.

- पुरग्रस्तांना मदत :–

या वर्षी कोल्हापूर जिल्ह्याला पुराचा जबरदस्त तडाखा बसला. गडहिंग्लजमध्ये सुध्दा तालुक्यातील जवळपासच्या अनेक गावांना सुध्दा पुराचा तडाखा बसला.

पुरग्रस्तांना मदत करण्यासाठी शिवराज महाविद्यालयाचे एन. सी. सी. कॅड्ेटस विविध गावी जाऊन मदत करुन आले. पुरग्रस्तांना त्याच्या गावी जाऊन धान्य वाटप केले. त्यांना सावरण्याचा प्रयत्न केला.

आरळगुंडी, नांगणूर, खणदाळ या गावामध्ये जाऊन मेडिकल कॅम्प आयोजित करण्यात आले. या मेडिकल कॅम्पचा अनेक नागरिकांनी लाभ घेतला. तसेच कॅप्टन राहूल मगदूम सर यांच्या देखरेखीखाली एन.सी.सी. कॅडेट्सने त्या गावातील लोकांची मदत केली.

- वृक्षारोपन :–

एन.सी.सी. विभागामार्फत कॉलेजमध्ये रक्तदान शिबिराचे आयोजन करण्यात आले होते. यावेळी १०० पिशवी रक्तदान करण्यात आले. एवढ्या संख्येने रक्तदान हा एक आदर्शच शिवराज कॉलेजच्या एन.सी.सी. विभागामार्फत घेण्यात आला.

- स्वच्छता मोहिम :–

शिवराज महाविद्यालयामधील एन.सी.सी. विभागामार्फत स्वच्छता मोहिम राबवली गेली दरवर्षी प्रमाणे या वर्षी यि सर्व एन.सी.सी. विभागाच्या कॅंडेट्साठी स्वच्छतेमध्ये सहभाग घेतला.

प्रथम महाविद्यालयाच्या आवारात व नंतर काळभैरी येथिल मंदिर व डोंगर भागात स्वच्छता अभियान राबविण्यात आले.

या मोहिमेमध्ये एन.सी.सी. विभागा प्रमुख कॅप्टन राहूल मगदूम सर तसेच क्रिडा विभागातील प्रा. जयवंत पाटील सर यांचे मार्गदर्शन खूप मोलाचे ठरले.

- ॲडव्हेचरस ऑक्टिव्हिटी :–

दरवर्षी प्रमाणे शिवराज महाविद्यालय गडहिंग्लज मधील एन. सी. सी. विभागामार्फत ॲडव्हेंचरस ऑक्टिव्हिटी घेण्यात येतात यावर्षी एन. सी. सी. कॅडेट्स या ऑक्टिव्हिटी भोचेमाड, ता. वेगुर्ला, जि. सिंधुदूर्ग या ठिकाणी गेले. यावर्षी सर्व कॅडेट्सने जंगल सफारी उंच डोंगर चढणे, पोहणे अशा पद्धतीच्या विविध ॲडव्हेंचरर्स ऑक्टिव्हिटी केल्या यामध्ये एन. सी. सी. विभाग प्रमुख कॅप्टन राहूल मगदूम सर यांच्या मार्गदर्शनाखाली संपूर्ण कॅम्प अतिशय उत्साहाने पार पडला.

एन. सी. सी. मार्फत राष्ट्रीय छात्र सेनेचे राष्ट्रीय कॅम्प घेतले जातात यासाठी आपल्या शिवराज महाविद्यालयामधून अनेक कॅडेट्स सहभागी झाले होते.

१) आर्मी अॅटॅचमेन्ट कॅम्प (अहमदनगर)

या कॅम्पसाठी आमच्या शिवराज महाविद्यालयातून कॅडट शिवरत्न संजय फउंडे आणि कॅडेट आशिष शिवाजी मोहिते यांची निवड झाली व त्यांनी अगदी उमेदिने या कॅम्पमध्ये सहभाग नोंदवला हा एक राष्ट्रीय कॅम्प आहे यामध्ये त्यानी अगदी उमेदिने या कॅम्पमध्ये सहभाग नोंदवला हा एक राष्ट्रीय कॅम्प आहे यामध्ये त्यानी फौजी जिवन शैलीचा अनुभव केला या कॅम्पमध्ये कॅडेट्सना युध्द पातळीवरचे प्रशिक्षण देण्यात येते. त्याचबरोबर मॅप रिडिंग, युद्धात वापरण्यात येणारे कौशल्य व नविन शस्त्राची माहिती देण्यात येते.

२) नॅशनल इंटिगरेराज कॅम्प (मुंबई)

हा एक राष्ट्रीय स्तरावरील कॅम्प असून आमच्या महाविद्यालयामधून यावर्षी कॅडेट बसवराज निंगाप्पा व्हंजी तसेच CQMS सुषमा सुरेश माळगी यांची निवड करण्यात आली या कॅम्पमधील सांस्कृतिक कार्यक्रम विविध राज्यातील पांरपारिक संस्कृती व राहणीमाण यांचे^ होते.

३) शिवाजी ट्रायल ट्रेकिंग कॅम्प : (STTC) पन्हाळा

सारजन्ट शुभम शिवाजी मांगले यांची (STTC) या कॅम्पसाठी निवड झाली त्यांनी हा नॅशनल कॅम्प अगदी सुंदरपणे पूर्ण करुन महाविद्यालयाचे नांव उंचावले

या कॅम्पमध्ये पन्हाळा ते विशाळगड ट्रेकिंग कॅम्प झाले यामध्ये कॅडेट्सना एतिहासिक ठिकाणे दाखवणे त्याच बरोबर मैदानी खेळ व महाराष्ट्रातील पारंपारिक रहाणीमान व नृत्य सादर केली जातात.

याचप्रमाणे (NCC) मध्ये अनेक गुणदर्शन कार्यक्रम करण्यात आले त्यामध्ये सुध्दा कॉलेजचे विद्यार्थी (NCC कॅडेट्सने) पदक मिळवले.

१. ज्युनियर अंडर ऑफिसर – तेजस्विनी पांडूरंग मुळीक यांना या कार्यक्रमात गायन, वादन व नृत्य यामध्ये सुवर्णपदक मिळाले.

२. कॅंडेट – करुना रामचंद्र कांबळे यांना पायलेटिंग मध्ये सुवर्ण पदक मिळाले.

३) कॅंडेट – विशाखा अनिलराव कुराडे आणि कॅडेट – सुकन्या दुंडाप्पा खामकर यांना सुत्रसंचलन करण्यासाठी सुवर्णपदक मिळाळे.

४) कॅंडेट – आरती संजय गवळी व कॅंडेट – रुपाली संजय कातकर यांना नृत्यामध्ये सुवर्णपदकाला गवसणी घातली.

५) कॅंडेट – कोमल रामचंद्र खामकर यांनी क्रॉसकंट्रीमध्ये सुवर्ण पदक मिळवले.

◆ ऑल सिनियर्स :-

१) SUO प्रफुल्ल शरद इंगळे

२) SUO स्वप्नील इरगोंडा पाटील

३) JUO तेजस्विनी पांडूरंग मुळीक

४) CQMS सुषमा सुरेश माळगी

५) SGT शुभम शिवाजी मांगले

६) CPL शितल दुंडाप्पा पाटील

७) LCPL बसवराज इराप्पा स्तोळी

सन २०१९-२० आर्मी मध्ये भर्ती झालेले NCC कॅडेट्स

१) JUO - विकास अशोक कोले

२) LCPL - बसवराज इराप्पा मस्तोळी

३) कॅडेट -शेखर कृष्णा रेडेकर

४) कॅडेट -आशिष शिवाजी मोहिते

५) कॅडेट -प्रसाद कांपडूरंग पाटील

६) कॅडेट -राहूल राजेंद्र चिक्कोडे

राष्ट्रीय सेवा योजना

नियमित कार्यक्रमवार्षिक अहवाल

<u>'अ' नियमित कार्यक्रम</u>

सन २०१९-२० च्या शैक्षणिक वर्षात राष्ट्रीय सेवा योजनेच्या उद्दिष्ट पूर्तीसाठी आमच्या राष्ट्रीय सेवा योजना विभागामार्फत पुढील कार्यक्रम राबविण्यात आले.

आंतरराष्ट्रीय योग दिन संपन्न :

दि.२१/०६/२०१९ रोजी आंतरराष्ट्रीय योग दिना निमित्त महाविद्यालयामध्ये योग शिबिरायचे आयोजिन करण्यत आले. या शिबिरात रा.से.योजनेच्या एकूण ७३ विद्यार्थी -विथ्यार्थिनींनी व प्राध्यापक यांनी सहभाग घेतला. यावेळी योग गुरु श्री. राम पाटील यांनी मार्गदर्शन व प्रात्यक्षिके केली. तसेच योगाचे महत्त्व समजावून

सांगितले. यावेळी प्राचार्य, प्राध्यापक व प्रशासकीय कर्मचारी उपस्थित होते.

१. निवड प्रक्रिया :-

दिनांक ३०/०७/२०१९ रोजी ३००प्रवेश अर्ज राष्ट्रीय सेवा योजनेत सहभागी होण्यासाठी आले होते. त्यापैकी युनिट १ साठी १२५ व युनिट २ साठी १२५ अशी एकूण २५० स्वयंसेवक व स्वयंसेविकांची निवड करण्यात आली.

२. स्वयंसेवकांची मिटींग :-

दिनांक ०५/०८/२०१९रोजी निवड झालेल्या स्वयंसेवकांची मिटींग बोलवण्यात आली होती, त्यात कार्यक्रम अधिकारी प्रा डी.पी खेडकर व डॉ. जी. जी. गायकवाडयांनी स्वयंसेवकांना एन.एस.एस. योजनेबद्दल अधिक माहिती दिली. तसेच वर्षभरात राबवण्यात येणाऱ्या विविध उपक्रमांची माहिती दिली.

३. व्यसनमुक्ती शपथविधी व व्याख्यान संपन्न :-

दिनांक ११/०७/२०१९ रोजी 'तंबाखुमुक्त युवा ' अभियानांतर्गत महाविद्यालयाच्या प्रांगणात तंबाखुमुक्ती शपथविधी संपन्न झाली. याप्रसंगी शिवराज विद्या संकुलाचे अध्यक्ष मा. प्रा.किसनराव कुराडे, प्राचार्य डॉ. आर. बी. तेली, कार्यक्रम अधिकारी प्रा. डी. पी. खेडकर, सहायक कार्यक्रम अधिकारी प्रा. ए. व्ही. कुराडेव डॉ. जी.जी. गायकवाडउपस्थित होते. यावेळी महाविद्यालयाच्या प्राचार्यांनी सर्व स्वयंसेवकांना व्यसनमुक्तीची शपथ दिली. यावेळी प्राध्यापक व रा. से.योजनचे विद्यार्थी उपस्थित होते.

४. महाविद्यालय परिसर स्वच्छता अभियान संपन्न :-

दिनांक २४/०७/२०१९ रोजी महाविद्यालयात स्वच्छता अभियान राबविण्यात आले. महाविद्यालयाच्या परिसरातील प्लास्टिक केरकचरा, गाजरगवत निर्मूलन करण्यात आले. यावेळी सर्व स्वयंसेवकांनी सहभाग घेतला. कार्यक्रम अधिकारी प्रा. डी. पी. खेडकर, प्रा. ए. व्ही. कुराडे, व डॉ. जी.जी. गायकवाड उपस्थित होते.

५. पूरग्रस्त दुंडगे या गावी श्रमदान संपन्न :-

दिनांक २१/०८/२०१९व २२/०८/२०२० रोजीपूरग्रस्त गाव मौजे दुंडगे, ता. गडहिंग्लज, जि.कोल्हापूर येथील प्रकाश कोळी, महादेव संकपाळ व रमेश देसाई यांची घरे महापुरात उध्दवस्त झाली होती. त्यांच्या घरातील

विस्कटलेले साहित्य, कौले, बांबू, प्रापंचिक साहित्य यांची रा.से.योजनेच्या सर्व स्वयंसेवकांनी पूर्ण निर्गत केली. घराच्या अवतीभवती स्वच्छता करण्यात आली. या श्रमदानात ५० स्वयंसेवकांनी भाग घेतला. या कार्यक्रमाचे नियोजन कार्यक्रम अधिकारीप्रा. डी. पी. खेडकर,प्रा. ए. व्ही. कुराडेव डॉ. जी. जी. गायकवाड यांनी केले. याप्रसंगी महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. आर. बी. तेली उपस्थित होते.

श्रमदान कार्यक्रम १ - पोलीस कॉलनी स्वच्छता अभियान दि. / /२०१९

श्रमदान कार्यक्रम २ - महाविद्यालय परिसर दि. / /२०१९

श्रमदान कार्यक्रम ३ -वृक्षारोपन कार्यक्रम कौलगे सूतगिरणीदि. / /२०१९

श्रमदान कार्यक्रम ४ -वृक्षारोपन कार्यक्रम कौलगे सूतगिरणीदि. / /२०१९

श्रमदान कार्यक्रम५- महाविद्यालय परिसरदि. / /२०१९

श्रमदान कार्यक्रम६- महाविद्यालय परिसरदि. / /२०२०

श्रमदान कार्यक्रम ७- महाविद्यालय परिसरदि. / /२०२०

६. एड्स जनजागृती- व्याख्यान संपन्न:-

दिनांक ०४/०९/२०१९ रोजीसंस्था संचालक ॲड. दिग्विजय कुराडे यांच्या मार्गदर्शनाखाली प्रमुख वक्ते महेश फाउंडेशन बेळगांवचे फाउंडर मा. महेश जाधव यांचे एड्स जागृतता या विषयावर व्याख्यान आयोजित करण्यात आले.याप्रसंगी कार्यक्रम अधिकारी प्रा.डी.पी. खेडकर , डॉ.जी.जी गायकवाड व एन.एस.एसचे स्वयंसेवक उपस्थित होतेण

७ फिट इंडियाअभियान संपन्न :-

दि. ०४/१०/२०१९ रोजी फिट इंडियाअभियानांतर्गत महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. बी.जे.देसाई यांच्या मार्गदर्शनाखाली महाविद्यालयाच्या क्रीडांगणावर सर्व विद्यार्थी, प्राध्यापक यांचे सलग २ कि.मी. चालण्याची मोहीम राबविण्यात आली. या मोहिमेमध्ये सर्व ज्युनिअर व सिनिअर विभागातील प्राध्यापक, प्रशासकीय कर्मचारी व विद्यार्थी-विद्यार्थिनीउपस्थित होते.

८. मतदान जनजागृती रॅली संपन्न :-

दि. ०९/१०/२०१९ रोजी मतदान जनजागृती अभियान अंतर्गत गडहिंग्लजचे प्रांताधिकारीव तहसिलदार यांच्या मार्गदर्शनाखाली शहरातील विविध महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांच्या माध्यमातून मतदान जनजागृती रॅली काढण्यात आली. यावेळी सर्व स्वयंसेवकांनी प्रबोधनात्मक घोषणा दिल्या. शहराच्या मध्यभागी (दसरा चौक) पथनाटय सादर करुन जनजागृती केली. यावेळी सर्व विद्यार्थ्यांनी मानवी साखळी करुन मतदान जनजागृती केली. यामध्ये सर्व स्वयंसेवक सहभागी झाले होते.

९. भारतीय संविधान दिनसंपन्न:-

दि.२६/११/२०१९ रोजीमहाविद्यालयामध्ये संविधान दिन साजरा करण्यात आला. ज्युनिअर विभागाचे उपप्राचार्य प्रा. भोईटे सर यांनी भारतीय राज्यघटना व मूलभूत कर्तव्ये यासंबंधी मार्गदर्शन करुन घटनेच्या सरनाम्याचे सामूहिक वाचन केले. याप्रसंगी सर्व प्राध्यापक, विद्यार्थी उपस्थित होते. या कार्यक्रमाचे संयोजन रा. से. यो. विभागामार्फत करण्यात आले होते.

१०. पुस्तक प्रदर्शन व व्याख्यान :-

दिनांक ०५/०२/२०२० रोजी रामकृष्ण मठ, पुणे व महाविद्यालयातील एन.एस.एस. विभाग यांच्या संयुक्त विद्यमाने ‘स्वामी विवेकानंदांच्या विचारांचा जागर’ या विषयांतर्गत महाविद्यालयात स्वामी विवेकानंदांच्या पुस्तकांचे प्रदर्शन भरविण्यात आले. याप्रसंगी संस्थेचे अध्यक्ष प्रा. किसनराव कुराडे यांनी स्वामी विवेकानंदाच्या जीवनावर आधारित मार्गदर्शन केले.

प्रसंगी प्रा. डॉ. बी.जे.देसाई, सर्व प्राध्यापक व रामकृष्ण मठ , पुणे येथील मान्यवर उपस्थित होते.

प्रा. डी. पी. खेडकर
कार्यक्रम अधिकारीप्राचार्य

विशेष श्रम संस्कार शिबीर
अहवाल

चालू शेक्षणिक वर्षात मंगळवार दि. २४/१२/२०१९ ते सोमवार दि. ३०/१२/२०१९ या कालावधीत मौजे चेन्नेकुप्पी, ता. गडहिंग्लज, जि. कोल्हापूर या दत्तक खेडयात सात दिवसीय विशेष श्रम संस्कार निवासी शिबिराचे आयोजन करण्यात आले. या शिबिरात ७९ स्वयंसेविका, ५० स्वयंसेवक व कार्यक्रम अधिकारी प्रा. डी.पी. खेडकर, डॉ. जी.जी. गायकवाड व सेवक श्री. विजय कोंडूस्कर सहभागी झाले होते. या शिबिरात पुढील उपक्रम यशस्वीरित्या राबविण्यात आले.

१)प्रकल्प :-

या शिबीरात समाज प्रबोधन, ग्रामसफाई, गटारांची स्वच्छता, गाजरगावत निर्मूलन, शोषखड्डे, प्लॅस्टिक निर्मूलन, वृक्षारोपण, रस्तादुरुस्ती, जलसाक्षरता, पाझर तलाव दुरुस्ती व विविध प्रबोधनात्मक कार्यक्रम असे विविध उपक्रम राबविण्यात आले.

२) विशेषश्रमसंस्कारशिबीराचेउद्घाटन :-

दि. २४/१२/२०१९ रोजी सायंकाळी ठीक ७.०० वा. मौजे चेन्नेकुप्पी, ता. गडहिंग्लज, जि. कोल्हापूर येथेगडहिंग्लज तालुक्याचे तहसिलदार मा. दिनेश पारगे यांच्या शुभहस्ते दीप प्रज्वलन करुन विशेष श्रम संस्कार शिबिराचे उद्घाटन करण्यात आले. या उद्घाटन समारंभाचे अध्यक्ष क. वि. रा. शिंद शिक्षण संस्थेचे अध्यक्ष मा. प्रा. किसनराव कुराडे होते. या उद्घाटन समारंभ प्रसंगी महाविद्यालयाचे प्राचार्य मा. डॉ. बी.जे.देसाई, मौजे चेन्नेकुप्पी गावचे सरपंच मा.श्री.उदय चव्हाण, ग्रामसेवक श्री.एस.टी.पोकळे, ग्रामपंचायत सर्व सदस्य, ग्रामस्थ, प्राध्यापक, प्रशासकीय कर्मचारी आदि उपस्थित होते.

या कार्यक्रमाची सुरुवात स्वागतगीताने करण्यात आली. कार्यक्रम अधिकारी प्रा. डी. पी. खेडकर यांनी कार्यक्रमाचे प्रास्ताविक करुन प्रमुख पाहुणे व मान्यवर व्यक्तींचे स्वागत केले. त्यानंतर कार्यक्रमाचे उद्घाटक गडहिंग्लज तालुक्याचे तहसिलदार मा. दिनेश पारगे यांनी शिबिराच ेउद्घाटन करुन शिबिरातील विद्यार्थ्यांना व ग्रामसथांना अनमोल असे मार्गदर्शन केले. उपस्थितांचे आभार प्रा. डॉ. जी.जी. गायकवाड यांनी मानले.

३) श्रमदान शुभारंभ :-

दि. २५/१२/२०१९ रोजी सकाळी ठीक ८.०० वा. मौजे. चेन्नेकुप्पी, ता. गडहिंग्लज येथे माजी सरपंच मा. श्री. अमरसिंह चव्हाण यांनी श्रमदान साहित्याचे पूजन करुन श्रमदानाचे उद्घाटन केले. यावेळी मौजे शिंदेवाडी गावचे सरपंच श्री. दिगंबर शिंदे व मान्यवर ग्रामस्थ

उपस्थित होते.

अ) पाणंददुरुस्ती, गटार बांधणी :-

श्रमदानाच्या शुभारंभा नंतर सर्व स्वयंसेवकांनी सलग तीन दिवस मौजे. चेन्नेकुप्पी या दत्तक खेड्यामधे श्रमदानातून रस्ता बांधणी करुन रस्त्याच्या दोन्ही बाजूंनी गटार दुरुस्ती केली. तसेच या प्रसंगी सर्वग्रामस्थ आणि सरपंच, उपसरपंच उपस्थित होते.

ब) ग्रामस्वच्छता :-

सर्व स्वयंसेवकांनी व स्वयंसेविकांनी मौजे.चेन्नेकुप्पी या दत्तक खेड्यातील सर्व रस्त्यांची साफ सफाई करुन ग्राम स्वच्छता मोहिम राबविली. या ग्राम स्वच्छतेमध्ये सर्व गटारांतील केरकचरा, मातीबाजूला काढून गटारे स्वच्छ करण्यात आली. जिथे गटारे नादुरुस्त होती ती दुरुस्त करुन देण्यात आली.

५) चिंतनशिबीर :

दि. २४/१२/२०१९ तेदि. ३०/१२/२०१९ या सात दिवसांच्या विशेष श्रम संस्कार शिबीराच्या दुपारच्या सत्रात प्रतिदिनी दुपारी ३ ते ५ या वेळी चिंतन शिबीर घेण्यात आले. या शिबीरात स्वयंसेवकांचे गट तयार करुन त्यांना प्रत्येक दिवशी एक विषय देवून गटचर्चा घडविण्यात आली. स्वयंसेवकांमध्ये बोलण्याचे धाडस निर्माण व्हावे ही भूमिका या चिंतन शिबिराच्या पाठीमागे होती ती यशस्वी झाली.

६) प्रार्थनाआणि व्यायाम प्रशिक्षण :-

दि. २४/१२/२०१९ तेदि. ३०/१२/२०१९ या कालावधीत संपन्न झालेल्या विशेष श्रम संस्कार शिबीराच्या प्रत्येक दिवशी सकाळी ६.०० ते ७.३० या कालावधीमध्ये प्रार्थना झाल्यानंतर सर्व विद्यार्थ्यांना व्यायामाचे प्रशिक्षण देण्यात आले. त्याचबरोबर पहाटेच्या वेळी निसर्गाचे निरीक्षण कसे करावे, निसर्गाशी संवाद कसा साधावा, आलेला अनुभव कसा लिहावा यांचे शिक्षण देण्यात आले. तसेच, योगाचे महत्त्वव शिक्षण देण्यात आले.

७) बौध्दिक व्याख्याने :-

या शिबीर कालावधीत प्रबोधनात्मक कार्यक्रमात सर्व ग्रामस्थ व स्वयंसेवक यांच्या ज्ञानातभर घालण्याच्या उद्देशाने प्रत्येक दिवशी सायंकाळी ७.०० वा. तज्ञ वक्त्यांचे विविध विषयांवर बौध्दिक व्याख्याने आयोजित करण्यात आली होती. त्याचा तपशील पुढील प्रमाणे :

दिनांक	*विषय*	*वक्त*	*कार्यक्रमाचे अध्यक्ष*
२५/१२/२०१९	सेंद्रिय शेती, आधुनिक शेती	मा. सुशांत मोर	श्री. उदयसिंह चव्हाण
२६/१२/२०१९	संविधान	श्री. मनोहर दावणे	श्री. शंकर भुईंबर
२७/१२/२०१९	हळदीकुंकू व महिला मेळावा	सौ. क्रांतीदेवी कुराडे	सौ. श्रेया कोणकेरी

२८/१२/२०१९	थोडे तरी जगावं समाजासाठी	प्रा.पी.डी.पाटील	मा.श्री भीमराव सुतार
२९/१२/२०१९	सांस्कृतिक कार्यक्रम	सर्वस्वयं सेवक	मा. ॲड. दिग्विजय कुराडे

८. समारोप समारंभ :-

दि. ३०/१२/२०१९ रोजीसकाळी ११.०० वा. विशेष श्रम संस्कार शिबिराचा सांगता समारंभ संपन्न झाला. या समारंभ प्रसंगी प्रमुख पाहुणे म्हणून गावचे उपसरपंच श्री. आनंदा दरेकर तर कार्यक्रमाच्या अध्यक्षस्थानी सरपंच श्री. उदयसिंह चव्हाण उपस्थित होते. या प्रसंगी काही शिबीरार्थी नीसातदिवसकेलेल्याकार्याबद्दल व मिळालेल्या प्रशिक्षणाबद्दल आपले मनोगत व्यक्त केले.

तसेच या प्रसंगीमा. उदयसिंहचव्हाण यांनी विद्यार्थ्यांनी केलेल्या श्रमदान कार्याबद्दल सर्व स्वयं सेवकांचे कौतुक केले व सामाजिक कार्यात युवकांनी पुढाकार घेण्याचे आवाहन केले. यावेळी विद्यामंदिर चेन्नेकुप्पीचे मुख्याध्यापक श्री. धोंडिबा वांर्दे व सर्व ग्रा. पं. सदस्य व ग्रामस्थ उपस्थित होते.

कार्यक्रमाचे प्रास्ताविक कार्यक्रम अधिकारी प्रा. डी. पी. खेडकर यांनी केले तर आभार डॉ. जी. जी. गायकवाड यांनी मानले. शिबीरासाठी महाविद्यालयाचे प्राचार्य, रजिस्टर, प्राध्यापक, प्रशासकीय सेवक यांचे बहुमोल सहकार्य लाभले.

प्रा. डी. पी. खेडकर
कार्यक्रम अधिकारी प्राचार्य

विविध समितीकडून राबविलेले उपक्रम

अग्रणी महाविद्यालय

अग्रणी महाविद्यालय, योजने अंतर्गत दि. १३/२/२०२० रोजी 'आपत्ती व्यवस्थापन' या विषयावर एक दिवसीय कार्यशाळेचे आयोजन करण्यात आले. या कर्याशाळेत प्रा. रमेश अलगुडेकर आणि प्रा. अनिल मगर यांनी अनमोल मार्गदर्शन केले. या कार्यशाळेत गडहिंग्लज, आजरा, चंदगड तालुक्यातील प्राध्यापक व विद्यार्थी सहभागी झाले होते.

प्रा. ए. के. मोरमारे

समन्वयक

सामाजिक शास्त्र मंडळ

शिवराज महाविद्यालयातील सामाजिकशास्त्र मंडळाच्या वतीने २०१९-२० या शैक्षणिक वर्षात विद्यार्थ्यांसाठी 'समाजिक शास्त्रातील नोकरीच्या विविध संधी' या विषयावर टि. के. को. महा. नेसरी येथील प्रा. विजय मुसाई (समाजशास्त्र, विभागप्रमुख) यांचे व्याख्यान घेण्यात आले. या कार्यक्रमास बी. ए. भाग प्रथम, द्वितीय आणि तृतीय वर्गातील विद्यार्थी उपस्थित होते. या कार्यक्रमाच्या अध्यक्षस्थानी महाविद्यालयाचे प्राचार्य डॉ. बी. जे. देसाई उपस्थित होते. सामाजिकशास्त्र मंडळातील सदस्या प्रा. ए. व्ही. कुराडे, प्रा. एम. जी. मुंज, डॉ. डी. के. घाडगे, डॉ. आर. व्ही. गुंडे , प्रा. प्रकाश डाके व इतर सहकारी प्राध्यापक उपस्थित होते.

डॉ. एस. डी. सावंत

समिती प्रमुख

विवेक वाहिनी

विवेकवाहिनी कमिटीच्या वतीने शैक्षणिक वर्ष २०१९-२० मध्ये खालील उपक्रम राबविण्यात आले.

१. 'विवेकवादी विचारधारा काळाची गरज' या विषयावर सौ. सीमा पाटील (कोल्हापूर)

यांच्या व्याख्यानाचे आयोजन करण्यात आले. कार्यक्रमाचे अध्यक्ष स्थान संस्थेचे अध्यक्ष मा. प्रा. किसनराव कुराडे यांनी भुषविले. कार्यक्रम यशस्वी करण्यासाठी प्रा. ए. के. मोरमारे प्रा. डी. पी. खेडकर यांचे मोलाचे सहकार्य लाभले.

२. भित्तीपत्रकांचे प्रकाशन :

* वैज्ञानिक दृष्टिकोन व विवेकवाद
* वैज्ञानिकांची नास्तिकता

या विषयांवर अधारित भित्तीपत्रकांचे प्रकाशन करण्यात आले. भित्तीपत्रकांचे प्रकाशन प्र. प्राचार्य डॉ. बी. जे. देसाई यांच्याहस्ते करण्यात आले.

प्रा. जे. व्ही. सरतापे
समिती प्रमुख

विज्ञान मंडळ

सन २०१९-२० चा शैक्षणिक वर्षामध्ये विज्ञान मंडळ या कमिटीमार्फत खालील उपक्रम राबविण्यात आले.

१. 'आंतरराष्ट्रीय आवर्तसारणी वर्षानिमित्त' - 'आवर्तसारणीची १५० वर्षे आणि विज्ञान संशोधन' या विषयावर प्रा. डॉ. सुधाकर आगरकर (जेष्ठ शास्त्रज्ञ, मुंबई) यांचे व्याख्यान आयोजित करण्यात आले. सदर कार्यक्रमाचे अध्यक्षस्थान संस्थेचे अध्यक्ष मा. प्रा. किसनराव कुराडे यांनी भूषविले कार्यक्रम यशस्वी करण्यासाठी प्रा. डॉ. एस. डी. पाटील प्रा. डॉ. एस. एम. कदम यांचे सहकार्य लागले. कार्यक्रमासाठी महाविद्यालयातील विद्यार्थी - विद्यार्थीनी व प्राध्यापक उपस्थित होते.

२. भित्तीपत्रकांचे प्रकाशन

१) औषधी वनस्पती २) चंद्रयान मोहीम

या विषयावर आधारित भित्तीपत्रकांचे प्रकाशन करण्यात आले. बी. एस्सी भाग - ३ वनस्पतीशास्त्र व भौतिक शास्त्र विषयांच्या विद्यार्थीनी भित्तीपत्रक तयार करण्यासाठी सहभाग घेतला. भित्तीपत्रकांचे प्रकाशन प्र. प्राचार्य डॉ. बी. जे. देसाई यांच्या हस्ते करण्यात आले.

प्रा. जे. व्ही. सरतापे
समिती प्रमुख

वृक्ष लागवड समिती

सन २०१९- २० या शैक्षणिक वर्षामध्ये तीस कोटी वृक्ष लागवड योजनेंतर्गत कौलगे सूतगिरणी, ऐनापूर आणि शिवराज महाविद्यालय परिसरात एकूण ७०० रोपांची लागवड केली.

३. ११ फेब्रुवारी २०20 रोजी 'बँकिंगमधील रोजगाराच्या संधी' या विषयावर डॉ. के. आर. तनंगे यांचे व्याख्यान आयोजित केले.

डॉ. जी. जी. गायकवाड
समिती प्रमुख

युवा महोत्सव समिती

या वर्षी मुधोजी महाविद्यालय फलटण येथे संपन्न झालेल्या शिवाजी विद्यापीठाच्या मध्यवर्ती युवा महोत्सवात आपल्या महाविद्यालयातील विद्यार्थ्यांनी शास्त्रीय नृत्य, व्यंगचित्र, स्थल चित्रण या स्पर्धा प्रकारातसहभाग घेतला होता, या स्पर्धेत स्थल चित्रण या कलाप्रकारात कु. हिना बुडाण्णावर बीएससी भाग३ (केमिस्ट्री) या विद्यार्थीनीने प्रथम क्रमांक पटकावला, तिच्या या उल्लेखनिय यशाबद्धल तिचा मा. कुलगुरु मा. देवानंद शिंदे, संस्था अध्यक्ष मा. प्रा. किसनराव कुराडे, सचिव प्रा. अनिल कुराडे, प्राचार्य प्रा. डॉ. बी. जे. देसाई यांनी विशेष सन्मान केला... तिला प्रा. रवी खोत व युवामहोत्सव समिती सदस्यांचे मार्गदर्शन लाभले.

प्रा. एस. सी. मुंज
समिती प्रमुख

दि प्रेस ॲण्ड रजिस्ट्रेशन ऑफ बुक ॲक्ट नियम फॉर्म नं. ४ प्रमाणे निवेदन

प्रकाशन स्थळ	:	शिवराज साहित्य, वाणिज्य आणि डी. एस. कदम विज्ञान महाविद्यालय, गडहिंग्लज, जि. कोल्हापूर
प्रकाशन काळ	:	वार्षिक
प्रकाशक	:	प्र. प्राचार्य डॉ. बी. जे. देसाई
राष्ट्रीयत्व	:	भारतीय
संपादक	:	प्रा. अशोक मोरमारे
राष्ट्रीयत्व	:	भारतीय
मुद्रक	:	अतुल कोलते
पत्ता	:	श्री सरस्वती ऑफसेट, आझाद रोड, गडहिंग्लज ४१६ ५०२.
स्वामित्व	:	शिवराज साहित्य, वाणिज्य आणि डी. एस. कदम विज्ञान महाविद्यालय, गडहिंग्लज, जि. कोल्हापूर – ४१६ ५०२.

मी प्र. प्राचार्य, डॉ. बी. जे. देसाई असे जाहीर करतो, की वरील माहिती माझ्या माहितीप्रमाणे व समजुतीप्रमाणे सत्य आहे.

ह्या अंकातील मतांशी संपादक मंडळ सहमत असेलच असे नाही. लेखनाची निवड, संपादन व मुद्रीत शोधन सहसंपादकांनी केले आहे.

आभार

'शिवराज २०२०' या अंकाच्या निर्मितीमध्ये संस्थेचे सचिव व सी.ई.ओ. प्रा.अनिल कुराडे, मा.प्र.प्राचार्य डॉ.बी.जे.देसाई, प्रबंधक श्री. संतोष शहापूरकर आणि त्यांचे प्रशासकीय साथीदार, सर्व विभाग प्रमुख, सर्व समिती प्रमुख, संपादन समितीतील माझे सर्व सहकारी, आणि सरस्वती प्रिंटींग प्रेसचे श्री. अतुल कोलते, पेजमेकर सौ. वैशाली रांगणेकर आणि त्यांचे सर्व सहकारी तसेच विनय ग्राफिक्सचे श्री. युवराज हत्ती यांच्या सहकार्याने या अंकाचे काम अल्पावधीत पूर्ण झाले.

या सर्व सुहृदांचे मनापासून आभार !

स्नेहसंमेलन २०२०
विविध गुणदर्शन

शिवराज २०२०

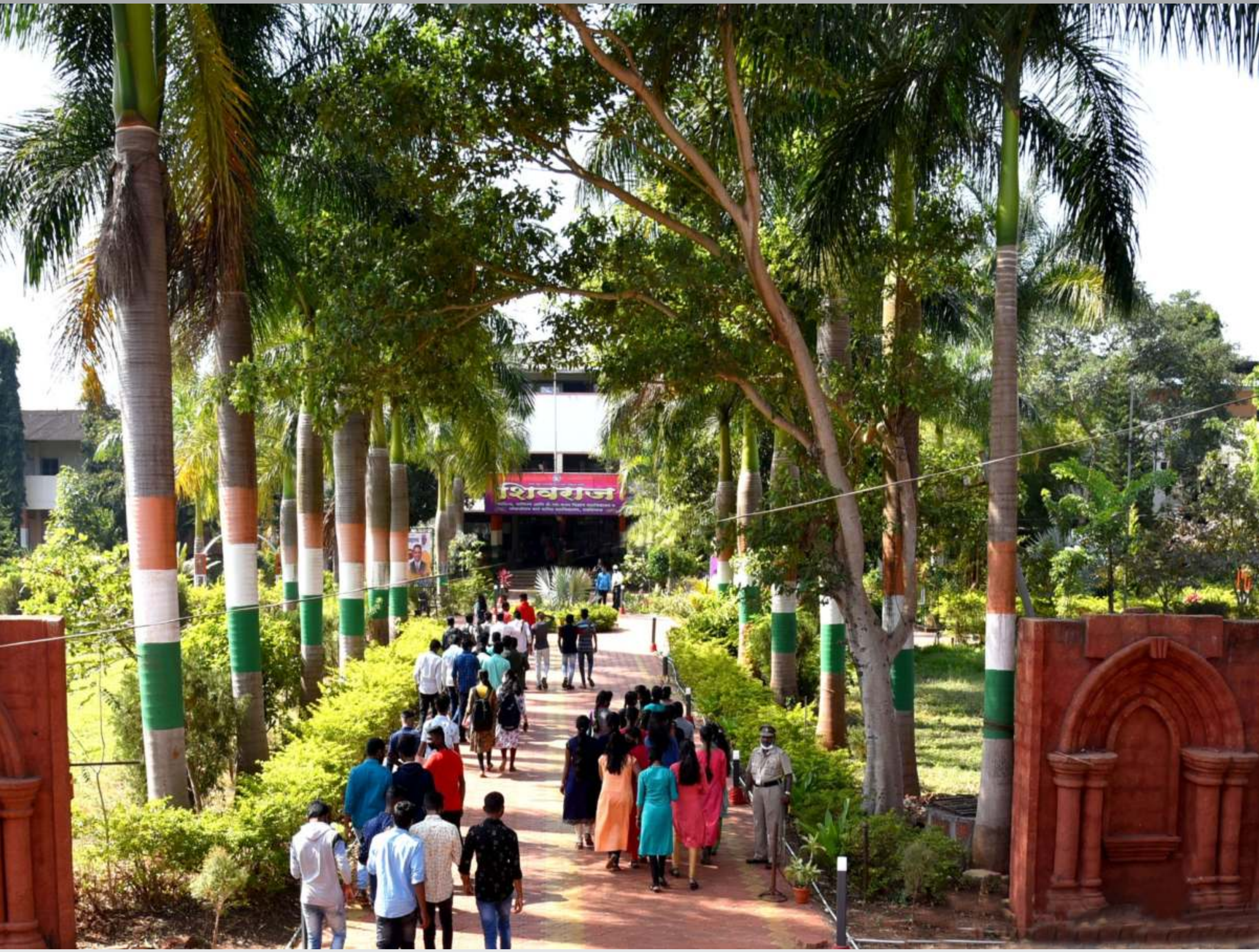

CREATING A CAREER OF EXCELLENCE

प्रकाशक :
प्राचार्य, शिवराज साहित्य, वाणिज्य आणि
डी. एस. कदम विज्ञान महाविद्यालय, गडहिंग्लज.
वडरगे रोड, गडहिंग्लज, जि. कोल्हापूर. ४१६ ५०२.

Website : www.shivraj.edu.in, e-Mail : shivrajcollege64@gmail.com